MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

AURIMAS ZAREMBA

RADIKALI DEŠINĖ IR JOS APRAIŠKOS LIETUVOJE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
doc. dr. Diana Janušauskienė

VILNIUS
2012

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS

POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

RADIKALI DEŠINĖ IR JOS APRAIŠKOS LIETUVOJE

Viešosios politikos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621L22003

Vadovė

doc. dr. Diana Janušauskienė

2012–11–23

Recenzentas

2012– –

Atliko

VPLmns1-01 gr. stud. A.Zaremba

2012–11–23

VILNIUS

2012

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2012–11–23

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

Politikos ir vadybos fakulteto, Viešosios politikos magistrantūros studijų
(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

studentas Aurimas Zaremba,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas

„Radikali dešinė ir jos apraiškos Lietuvoje“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą, studentas yra šalinamas iš Universiteto kaip už šiurkščiausią akademinės drausmės pažeidimą.

_____ Aurimas Zaremba

(paršas) *(vardas, pavardė)*

TURINYS

ĮVADAS 7
1. RADIKALI POLITINĖ DEŠINĖ 11
1.1. Ideologija 14
1.1.1. Nacionalizmas 16
1.1.2. Stiprios valstybės idėja 19
1.1.3. Išskyrimo kriterijų taikymas 21
1.2. Radikalizacijos procesas 23
1.3. Radikalios dešinės politinės partijos Europoje 25
1.3.1. Politinės programos 30
1.3.2. Partijų specifika 33
1.3.3. Partijos valdžioje 35
1.4. Radikalios dešinės politinių partijų rinkiminės sėkmės veiksniai 40
1.4.1. Paklausos pusės veiksniai 42
1.4.2. Pasiūlos pusės veiksniai 45
1.4.3. Politinės aplinkos veiksniai 47
2. RADIKALI DEŠINĖ LIETUVOJE: EMPIRINIS TYRIMAS 51
2.1. Ekspertų interviu 51
2.1.1. Tyrimo metodologija 52
2.1.2. Politinis radikalumas ir radikalios dešinės ideologija bei vertybės 54
2.1.3. Radikalios dešinės politinės jėgos Lietuvoje 58
2.1.4. Radikalios dešinės palaikymas Lietuvoje 71
2.1.5. Radikalios dešinės Lietuvoje perspektyvos 76
2.2. Politinių partijų rinkiminių programų analizė 82
2.2.1. Nacionalinis susivienijimas „Už Lietuvą Lietuvoje“ 83
2.2.2. Partija Tvarka ir teisingumas 84
2.2.3. Politinė partija „Drąsos kelias“ 85
2.2.4. Partija „Jaunoji Lietuva“ 86
2.2.5. Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai 88
IŠVADOS 89
REKOMENDACIJOS 91
LITERATŪROS SĄRAŠAS 92
SANTRAUKA 97
SUMMARY 98

ANOTACIJA 99
ANNOTATION 100
PRIEDAI 101

LENTELĖS

1 lentelė. Radikalios dešinės samprata 12
2 lentelė. Radikalios dešinės ideologinės nuostatos 15
3 lentelė. Nacionalizmo nuostatos 18
4 lentelė. Stiprios valstybės idėjinės nuostatos 20
5 lentelė. Išskyrimo kriterijų taikymo nuostatos 22
6 lentelė. Radikalios dešinės politinės partijos Europos parlamentuose 26
7 lentelė. Radikalios dešinės politinių partijų programos 32
8 lentelė. Radikalios dešinės politinių partijų specifika 34
9 lentelė. Radikalios dešinės politinės partijos valdžioje 39
10 lentelė. Radikalios dešinės partijų rinkiminės sėkmės veiksniai 49
11 lentelė. Ekspertų interviu dalyvavusių respondentų aprašas 53
12 lentelė. Politinis radikalumas ir jo pasireiškimas Lietuvoje 54
13 lentelė. Lietuvos radikalios dešinės ideologija ir vertybės 56
14 lentelė. Radikalios dešinės politinės partijos Lietuvoje 58
15 lentelė. Partijos, naudojančios radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius 60
16 lentelė. Radikalios dešinės politikai Lietuvoje 62
17 lentelė. Lietuvos radikalios dešinės politikų suvestinė 63
18 lentelė. Radikalios dešinės lyderiai Lietuvoje 66
19 lentelė. Lietuvos partijų požiūris į imigraciją bei tautines mažumas 67
20 lentelė. Migracijos procesai Lietuvoje 68
21 lentele. Radikalios dešinės atstovų veikla ir įtaka formuojant politiką Lietuvoje 70
22 lentelė. Radikalios dešinės rinkiminės sėkmės veiksniai Lietuvoje 72
23 lentelė. Radikalios dešinės rinkiminės sėkmės veiksnių palyginimas 74
24 lentelė. Lietuvos visuomenės grupių radikalios dešinės palaikymas 75
25 lentelė. Palankios sąlygos radikalios dešinės rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui 77
26 lentelė. Priemonės, kurios apribotų radikalios dešinės įtakos augimą 79
27 lentelė. Radikalios dešinės perspektyvos Lietuvoje 81

ĮVADAS

Šiandien apie radikalią dešinę vis dažniau kalbama ne tik Europoje, bet ir Lietuvoje. Dešinieji radikalai tampa labiau girdimi, jų idėjos susilaukia vis didesnio atgarsio ir palaikymo visuomenėje, dalyvaudami rinkimuose jie iškovoja vietas valstybių parlamentuose ir savivaldos institucijose.

Todėl šiame darbe ir bus tiriama radikali dešinė, kuri suprantama kaip partijų, kurių pamatinėmis ideologinėmis nuostatomis yra nacionalizmas ir tautiškumas, priešiškumas kitoms tautinėms ar socialinėms grupėms, antiimigraciniai įsitikinimai bei stiprios valstybės idėja, šeima. Dešiniesiems radikalams taip pat būdingas nepripažįstantis kompromisų, radikalus veikimo būdą.

Darbo temos naujumas ir aktualumas.

Radikali dešinė tapo įsitvirtinusia partinės sistemos dalimi daugelyje Europos valstybių, dešinieji radikalai ne tik susilaukia atgarsio visuomenės informavimo priemonėse, bet ir sėkmingai pasirodo rinkimuose į valdžios institucijas, tampa valdančiųjų koalicijų nariais. Ir Lietuvoje vis dažniau žiniasklaidoje pasirodo pranešimai apie radikalios dešinės veiksmus ar pasisakymus, politikams yra klijuojamos dešiniųjų radikalų etiketės. Vis dėlto nėra visiškai aišku, kokia yra tikroji radikalios dešinės padėtis Lietuvoje, kiek paplitusios yra jų idėjos, kokios partijos ir politikai jai atstovauja.

Temos aktualumą iliustruoja tai, kad užsienyje pastaruoju metu vis daugiau mokslininkų ima analizuoti klausimus, susijusius su radikalia dešine: yra tiriama šių partijų ideologija, rinkiminės sėkmės faktoriai, lyginama ir analizuojama situacija skirtingose Europos valstybėse. Postūmį šiems tyrimams davė radikalios dešinės partijų ir politikų sėkmė Europos valstybėse: Šveicarijoje, Norvegijoje, Suomijoje, Austrijoje, Vengrijoje, Danijoje ir kitose. Iš paribės politikų dešinieji radikalai tapo realia politine jėga, jų ideologija, anksčiau buvusi retorinio lygio, vis dažniau tampa politikoje įgyvendinamų priemonių pagrindu, o dešiniųjų radikalų pasisakymai vaidina svarbų vaidmenį formuojant visuomenės nuomonę tam tikrais kontraversiškais klausimais.

Verta pastebėti, kad nors tyrimų, susijusių su radikalia dešine, skaičius užsienio šalyse nuolat auga, Lietuvos akademiniame pasaulyje šiam reiškiniui vis dar yra skiriama pernelyg mažai dėmesio. Kita vertus, kad žiniasklaidoje nuolat pasirodo pranešimų apie dešiniųjų radikalų veiklą, plačiai nušviečiamos įvairios nacionalistų organizuojamos akcijos, kuriose dalyvauja ir gerai žinomi politikai. Mūsų šalyje trūksta išsamių radikalios dešinės tyrimų, kuriais būtų įvertinta tikroji padėtis Lietuvoje ir nustatyta, kokios partijos ir politikai gali būti priskiriami radikaliai dešinei, kokios

idėjos ir vertybės jiems yra būdingiausios, kiek jie yra įtakingi formuojant politiką, kokios gyventojų grupės juos palaiko ir galiausiai, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos mūsų šalyje.

Temos ištirtumas.

Kalbant apie svarbiausius užsienio autorių darbus politinių partijų ideologijų bei radikalios dešinės tema, visų pirma minėtinas Norberto Bobbio darbas „Kairė ir dešinė: politinė skirtis“ (2004), kuriame tiriama kairės-dešinės politinė skirtis, politinių partijų ideologijų analizę pateikia Wladyslaw T.Kulesza („Mūsų laikų ideologijos“, 1998), Matthew Festenstein ir Michael Kenny („Political Ideologies: a Reader and Guide“, 2005), Charles Funderburk („Political Ideologies: Left, Center, Right“, 2006). Iš Lietuvos autorių darbų yra minėtina Ainės Ramonaitės sudaryta knyga „Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos“ (2009). Nacionalizmas, kuris yra neatsiejama radikalios dešinės ideologijos sudedamoji dalis, analizuojamas eilės autorių: Ernest Gellner („Tautos ir nacionalizmas“, 1996), Benedict Anderson („Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą“, 1999), Merove Gijsberts, Louk Hagendoorn ir Peer Scheepers („Nationalism and Exclusion of Migrants: Cross-national Comparisons“, 2004). Etniškumą ir nacionalizmą, taip pat tapatybės politikos ir etninių konfliktų klausimus savo darbuose nagrinėjo ir Nortautas Statkus („Etniškumas ir nacionalizmas“, 2003; „Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti“, 2004). Radikalios dešinės politinės ideologijos ir politinių jėgų tyrimai prasidėjo XX a. viduryje JAV Daniel Bell darbu „The Radical Right“ (1963). Europoje didelį dėmesį radikalios dešinės ideologijai ir politinėms partijoms imta skirti XX amžiaus pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje. Buvo parašytos studijos skirtos Vakarų Europai (Herbert Kitschelt – „The Radical Right in Western Europe – a Comparative Analysis“, 1996), Skandinavijai (Jens Rydgren – „Radical Right-wing Populism in Sweden and Denmark: Explaining Party System Change and Stability“, 2010), Šiaurės ir Rytų Europai (Andres Kasekamp – „Radical Right-Wing Movements in the North-East Baltic“, 1999).

Visa eilė autorių savo straipsniuose analizavo faktorius, darančius įtaką radikalios dešinės rinkiminei sėkmei: Wouter van der Brug ir Meindert Fennema „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“ (2006), David Pupovac „Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective“ (2009), Christopher Cochrane ir Neil Nevitte „Support for Far-Right Anti-Immigration Political Parties in Advanced Industrial States: Insiders, Outsiders and Economic Disaffection“, Marcel Lubbers, Merove Gijsberts ir Peer Scheepers „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“ (2002) ir kiti. Nišinių partijų, kurioms priskiriamos ir radikalios dešinės partijos, rinkiminę konkurenciją savo knygoje tyrė Bonnie M. Meguid („Party Competition between Unequals“, 2008). Radikalios dešinės partijų

sugebėjimą valdyti laimėjus rinkimus analizavo Andrej Zaslove („One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?“, 2008).

Taip pat paminėtini darbai, nagrinėjantys radikalios dešinės ideologiją ir sociologiją (Cas Mudde – „The Ideology of the Extreme Right“[1], 2003; Jens Rydgren – „The Sociology of Radical Right“, 2000). Lyderio vaidmens politikoje analizes savo knygose pateikia Gediminas Navaitis („Politikų psichologija“, 2011), o taip pat Jean Blondel („Political Leadership: Towards a General Analysis“, 1987). Radikalizacijos procesą nagrinėjo Ineke can der Valk ir Willem Wagenaar („The Extreme Right: Entry and Exit“, 2010).

Turint omenyje tai, kad tyrimų apie radikalią dešinę Lietuvoje trūksta, toliau formuluojama šio magistro baigiamojo darbo problema.

Darbo problema: kokia yra radikalios dešinės politinių partijų ir politikų padėtis Lietuvoje ir kokias perspektyvas radikaliai dešinei ši padėtis sudaro?

Šiame magistro baigiamajame darbe, remiantis užsienio mokslininkų darbų analize, Lietuvos politikos ekspertų interviu tyrimu, politinių partijų rinkiminių programų analize ir bus bandoma atsakyti į šį klausimą.

Darbo objektas – Lietuvos radikalios dešinės politinės partijos ir politikai.

Magistro baigiamojo darbo tikslas – ištirti radikalios dešinės politinių jėgų padėtį ir perspektyvas Lietuvoje.

Šiam tikslui pasiekti iškeliami tokie *magistro baigiamojo darbo uždaviniai:*

1. Apibrėžti radikalios dešinės ideologiją ir jos sudedamąsias dalis bei nustatyti esmines visuomenės radikalizacijos priežastis.

2. Įvertinti Europos valstybių radikalios dešinės partijas, jų politinių programų nuostatas, partijų specifiką bei išanalizuoti jų buvimo valdžioje atvejus.

3. Nustatyti ir įvardinti veiksnius, kurie lemia radikalios dešinės politinių partijų rinkiminę sėkmę.

4. Remiantis Lietuvos politikos ekspertų interviu tyrimu išanalizuoti radikalios dešinės situaciją Lietuvoje, įvertinti jos perspektyvas.

5. Remiantis Lietuvos politinių partijų, ekspertų nurodytų kaip turinčių radikalios dešinės bruožų, rinkiminių programų analize, nustatyti, kiek šios partijos savo programose naudoja radikalios dešinės ideologines ir programines nuostatas.

[1] Nors Cas Mudde ir vartoja terminą „ekstremistinė dešinė“, tačiau kalba apie politines partijas, kurias kiti tyrėjai vadina radikalios dešinės partijomis, ir kurios, pagal šiame darbe vartojamą apibrėžimą, yra priskirtinos radikaliai dešinei. Be to terminai „ekstremistinė dešinė“ ir „radikali dešinė“, o taip pat „radikalus dešinio sparno populizmas“ yra vartojami kalbant apie iš esmės tą pačią partiją šeimą, jei priskiriant tas pačias politines partijas, todėl šiame darbe bus remiamasi ir autorių, naudojančių ir kitus radikalios dešinės apibrėžimus, darbais.

Magistro darbe yra formuluojamas *hipotetinis teiginys,* kad Lietuvoje yra partijų ir politikų, kurie gali būti priskirti radikaliai dešinei.

Darbo struktūra: magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dvi dalys, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis bei priedai, į kuriuos įeina ekspertų interviu klausimynas bei išsamūs respondentų atsakymai.

Pirmoje darbo dalyje yra nagrinėjama radikalios dešinės sąvokos problematika, pasiūlomas radikalios dešinės apibrėžimas, kuriuo bus vadovaujamasi šiame darbe. Be to yra nagrinėjama radikalios dešinės ideologija, visuomenės radikalizacijos procesas, radikalios dešinės politinių partijų programos, šių partijų specifika, buvimo valdžioje patirtis bei radikalios dešinės partijų rinkiminės sėkmės veiksniai.

Antroje darbo dalyje, remiantis kokybiniu ekspertų interviu tyrimu yra analizuojamos radikalios dešinės Lietuvoje ideologija bei vertybės, tiriama, kurios partijos ar politikai gali būti priskiriami radikaliai dešinei, arba naudoja šios ideologijos nuostatas bei simbolius savo veikloje. Taip pat aiškinamasi, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos mūsų šalyje. Be to analizuojamos ekspertų interviu metu paminėtų partijų rinkiminės programos, yra tiriama, kiek juose yra nuostatų, artimų radikaliai dešinei.

1. RADIKALI POLITINĖ DEŠINĖ

Radikalios dešinės sąvoka politikos mokslų literatūroje pirmą kartą buvo pavartota Daniel Bell veikale "The Radical Right" 1963 metais ir vėliau išplėtota Seymour Martin Lipset ir Earl Raab knygoje "The Politics of Unreason" bei Richard Hofstedter darbe "The Paranoid Style in American Politics ".[2]

Šiuolaikinė radikali dešinė yra tarptautinis reiškinys, būdingas daugeliui pasaulio valstybių. Politinių ideologijų spektre radikali dešinė atlieka tarpinį vaidmenį tarp nusistovėjusio konservatizmo ir antidemokratinio, atvirai prievartinio dešinio sparno ekstremizmo. Šiuo metu radikali dešinė pasižymi sušvelnėjusia antidemokratine retorika, demokratinių taisyklių laikymųsi, jų ideologijoje biologinis rasizmas, aukščiausia vertybe pripažįstantis rasę, kaip atskirą žmonijos dalį[3], užleido kelią nacionalizmui ir etnocentrizmui.[4]

Radikali dešinė formavosi kaip atsakas į socialinius pokyčius ir visuomenės modernizaciją, t.y. augančią individų autonomiją bei socialinio statuso ir vaidmens mobilumą, visuomenės segmentaciją ir atskirų jos dalių nepriklausomumo nuo visos visuomenės didėjimą, tradicinių vertybių nuvertėjimą. Radikalios dešinės idėjų iškilimas reiškė poreikį pasipriešinti šiems socialiniams pokyčiams.

Kalbant apie politinio spektro dešinio sparno radikalus yra vartojamos ne tik radikalios dešinės, bet ir ekstremistinės dešinės, naujosios dešinės arba radikalaus dešinio sparno populizmo sąvokos.[5] Piero Ignazi pažymi, kad radikalios dešinės ir ekstremistinės dešinės sampratos labai dažnai yra laikomos tapačiomis.[6] Visgi būtina šias sąvokas atskirti, akcentuojant tai, jog ekstremistinė dešinė dalyvauja politiniuose veiksmuose, tačiau nesiekia laimėti rinkimų ir tokiu būdu įgyti politinės galios[7], jai priskirtinos tokios savybės, kaip antiliberalizmas, antidemokratiškumas bei antikonstituciškumas, tuo tarpu radikalios dešinės politinėms jėgoms šie bruožai nėra būdingi, jos nors ir veikia liberaliosios demokratijos paribyje, tačiau, kaip ir kitos politinės partijos, siekia laimėti rinkimus ir patekti į valdžią, tokiu būdu realizuoti savo tikslus ir ideologines nuostatas bei atstovauti rinkėjus. Tai, jog radikali dešinė nėra antidemokratinė, yra labai

[2] Ignazi P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 28.
[3] Kulesza W.T., *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma Litera, 1998, p. 25.
[4] Minkenberg M., *The Radical Right in Europe: An Overview*, Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2008, p. 12.
[5] Norris P., *Radical Righ. Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 40.
[6] Ignazi P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 28.
[7] Zaslove A., *One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?*, Swansea: Political Studies Association, Swansea University, 2008, p. 6.

svarbus aspektas, nes didžioji Europos rinkėjų dalis palaiko demokratines idėjas ir antidemokratines partijas laiko nelegaliomis.[8]

Naujosios dešinės arba radikalaus dešinio sparno populizmo sąvokos taip pat yra vartojamos, tačiau su naujosios dešinės terminu labiau yra susijusi ideologija, propaguojanti rinkos ekonomiką ir antietatizmą,[9] o itin pastebimas populizmas nėra būdingas visai radikalios dešinės politinių partijų šeimai ir tuo pačiu yra priskirtinas kitoms partijoms iš visų politinio spektro vietų. Taigi šios sąvokos nėra itin tikslios ir nebus vartojamos šiame darbe.

Populiariausių sąvokų, kurios vartojamos kalbant apie radikalią dešinę, ir joms priskiriamų bruožų sąrašas pateikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė. Radikalios dešinės samprata

Sąvoka	**Autoriai**	**Priskiriami bruožai**
Radikali dešinė	Aicholzer J., Kritzinger S., Wagner M., Zeglovits E., Art D., Mikenberg M., Norris P., Pupovac D., Rydgren, J., Van der Brug W., Fennema M., Zaslove A., Kitschelt H.,	Nacionalistinė, autoritarinė[10], taikanti išskyrimo kriterijus[11], naudojanti radikalius veiklos metodus[12], siekianti radikalių permainų[13].
Ekstremistinė dešinė	Anastasakis O., Arzheimer K., Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., Ignazi P., Mudde C., Vam der Valk I., Wagenaar W.,	Antisisteminė, antiliberali, antidemokratiška, antikonstituciška, nacionalistinė[14].
Naujoji dešinė	Tamir B.O., Warren I.B., Taguieff P.A.	Antietatistinė, proliberali[15].
Radikalus dešinio sparno populizmas	Helms L., Betz H.G.	Autoritarinė, nacionalistinė, populistinė.[16]

[8] Rydgren J., *The Populis Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France*, New York: Bergham Books, 2004, p. 213.
[9] Norris P., *Radical Righ. Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 40.
[10] Arzheimer K., „Electoral Sociology: Who Votes for the Extreme Right and Why – and When?", *The Extreme Right in Europe. Current Trends and Perspectives*, Gottingen: Vendenhoeck & Ruprecht, 2012, p. 37.
[11] Pupovac D., „Classifying Radical Right Parties; a Comparative Analysis of Clustering Methods", *ECPR Graduate Conference, Dublin*, 2010, p. 4.
[12] Minkenberg M., *The Radical Right in Europe: An Overview*, Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2008, p. 12.
[13] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 9.
[14] Arzheimer K., „Electoral Sociology: Who Votes for the Extreme Right and Why – and When?", *The Extreme Right in Europe. Current Trends and Perspectives*, Gottingen: Vendenhoeck & Ruprecht, 2012, p. 37.
[15] Ignazi P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 29.
[16] Arzheimer K., „Electoral Sociology: Who Votes for the Extreme Right and Why – and When?", *The Extreme Right in Europe. Current Trends and Perspectives*, Gottingen: Vendenhoeck & Ruprecht, 2012, p. 37.

Kaip matome iš pateiktos lentelės, daugiausia autorių naudoja radikalios dešinės ir ekstremistinės dešinės sąvokas. Visgi dera atkreipti dėmesį į tai, kokie bruožai šioms sampratoms yra priskiriami. Matome, kad ekstremistiniai dešinei priskiriamos savybės prasilenkiančios su demokratinės politikos principais: antikonstituciškumas, antidemokratiškumas, tuo tarpu radikali dešinė laikoma nacionalistine, autoritarine, taikančia išskyrimo kriterijus, radikaliai veikianti, tačiau nekovojanti su demokratija ar konstitucijoje įtvirtinta tvarka.

Įvertinus visa tai, šiame darbe bus vartojama radikalios dešinės sąvoka, radikalią dešinę suvokiant kaip politinių partijų šeimą, kuriai būdinga ideologija, paremta nacionalizmu, išskyrimo kriterijų taikymu bei stiprios valstybės idėja, ir radikalus, nepripažįstantis kompromisų, veikimo būdas.

Kaip pažymi Pippa Noris, radikalios dešinės terminas yra vertingas ir tuo, jog leidžia išvengti išankstinio nusistatymo šių partijų atžvilgiu, atsisakant tokių terminų kaip antisisteminė, populistinė, antiimigracinė ar nacionalistinė.[17]

Kairės-dešinės dichotomijoje, kuri šiuo metu nors ir darosi mažiau apčiuopiama, tačiau išlieka būdinga daugeliui Europos valstybių[18] ir kurioje savo pažiūras identifikuoja absoliuti dauguma politinių partijų ir rinkėjų,[19] radikalios dešinės politinių partijų šeima užima labiau į dešinę nuo konservatyviųjų jėgų nutolusias pozicijas, tačiau išlaiko tam tikrą atstumą nuo kraštutinių dešiniųjų.

Kaip savo knygoje „Kairė ir dešinė. Politinė skirtis“ pažymi Norberto Bobbio, terminai kairė ir dešinė nėra tik ideologinės minties išraiškos, jie nurodo priešingas programas, kaip įveikti daugelį kasdienėje veikloje sprendžiamų problemų.[20]

Vis dėlto yra svarbu pažymėti, kad kairės-dešinės politiniame spektre nėra aiškių ribų, skiriančių radikalią dešinę nuo kitų politinių partijų šeimų, ši skirtis atsiranda tik tiriant konkrečių partijų santykį su kitomis partijomis, be to šiai skirčiai įtaką daro ir besiskiriančios viena nuo kitos partinės sistemos skirtingose valstybėse.[21] Toliau bus nagrinėjama radikalios dešinės partijų ideologija, kuri ir išskiria šią partijų šeimą iš kitų.

[17] Norris P., *Radical Righ. Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 41.
[18] Ignazi P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 18.
[19] Ramonaitė A., Jokubaitis A., Kavaliauskaitė J. ir kt., *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 15.
[20] Bobbio B., *Kairė ir dešinė. Politinė skirtis*, Vilnius: Apostrofa, 2004, p. 57-58.
[21] Ignazi P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 31.

1.1. Ideologija

Partijų ideologija, kaip pažymi Cas Mudde savo knygoje „The ideology of the extreme right“, yra suvokiama kaip normatyvinių idėjų apie žmogaus ir visuomenės prigimtį bei visuomenės organizaciją ir paskirtį, visuma.[22] Visų partijų veikla remiasi tam tikra ideologija, tai yra suvokimu, kaip turi būti tvarkoma valstybė, visuomenės narių santykiai ir apskritai šalies gyvenimas.

Radikalios dešinės ideologiją galima apibrėžti labai paprastai – tai pozityvi orientacija į tai, kas asocijuojasi su „mūsų“ grupe, ir antipatija viskam, kas asocijuojasi su „jais“ – bet kokia socialine ar etnine grupe, esančia už „mūsų“ grupės ribų.[23] Radikalios dešinės ideologija gali būti atskleidžiama ir per tam tikrų sąvokų supriešinimą: homogeniškumas prieš heterogeniškumą, universalizmas prieš partikuliarizmą, draugas prieš priešą, vidinė grupė prieš išorinį pasaulį.[24]

Vis dėlto toks požiūris nėra tinkamas, kalbat apie nevienalytę ir kompleksinę radikalios dešinės ideologiją. Reikia pastebėti, kad skirtingi autoriai radikaliai dešinei priskiria įvairias ideologines nuostatas: radikalų nacionalizmą, etnocentrizmą, antikomunizmą, antipliuralizmą, kultūrinį pesimizmą, militarizmą, įstatymu ir tvarka paremtos valdžios idėjas, autoritarizmą, vieno vado principą, be to pažymima, jog radikali dešinė remiasi išskyrimo principu, nukreiptu prieš imigrantus, kitataučius, seksualines mažumas, yra oponuojama globalizacijai ir multikultūrizmui.[25] Vakarų Europos dešiniųjų radikalų skiriamasis bruožas – antiimigracinės, su nacionalizmu susijusios, nuostatos, tuo tarpu Vidurio ir Rytų Europoje radikali dešinė linksta į kraštutinį nacionalizmą, antisemitizmą ir neapykantą tautinėms mažumoms, šiam regionui būdingas ir euroskepticizmas.[26] Vis dėlto toks skirstymas yra tik sąlyginis, tai ne išskirtinumo, o labiau prioritetų klausimas. Akivaizdu, kad ir Vidurio ar Rytų Europos radikali dešinė bus nusiteikusi prieš imigraciją, tačiau kol imigracijos procesai į šias valstybės neįgauna didelio masto, tokioms partijoms sunku išnaudoti šį klausimą ir suteikti jam didesnį svorį savo ideologijoje. Vakarų Europos antiimigracinės nuostatos didžiąja dalimi taip pat susijusios su priešiškumu tautinėms mažumoms, tik imigrantų pavidalu. Euroskepticizmas yra būdingas ir Vakarų Europos radikaliai dešinei (Italijos, Šveicarijos pavyzdžiai), tiesa, ten jam skiriama mažiau dėmesio nei Vidurio ir Rytų Europos regione.

---

[22] Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 19.
[23] Vam der Valk I., Wagenaar W., *The Extreme Right: Entry and Exit*, Amsterdam: Anne Frank House, 2010, p. 19.
[24] Pupovac D., „Classifying Radical Right Parties; a Comparative Analysis of Clustering Methods“, *ECPR Graduate Conference, Dublin*, 2010, p. 5-6.
[25] Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 10-11.
[26] Van der Brug W., Fennema M., „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“, *Journal of European Intergration* 5/31, 2009, p. 591.

Reikia pažymėti tai, jog priklausomai nuo regiono ir valstybių, radikalios dešinės partijų ideologija gali šiek tiek skirtis ir apimti nevienodą nuostatų ir vertybių rinkinį. Tai suprantama, jei valstybėje didelis imigrantų skaičius ir visuomenė į tai žiūri neigiamai, radikalios dešinės politinės jėgos akcentuos antiimigracines nuostatas, jei visuomenė nepakanti seksualinėms mažumoms – bus iškeliamas seksualinių mažumų teisių klausimas ir t.t.

Vis dėl to, galima teigti, jog daugumai radikalios dešinės politinių partijų būdingas nacionalizmas, išskyrimo kriterijų taikymas ir stiprios valstybės idėja.[27] Šioms trims sąvokoms galima priskirti ir anksčiau išvardintas radikalios dešinės ideologines nuostatas: su nacionalizmu glaudžiai siejasi etnocentrizmas, antikomunizmas, euroskepticizmas, savo ruožtu išskyrimo kriterijai yra neatsiejami nuo ksenofobijos, antiimigracinių nuostatų, priešiškumo tautinėms ir nepakantumo seksualinėms mažumoms, stiprios valstybės idėja apima militarizmą, autoritarizmą, įstatymu ir tvarka paremtos valdžios idėją, antipliuralizmą bei vieno vado principą.

Sugrupuotos radikalios dešinės politinių partijų ideologinės nuostatos pateikiamos 2 lentelėje.

2 lentelė. Radikalios dešinės ideologinės nuostatos

Idėja	**Nuostatos**
Nacionalizmas	Etnocentrizmas, antikomunizmas, euroskepticizmas.
Išskyrimo kriterijų taikymas	Ksenofobija, antiimigracinės nuostatos, priešiškumas seksualinėms mažumoms.
Stiprios valstybės idėja	Militarizmas, įstatymu ir tvarka paremtos valdžios idėja, antipliuralizmas, vieno vado principas.

Matome, kad pagrindinės radikalios dešinės ideologinės nuostatos gali pasireikšti įvairiai. Nacionalizmas vienose valstybėse gali būti išreiškiamas per etnocentrizmą, kitose – per euroskepticizmą, panašiai yra ir taikant išskyrimo kriterijus bei aukštinant stiprios valstybės idėją. Žinoma, čia pateikiamas grupavimas yra sąlyginis, nes visa radikalios dešinės ideologija yra persipynusi: etnocentrizmas susijęs ir su nacionalizmu, ir su išskyrimo kriterijų taikymu, euroskepticizmas apima ir nacionalizmo, ir stiprios valstybės idėjas. Nepaisant to, toks skirstymas leidžia detaliau išanalizuoti radikalios dešinės ideologines nuostatas pagal jų specifiką.

Toliau nuodugniau panagrinėsime radikalios dešinės ideologiją, ją suskaidę į anksčiau minėtus blokus: nacionalizmo, išskyrimo kriterijų taikymo ir stiprios valstybės idėjos.

[27] Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 24.

1.1.1. Nacionalizmas

Svarbiausias nacionalizmo principas – savo tautos laikymas didžiausia vertybe. Taip pat yra pripažįstamas savo tautos pranašumas prieš kitas tautas, tokiu būdu įtvirtinant tautų nelygybę. Nacionalistai tautą suprantą kaip vientisą derinį, tiesa, pripažįstama, kad tauta yra pasidalinusi į tam tikras grupes, tačiau daug didesnis dėmesys yra skiriamas tam, kas tautą jungia nei tam, kas ją skiria. Logiškas nacionalistinių svarstymų rezultatas yra tai, jog tautos interesai yra vertinami labiau nei atskiro individo. Pripažįstant, kad individai turi tam tikrų teisių, manoma, kad individo interesai jokiais būdais negali trukdyti tautos interesams.[28]

Nacionalizmas suprantamas kaip ideologija, teigianti, kad etninės ir politinės ribos turi sutapti, ir kad geriausia politinės organizacijos forma – etniškai vienalytė valstybė.[29]

Nacionalistų požiūriu, nacionalinio identiteto gaivinimas yra būtinas patriotų uždavinys, nes „tik tautoje individai gali visiškai realizuoti savo kūrybines galias ir laisvę.“[30] Nacijos išsaugojimas ir tarnavimas jai yra aukščiausia nacionalistų vertybė. Šiuo atveju nacionalinio identiteto gynimas, nacijos arba tautos išsaugojimas betarpiškai siejasi su būtinybe apsaugoti savo tautos kultūrą ir gyvenimo būdą. Kaip jau buvo minėta, radikalios dešinės mastymui yra būdingas kultūrinis pesimizmas bei suvokimas, jog įvairūs pokyčiai visuomenėje ir modernizacija griauna nusistovėjusią vertybių sistemą, kuri suvokiama kaip tautos ir visuomenės pagrindas. Todėl radikaliems dešiniesiems tradicinių, šeimos vertybių išsaugojimas ir propagavimas yra prioritetas.

Vidurio ir Rytų Europos radikalios dešinės politinėms partijoms yra būdingas ir su nacionalizmu susijęs euroskepticizmas bei antikomunizmas. Tai natūralu: po išsivadavimo iš sovietinės okupacijos, tam tikros visuomenės grupės skeptiškai žiūri ir į integraciją į europines struktūras, dėl kurios yra prarandama dalis valstybingumo. Dėl šios priežasties dešinieji radikalai yra priešiški didėjančiai Europos integracijai ir pasisako už savo valstybės savarankiškumo išsaugojimą ir stiprinimą.

Su nacionalizmu siejasi ir kitos idėjos: vidinio homogeniškumo bei išorinio uždarumo. Vidinio homogeniškumo principas reiškia, kad tik tam tikros tautos X atstovai turi teisę gyventi valstybėje X, visi kiti suprantami tik kaip laikini svečiai su apribotomis teisėmis, pabrėžiant tai, kad ne X tautai priklausantys asmenys neturi turėti politinių teisių. Išorinio uždarumo idėja teigia, kad valstybėje X turi gyventi visi, tautai X priklausantys asmenys. Valstybė siejama su konkrečia tauta,

[28] Kulesza W.T., *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma Litera, 1998, p. 25.
[29] Statkus N., *Etniškumas ir nacionalizmas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 24.
[30] Statkus N., *Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti*, Vilnius: Versus Aureus, 2004, p. 63.

kuri savo ruožtu pririšama prie tam tikros teritorijos.[31] Turint omenyje šias uždarumo idėjas nesunku suprasti, kodėl radikali dešinė yra nusistačiusi prieš globalizaciją, multikultūrizmą, didėjantį kultūros ir ekonomikos tarptautiškumą. Dešiniųjų radikalų atsakas į šiuos procesus – noras užsidaryti savo šalyje, apsaugoti savo nacionalinę kultūrą, gyvenimo būdą ir kultūrą, ekonomiką.

Siekiant pagrįsti nacionalizmo ideologines nuostatas, galima naudoti įvairius argumentus, paminėtini:

- Religiniai ir mistiniai (dievybės valia arba istorijos dvasia išskyrė tautą)
- Istoriniai ir kultūriniai (tauta davė žmonijai daugiau mokslininkų, menininkų ar pralenkė kitas tautas savo pergalėmis mūšio lauke)
- Rasiniai (kraujas, genai lemia vienos tautos pranašumą)
- Racionalistiniai (nacionalizmas grindžiamas pragmatiniais motyvais: tautos išlikimu, kalbos išsaugojimu) [32]

Kaip matome, priklausomai nuo aplinkybių, nacionalizmas gali būti grindžiama skirtingai: tiek religija, istorija ir kultūra paremtais, tiek rasiniais ar racionalistiniais argumentais.

Vis dėlto reikia pastebėti, kad šiuolaikinė radikali dešinė neturėtų būti suprantama kaip propaguojanti rasizmą, kuris yra suprantamas kaip tikėjimas, kad egzistuoja įvairios, geresnės ir blogesnės rasės, pripažįstama, kad skirtumai tarp rasių nepriklauso nuo žmonių valios, nes yra nulemti genų, be to pabrėžiama, jog rasių maišymasis yra žalingas, nes kenkia aukštesniajai rasei.[33]

Nors ir paminėjome motyvus, kuriais yra grindžiamas nacionalizmas, reiki pastebėti, kad nacionalizmas dažniausiai remiasi emocijomis, o ne argumentais. Kaip pažymi Nortautas Statkus: „Nacionalistų lyderiai sužadina masinį atsaką kreipdamiesi ne į žmonių protą, bet į jų emocijas.“[34] Nacionalistinių emocijų sužadinimui yra naudojami įvairūs etniniai simboliai, Lietuvos atveju: trispalvė, Gedimino stulpai ar tokie giminystės terminai, kaip motina Lietuva, tėvų žemė.[35]

Šiuo atžvilgiu nacionalizmui artimas yra etnocentrizmo reiškinys, etnocentrizmą suprantant kaip įsitikinimą, jog savas etnosas arba etninė grupė yra geresnis, pranašesnis ar teisingesnis už kitus etnosus.[36] Etnosas čia suprantamas kaip žmonių grupė, kurios nariai tiki bendra kilme ir giminyste, skiria save nuo kitų grupių pagal kultūrinius ar fizinius bruožus.[37] Akivaizdu, kad etnocentrizmas kursto tautinę nesantaiką, nes išaukština vieną tautą kitų atžvilgiu.

---

[31] Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 187.
[32] Kulesza W.T., *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma Litera, 1998, p. 26.
[33] Ten pat, p. 31.
[34] Statkus N., *Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti*, Vilnius: Versus Aureus, 2004, p. 48.
[35] Ten pat, p. 48-49.
[36] Ten pat, p. 42.
[37] Statkus N., *Etniškumas ir nacionalizmas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 21.

Pats nacionalizmas gali būti skirstomas į agresyvų arba puolamąjį dominuojančių tautų nacionalizmą ir į gynybinį engiamųjų tautų nacionalizmą. Abiem atvejais nacionalistai didelį dėmesį skiria priešams, tiek vidaus, tiek išorės. Vidinėms grėsmėms priskiriamos visos jėgos, kurios skaido visuomenę: tautinės mažumos, internacionalistai.[38] Išorės priešais gali būti laikomos užsienio valstybės ar tarptautinės korporacijos.

Detalus radikaliai dešinei būdingo nacionalizmo nuostatų sąrašas pateikiamas 3 lentelėje.

3 lentelė. Nacionalizmo nuostatos

Nuostata	**Apibūdinimas**
Etnocentrizmas	Įsitikinimas, kad sava etninė grupė yra geresnė, teisingesnė ar pranašesnė už kitas grupes.
Antikomunizmas	Priešiškumas komunistinėms internacionalizmo, planinės ekonomikos, privačios nuosavybės atsisakymo idėjoms.
Euroskeptiškumas	Prieštaravimas didėjančiai Europos integracijai, valstybinio savarankiškumo išsaugojimo ir stiprinimo idėja.
Vidinis homogeniškumas	Idėja, kad tam tikros valstybės teritorijoje turi gyventi tik tai tautai priklausantys asmenys, visi kiti suprantami kaip neturintys politinių teisių svečiai.
Išorinis uždarumas	Idėja, kad visi tam tikros tautos nariai turi gyventi būtent toje valstybėje. Valstybė surišama su tauta, tauta – su valstybe.

Kaip matome, nacionalistinės nuostatos gali pasireikšti įvairiais būdais, tai priklauso nuo konkrečios valstybės socialinės, kultūrinės ir demografinės padėties, tai nulemia, kokias nacionalistines idėjas: etnocentrizmą, euroskepiškumą ar išorinio uždarumo, į pirmą planą iškelia radikalios dešinės atstovai.

Su nacionalizmo idėjomis siejasi stiprios valstybės principas, būdingas radikalios dešinės ideologijai, valstybę nacionalistai mato kaip stiprią organizaciją, su plačia kompetencija ir įgaliojimais. Svarbia problema nacionalistai laiko įvairias tautines mažumas valstybės viduje, todėl siekia apriboti jų politinę veiklą bei teises.[39] Būtent stiprios valstybės idėja bei išskyrimo kriterijų taikymas ir bus nagrinėjami toliau kalbant apie radikalios dešinės ideologiją.

[38] Kulesza W.T., *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma Litera, 1998, p. 27.
[39] Ten pat, p. 26.

1.1.2. Stiprios valstybės idėja

Stiprios valstybės idėja yra tampriai susijusi su nacionalizmu. Pripažįstant, kad geriausias būdas tautai egzistuoti – tai gyventi nacionalinėje valstybėse, kurioje etninės ir politinės tautos ribos sutampa, atsiranda poreikis tuos tautos „namus“ stiprinti, tai yra turėti stiprią valstybę.

Stiprios valstybės idėja gali pasireikšti įvairai: kaip įstatymo bei tvarkos aukštinimas, autoritarizmas, vieno vado principas, militarizmas ar antipliuralizmas.

Visų pirma, gali būti pabrėžiama, kad yra būtinos griežtos bausmės už įvairių įstatymų ar taisyklių pažeidimus. O tam, kad valstybėje būtų palaikoma griežta tvarka, reikalinga stipri policija, tiek personalo, tiek aprūpinimo ir kompetencijos prasme. Panašiomis idėjomis pasižymi ir autoritarizmo ideologija, kuri tiki griežta tvarka paremta visuomene, kurioje nepaklusimas autoritetui yra baudžiamas, įstatymas ir tvarka yra išaukštinami, o moralizmas yra grindžiamas tradicinėmis vertybėmis. Autoritarizmą derėtų kildinti iš siekio apriboti individualizmą visuomenėje.[40]

Militarizmas į pirmą vietą iškelia valstybės karinę galią, būtiną nacionalinių interesų gynybai, tarnavimas kariuomenėje laikomas didžiausia garbe, o karas gali būti suvokiamas kaip natūrali būsena, taiką suvokiant kaip laikiną periodą tarp karų.[41]

Neatsiejamas nuo radikalios dešinės stiprios valstybės idėjos yra ir vieno vado principas. Dažniausiai ir organizacinė radikalios dešinės politinių partijų struktūra pabrėžia charizmatinio lyderio, apie kurį jį buriasi visi partijos nariai, vaidmenį. Apskritai politikoje lyderio vaidmuo užima centrinę poziciją,[42] šis aspektas itin pasireiškia radikalios dešinės pažiūrų politinėse organizacijose.

Stipraus vado idėja teigia, kad vienas žmogus – lyderis yra visos visuomenės širdis, turinti absoliučią valdžią. Jo valdžia yra nekvestionuojama ir jis vienintelis gali nuspręsti, kas yra gerai, o kas yra blogai visuomenei.[43]

Radikalios dešinės naudojama antipartinė retorika, taip pat sietina su stiprios valstybės idėja, dešiniųjų radikalų suvokimu daugiapartinės sistemos ir tarp partijų kylantys nesutarimai silpnina valstybę ir jos autoritetą. Todėl dažnai pasisakymai yra nukreipiami prieš įsitvirtinusias tradicines partijas.[44] Aišku reikia suprasti ir tai, kad politinių konkurentų kritika yra būdinga iš

[40] Pupovac D., „Classifying Radical Right Parties; a Comparative Analysis of Clustering Methods“, *ECPR Graduate Conference, Dublin*, 2010, p. 5-6.
[41] Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 188.
[42] Elcock H., *Political Leadership*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2001, p. 3.
[43] Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 188.
[44] Ten pat, p. 188.

esmės visoms politinėms partijoms ir politikams, tačiau dešinieji radikalai kritikuoja praktiškai visas tradicines partijas, suvokdami jas kaip vieningą, valdžioje įsitvirtinusią grupę, kuri dažnai veikia prieš visuomenės interesą.

Dešinieji radikalai taip pat pasisako ir prieš pliuralizmą, visuomenės ir jos grupių susiskaidymą, jų suvokimu stipri valstybė – tai vieninga ir vienalytė valstybė. Neigdami pliuralizmą dešinieji radikalai propaguoja monizmo idėją, kuri atmeta visuomenės ir valstybės atskyrimo galimybę, o individą be visumos ir valstybės laiko nieko vertu, pripažįsta, kad individo ir visos visuomenės interesai turi sutapti.

Žemiau pateikiamoje 4 lentelėje yra pateikiamos apibendrintos stiprios valstybės idėjo nuostatos.

4 lentelė. Stiprios valstybės idėjinės nuostatos

Nuostata	**Apibūdinimas**
Militarizmas	Išaukštinama valstybės nacionalinių interesų gynybai būtina karinė galia, idealizuojama karinė tarnyba.
Įstatymu ir tvarka paremta valdžia	Akcentuojamas paklusimas įstatymams ir tvarkai, nusižengimai turi būti griežtai baudžiami. Reikalinga stipri policijos sistema.
Autoritarizmas	Idėja apie griežta tvarka ir autoriteto paisymu paremtą visuomenę, kurioje paisoma tradicinių vertybių, o individualizmas yra nepageidautinas.
Vieno vado idėja	Tikima, jog vienintelis vadas gali teisingai nuspręsti, kas yra naudinga visai visuomenei, jo sprendimai nesvarstomi
Antipliuralizmas	Pabrėžiama vieningos tautos ir valstybės svarba. Individų ir jų grupių interesai turi sutapti su visos valstybės interesais.

Kaip matome, stiprios valstybės idėja gali pasireikšti skirtingai: tiek per militarizmą ar įstatymu ir tvarka paremtos valdžios siekį, tiek per autoritarizmą, vieno vado idėją ar antipliuralizmą. Vis dėlto pagrindinė stiprios valstybės idėja išlieka ta pati – valstybė turi būti stipri ir vieninga beigarantuoti savo piliečių apsaugą ir tam tikrą gerovės lygį.

Trečioji radikalios dešinės ideologinių nuostatų grupė yra susijusi su išskyrimo kriterijų taikymų, apie juos bus kalbama toliau.

1.1.3. Išskyrimo kriterijų taikymas

Išskyrimo idėja, suprantama kaip vienos grupės atskyrimas nuo kitos grupės gyvenimo remiantis tam tikrais kriterijais. Šiais kriterijai gali būti tautybė, religiniai įsitikinimai, priklausymas tam tikrai socialinei klasei ar seksualinė orientacija. Įvairių išskyrimo kriterijų taikymas gali būti vadinamas antisemitizmu, diskriminacija tautybės ar religijos atžvilgiu.

Su išskyrimo kriterijau taikymu susijusi ir viena svarbiausių Vakarų Europos radikalios dešinės ideologinių nuostatų – antiimigracinės politikos propagavimas. Antiimigracinės nuostatos yra nukreiptos prieš konkrečią socialinę grupę – imigrantus, kurie suvokiami ne tik kaip ekonominė grėsmė, nes užima darbo vietas ir konkuruoja su vietiniais gyventojais darbo rinkoje, bet ir kaip kultūrinė grėsmė, kylanti dėl atvykėlių iš neeuropietiškų šalių.[45]

Kalbant apie Vidurio ir Rytų Europą, reikia konstatuoti, jog šie regionai dar nėra susidūrę su tokio masto imigracija, kaip Vakarų Europos šalys, todėl išskyrimo kriterijai dažniausiai nukreipiami ne prieš negausias imigrantų grupes, bet prieš įvairias tautines ar seksualines mažumas.

Su išskyrimo kriterijų taikymu susijusi ir dar viena – ksenofobijos – sąvoka. Ksenofobija yra suprantama kaip baimė, pyktis, priešiškumas grupėms, kurios suvokiamos kaip svetimos: užsieniečiai, imigrantai, politinio prieglobsčio prašytojai. Tai idėja, kad bet kas, kas yra svetima, kelia grėsmę.[46] Šią grėsmę mažinti, kaip jau buvo minėta, siūloma propaguojant uždarumo idėjas, tiesa, galima užsidaryti ne būtinai valstybėje, uždarumą skatinti galima ir tam tikroje visuomenės grupėje, siekiant kuo labiau ją apriboti nuo kitų grupių.

Kalbant apie nacionalizmo nuostatų ir išskyrimo kriterijų taikymą, išryškėja tam tikra radikalios dešinės ideologijos priešprieša: nors nacionalistiškai yra siekiama akcentuoti tai, kad tautą vienija ir jungia, tačiau taikant išskyrimo kriterijus iš visuomenės yra išstumiamos tam tikros grupės, kurios neatitinka dešiniųjų radikalų standartų. Su noru apginti tradicinių vertybių sistemą, nusistovėjusį gyvenimo būdą yra susijęs ir noras nuo visuomenės atskirti šį nusistovėjusį gyvenimo būdą griaunančias grupes – seksualines mažumas (homofobija), tam tikras socialines grupes. Pačia kraštutiniausia forma tai reiškia, jog tie asmenys, kurie neatlieka savo funkcijų arba išvis neturi savo vaidmens visuomenėje bei daro ją ligotą – turi būti iš jos pašalinti.[47]

[45] Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002, p. 349.
[46] Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 188.
[47] Ten pat.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad nors etnocentrizmą ir priskyrėme prie nacionalizmo nuostatų, tačiau diskriminatyvus elgesys, remiantis šia nuostata, gali būti laikomas ir išskyrimo kriterijų taikymo pavyzdžiu, toks elgesys vadintinas etnocentristine diskriminacija.[48]

Taip pat pažymėtina, kad išskyrimo kriterijai taikomi ir kalbant apie politinius oponentus. Kitos politinės partijos gali būti vaizduojamos kaip priešiškos, siekiančios pakenkti ne tik radikaliai dešinei, bet ir visai visuomenei ar valstybei, jos interesams.

5 lentelė. Išskyrimo kriterijų taikymo nuostatos

Nuostata	**Apibūdinimas**
Antiimigracija	Nusistatymas prieš imigrantus, imigrantai suvokiami kaip keliantys ekonominę, kultūrinę ir socialinę grėsmę asmenys.
Ksenofobija	Priešiškumas kitoms: tautinėms grupėms. Suvokiamas tų grupių keliamas pavojus.
Homofobija	Priešiškumas seksualinėms mažumoms, siekimas išsaugoti tradicinį gyvenimo būdą.

Apibendrinant galima teigti, jog radikalūs dešinieji yra linkę plačiai taikyti išskyrimo kriterijus, tai patogus būdas supriešinti kas yra „mūsų“ grupėje, ir kas yra už „mūsų“ grupės ribų. Tokių kriterijų taikymas leidžia sukurti priešo įvaizdį ir savo politinę veiklą pavaizduoti kaip kovą.

Reziumuojant radikalios dešinės ideologines nuostatas, galima konstatuoti, kad jos gali būti grupuojamos į tris dalis: nacionalizmą, stiprios valstybės idėją bei išskyrimo kriterijų taikymą. Nacionalizmas sietinas su etnocentrizmu, antikomunizmu, euroskeptiškumu, vidinio homogeniškumo ir išorinio uždarumo idėjomis. Stiprios valstybės nuostata atsiskleidžia per militarizmą, įstatymu ir tvarka paremtos valdžios viziją, autoritarizmą, antipliuralizmą ir vieno vado principą, o išskyrimo idėjų taikymas apima antiimigracines nuostatas, ksenofobiją bei priešiškumą seksualinėms mažumoms arbą homofobiją. Konkretus tam tikros partijos ideologinių nuostatų rinkinys priklausys nuo to, kokia yra atitinkamos šalies socialinė, ekonominė, kultūrinė ir demografinė situacija.

Verta pridurti, kad tai, kokiomis idėjomis ir vertybėmis pasižymi radikali dešinė Lietuvoje, bus analizuojama antrojoje šio darbo dalyje, ekspertų interviu tyrimo metu.

Aptarus pagrindines radikalios dešinės ideologines nuostatas, tolimesniame skyriuje pereinama prie radikalizacijos proceso analizės.

[48] Statkus N., *Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti*, Vilnius: Versus Aureus, 2004, p. 42.

1.2. Radikalizacijos procesas

Kalbant apie radikalią dešinę būtina atkreipti dėmesį ir į radikalizacijos procesą bei nustatyti, kodėl tam tikriems asmenims bei žmonių grupėms radikalios dešinės idėjos ir jų įgyvendinimo būdas tampa priimtini ir siektini.

Visų pirma, būtina pabrėžti, kad tyrimais nustatyta, jog nėra jokio priežastinio ryšio tarp demografinių veiksnių, tokių kaip išsilavinimas, lytis ar amžius, ir radikalizacijos proceso.[49]

Taip pat yra būtina pažymėti faktą, kad radikalizacijos procesą tyrę autoriai nėra radę jokių įrodymų, jog į radikalizaciją linkę asmenys iš kitų išsiskirtų kokiomis nors psichologinėmis savybėmis. Be to svarbu akcentuoti, kad dėl polinkio į radikalizmą, negalima laikyti žmogaus psichologiškai sutrikusiu.[50]

Yra nustatyta, jog radikalizacijos procesą lemia įvairūs sociopsichologiniai motyvai: palankumas radikaliai dešinei kaip silpnesniajai pusei jos kovoje su oponentais, noras jaustis saugiai nuo įsivaizduojamų grėsmių ar priešų, priešinimasis tėvams ar vyresnei kartai, tam tikro statuso ar identiteto paieška. [51]

Akivaizdu, kad pirmieji du motyvai yra tiesiogiai susiję su radikalios dešinės išskyrimo kriterijų taikymu, kuriais vadovaujantis radikali dešinė yra suvokiama kaip kovojanti su savo politiniais oponentais, o visuomenės skirstymas į „mus“ ir „juos“ lemia augantį priešiškumą kitoms etninėms ar socialinėms grupėms ir su tuo susijusio saugumo poreikį.

Taip pat yra nustatyti ir tam tikri sociopsichologiniai ir vystymosi psichologijos veiksniai, kurie yra būdingi individams, linkusiems prisijungti prie radikalios dešinės politinių partijų ar visuomeninių judėjimų, tai yra:

- stiprus etninės konkurencijos suvokimas;
- priešiškumas kitoms socialinės grupėms suprantamas kaip norma;
- jaunuoliai jaučiasi socialiai atstumti ir patiria dažnų konfliktinių situacijų savo socialiniame gyvenime;
- mokyklose tokie žmonės paprastai nesutaria su mokytojais ir kitų etninių ar socialinių grupių mokiniais;

[49] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 7.
[50] Vam der Valk I., Wagenaar W., *The Extreme Right: Entry and Exit*, Amsterdam: Anne Frank House, 2010, p. 13.
[51] Ten pat, p. 8-9.

- dažnai tokie individai turi prastai išvystytus empatijos, konfliktų sprendimų, savigarbos ir sugebėjimo vertinti savo veiksmus įgūdžius;[52]

Kaip matome į radikalumą linkusiems individams yra būdingas išskyrimo kriterijų taikymas ir su tuo susijusios konkurencijos tarp skirtingų grupių suvokimas, priešiškumas kitoms socialinėms ar etninėms grupėms.

Apskritai radikalizacijos procesą lemia neteisybės ir nesaugumo jausmas. Kalbant apie radikaliąją dešinę, jai yra būdingas tam tikros grėsmės, kylančios iš kitų kultūrų ar tautų nacionaliniam ar tautiniam identitetui, tradicinei kultūrai, jausmas.[53]

Be neteisybės, nesaugumo ir grėsmių jausenos, yra ir kitų veiksnių, darančių įtaką radikalizacijos procesui, tai prasmės suvokimo poreikis, noras prisijungti prie tam tikros grupės ir su ja identifikuotis. Radikalizacijos procesą taip pat lemia ideologiniai motyvai bei veiksniai, kurie gali būti vadinami instrumentiniais: tam tikra nauda, kurią individas tikisi gauti būdamas radikalios grupės ar politinės partijos nariu. Tokia nauda gali būti dvejopa: bendroji, tokia kaip politinis teisingumas, ir asmeninė, tokia kaip tam tikras statusas ar ekonominė nauda.[54]

Visi anksčiau išvardinti veiksniai: suvokiama neteisybė ir grėsmės, nesaugumo jausmas, prasmės suvokimo poreikis, noras priklausyti grupei bei instrumentiniai veiksniai, yra svarbūs kalbant apie radikalizacijos procesą ir yra būdingi įvairioms radikalų grupėms, ne tik radikalios dešinės.

Taip pat paminėtini ir deradikalizaciją skatinantys faktoriai, kurie gali būti skirstomi į judėjimo, ideologinius ir praktinius. Judėjimo faktoriai yra susiję su radikalia grupe, kuriai priklauso individas, tai gali būti savitarpio lojalumo stoka, vidiniai konfliktai ar nevykusi lyderystė. Šie veiksniai sukelia prisirišimo prie radikalios grupės ir identifikacijos su ja silpnėjimą. Ideologiniai faktoriai gali paskatinti individą atsisakyti savo radikalių pažiūrų. Laikui bėgant asmuo gali pradėti dvejoti dėl radikalių tikslų pagrįstumo, ieškoti kitų, ne radikalių veikimo būdų šiems tikslams pasiekti. Be to galimos ir tam tikros individualios gyvenimo patirtys (praktiniai faktoriai), kurios iš esmės priverčia pakeisti požiūrį ir suvokimą į neteisingumą ar į tai, kokią naudą asmuo gauna iš radikalios ideologijos.[55]

Kita vertus, yra ir tam tikros kliūtys, galinčios sutrukdyti deradikalizacijos procesui, tai socialinė ir psichologinė priklausomybė nuo grupės arba suvokiamos „investicijos“, kurias asmuo padarė tam, kad priklausytų grupei. Be to egzistuoja ir kiti sulaikantys nuo deradikalizacijos

[52] Ten pat, p. 9.
[53] Ten pat, p. 10.
[54] Ten pat, p. 10.
[55] Ten pat, p. 14.

veiksniai, jie veikia asmenis, kurie ilgą laiką priklausė radikaliai grupei ir kurių priklausymas tai grupei yra plačiai žinomas.[56]

Apibendrinant svarbu pabrėžti tai, kad į radikalizaciją yra linkę asmenys, kuriems būdingas nelygybės ir neteisingumo jausmo suvokimas, be to tai žmonės, kurie jaučia priešiškumą kitoms etninėms ar socialinėms grupėms. Kita vertus radikalizacija nėra išskirtinai būdinga kuriai nors socialiniai grupei, o tam tikri demografiniai kriterijai, kaip amžius, lytis ar išsilavinimas nėra pakankami siekiant nustatyti radikalizacijos proceso priežastis.

1.3. Radikalios dešinės politinės partijos Europoje

Radikalios dešinės politinių partijų prototipu yra laikomas Nacionalinis frontas Prancūzijoje. Ši partija pirmą kartą nacionaliniuose rinkimuose dalyvavo 1973 metais. Nacionalinis frontas pasisakė prieš prancūziško identiteto nuosmukį, reikalavo stabdyti tolesnę imigraciją ir repatrijuoti jau esančius šalyje imigrantus, taip pat pabrėžė tradicinių šeimos vertybių puoselėjimo visuomenėje svarbą.[57] Reikia pažymėti, kad būtent imigracijos klausimo, kuris suskaldė pagrindines politines partijas, atsiradimas politinėje darbotvarkėje sudarė prielaidas Nacionalinio fronto iškilimui.[58]

Radikalios dešinės partijos šiuo metu yra tapusios pripažintomis partinių sistemų dalimis Austrijoje, Belgijoje, Danijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Šveicarijoje, Norvegijoje ir kitose šalyse. Jų įtaka jaučiama nacionaliniu, regioniniu ir savivaldos lygmeniu.

Kalbant apie rinkimų rezultatus, paminėtini 2010 metų rinkimų Europoje duomenys: antiislamiška Olandijos laisvės partija gavo 10,10 % rinkėjų balsų, nacionalistinė Jobbik partija Vengrijoje surinko 16,67% rinkėjų balsų, antieuropietiška Tikrųjų suomių Partija Suomijoje susilaukė 19,10% rinkėjų palaikymo, pirmąkart istorijoje į Švedijos parlamentą pateko antiimigracinęs politiką palaikanti Švedijos demokratų partija.[59]

Tiesa, svarbu yra ir tai, jog radikalios dešinės politinių partijų populiarumas smarkiai svyruoja: 2002-aisiais Austrijos laisvės partija prarado pusę savo rinkėjų balsų iš turėtų 27%, Prancūzijos Nacionalinis frontas 2007 metais gavo tik 4,3% rinkėjų balsų lyginant su rekordiniais

[56] Ten pat, p. 14.
[57] Meguid B.M., *Party Competition between Unequals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 1.
[58] Geddes A., *The Politics of Migration and Imigration in Europe*, London: SAGE publications, 2003, p. 56.
[59] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 17-18.

15,3% 1997-aisiais.[60] Todėl nereikėtų pervertinti radikalios dešinės politinių partijų rinkiminės sėkmės, šios partijos nepasižymi stabilumu, o įspūdingas pergales rinkimuose dažnai pakeičia taip pat ryškios nesėkmės.

Galima pastebėti, kad 2011 metais radikalios dešiniosios politinės partijos įėjo į 44% Europos Sąjungai priklausančių šalių parlamentų sudėtį. Kita vertus tik nedaugelis tokių partijų sugebėjo išlaikyti populiarumą ilgesniu (10-15 metų) laikotarpiu.[61]

Siekiant nustatyti, kokia šiuo metu yra radikalios dešinės politinių partijų padėtis, buvo analizuojamos Europos šalių parlamentų sudėtys.

Žemiau pateikiama lentelė su Europos valstybių, į kurių parlamentų sudėtį įėjo radikalios dešinės politinės partijos, sąrašu. Ši lentelė sudaryta remiantis Cas Mudde[62], Matthew Goodwin ir Vidhya Ramalingam[63] bei David Pupovac[64] pateikiamais radikalios dešinės politinių partijų sąrašais. Lentelėje pateikiami duomenys apie radikalios dešinės partijų gautų per rinkimus balsų skaičių bei turimas vietas parlamentuose.

6 lentelė. Radikalios dešinės politinės partijos Europos parlamentuose[65]

Valstybė	**Partija**	**Rinkimuose laimėtos vietos**	**Gauta balsų**
Austrija[66]	Austrijos laisvės partija	Nacionalinė asamblėja: 34/183 Federalinė asamblėja: 7/62	17,54%
Belgija[67] [68]	Flamandų interesų partija	Atstovų rūmai: 12/150 Senatas: 5/71	7,76%
Bulgarija[69]	Partija „Ataka“	Nacionalinė asamblėja: 21/240	9,4%
Danija[70]	Danijos laiudies partija	Parlamentas: 22/175	12,30%
Graikija[71]	Nepriklausomų graikų	Graikų asamblėja: 20/300	7,51%

[60] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 17-18.
[61] Ten pat, p. 27.
[62] Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 185-186.
[63] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 13-14,
[64] Pupovac D., „Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective“, *Fourth Annual Doctoral Conference, Budapest, Central European University*, 2009, p. 6-7.
[65] Pateikiami 2012.11.08 dienos duomenys.
[66] *Austrijos parlamento puslapis*, <http://www.parlament.gv.at/> [žiūrėta 2012-11-08].
[67] *Belgijos parlamento sudėtis*, <http://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/depute/hemi.pdf> [žiūrėta 2012.11.08].
[68] *2010 metų rinkimų Belgijoje rezultatai*, <http://polling2010.belgium.be/en/sen/seat/seat_SER00000.html> [žiūrėta 2012.11.08].
[69] *Bulgarijos parlamento puslapis*, <http://www.parliament.bg/bg/electionassembly> [žiūrėta 2012.11.08].
[70] *Danijos parlamento puslapis*, <http://www.thedanishparliament.dk/Members/Members_in_party_groups.aspx> [žiūrėta 2012.11.08].
[71] *Graikijos parlamento puslapis*, <http://www.hellenicparliament.gr/en/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Ekloges/Eklogika-apotelesmata-New/#Per-15> [žiūrėta 2012.11.08].

	partija		
Italija[72] [73]	Šiaurės lyga	Atstovų rūmai: 60/630 Senatas: 26/315	8,30%
Norvegija[74]	Pažangos partija	Parlamentas: 41/169	22,90%
Olandija[75] [76]	Olandijos laisvės partija	Atstovų rūmai: 21/150 Senatas: 10/75	10,10%
Prancūzija[77]	Nacionalinis frontas	Nacionalinė asamblėja: 2/577 Senatas: 0/343	3,66%
Suomija[78]	„Tikrieji suomiai“	Parlamentas: 39/200	19,10%
Švedija[79]	Švedų demokratų partija	Parlamentas: 20/349	5,70%
Šveicarija[80]	Šveicarijos liaudies partija Ticino lyga	Nacionalinė asamblėja: 54/200 Kantonų taryba: 7/46 Nacionalinė asamblėja: 2/200 Kantonų taryba: 0/46	26,60% 0,80%
Vengrija[81]	Jobbik	Nacionalinė asamblėja: 47/386	16,67%

Kaip matome iš pateiktos lentelės, radikalios dešinės partijos daugelyje Europos šalių sėkmingai dalyvauja rinkimuose ir patenka į valstybių parlamentus. Sėkmingiausiai paskutiniuose savo šalių rinkimuose pasirodė Šveicarijos liaudies partija, surinkusi 26,60% rinkėjų balsų, Norvegijos Pažangos partija (22,90%), „Tikrųjų suomių“ partija (19,10%), Austrijos laisvės partija (17,54%) bei Jobbik partija Vengrijoje, kuri gavo 16,67% balsų.

Galime konstatuoti, kad radikalios dešinės partijos užima gana stiprias pozicijas Europos valstybių partinėse sistemose, o jų rinkiminis palaikymas yra pakankamai svarus, kad apie šias partijas būtų galima šnekėti, kaip apie realią politinę jėgą.

[72] *Italijos senato puslapis,* http://www.senato.it/leg/16/BGT/Schede_v3/Gruppi/Grp.html [žiūrėta 2012.11.08].
[73] *Italijos atstovų rūmų puslapis*, <http://www.camera.it/28> [žiūrėta 2012.11.08].
[74] *Norvegijos parlamento puslapis,* <http://www.stortinget.no/en/In-English/Members-of-the-Storting/> [žiūrėta 2012.11.08].
[75] *Olandijos atstovų rūmų puslapis*, <http://www.houseofrepresentatives.nl/members_of_parliament/parliamentary_parties> [žiūrėta 2012.11.08].
[76] *Olandijos senato puslapis,* <http://www.eerstekamer.nl/alle_leden> [žiūrėta 2012.11.08].
[77] *Prancūzijos nacionalinės asamblėjos puslapis*, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/tribun/xml/effectifs_groupes.asp> [žiūrėta 2012.11.08].
[78] *Suomijos Teisingumo ministerijos puslapis,* < http://192.49.229.35/E2011/e/tulos/tulos_kokomaa.html> [žiūrėta 2012.11.08].
[79] *Švedijos parlamento puslapis*, <http://www.riksdagen.se/en/Members-and-parties/> [žiūrėta 2012.11.08].
[80] *Šveicarijos statistikos departamento puslapis*, <http://www.politik-stat.ch/srw2011CH_de.html> [žiūrėta 2012.11.08].
[81] *Vengrijos parlamento puslapis,* <http://www.mkogy.hu/fotitkar/frak.htm> [žiūrėta 2012.11.08].

Reikia pastebėti, kad radikalios dešinės politinių partijų iškilimas gali būti aiškinamas šiais veiksniais:

- poindustrine ekonomika;
- tradicinės tapatybės sunykimas, kultūros fragmentacija, multikultūrizmas;
- globalizacijos įtaka;
- reakcija į kitos kultūros ir rasės gyventojų gausėjimą;
- valstybės socialinio aprūpinimo sistemos sumažinimas;
- visuomenės socialinis ir kultūrinis susiskaldymas;
- nusivylimas ir nepasitenkinimas politika;
- tradicinių partijų supanašėjimas;
- ksenofobija ir rasizmas;
- ekonominės krizės ir nedarbas;
- reakcija į naujos kairės ir/ar žaliųjų partijų atsiradimą;
- proporcinė rinkiminė sistema;[82]

Matome, kad radikalios dešinės iškilimui yra reikalinga tam tikrų aplinkybių sąveika. Svarbūs įvairūs faktoriai, susiję su ekonomine, kultūrine bei socialine valstybės padėtimi, visuomenės nuomonės pasikeitimais, kitų politinių jėgų elgsena. Detaliau radikalios dešinės rinkiminės sėkmės veiksniai bus nagrinėjami vėlesnėse šio darbo dalyse.

Būtina pabrėžti tai, kad sėkmė rinkimuose nėra vienintelis kriterijus kalbant apie radikalios dešinės politinių partijų veiklą, reikia įvertinti ir tokius faktorius kaip įtaką formuojant politiką, visuomenės nuomonę ir gyventojų nuostatas, žinomumą žiniasklaidoje bei įtaką tradicinėms partijoms.

Svarbu suvokti, kad paprastai radikalios dešinės politinės partijos užima tarpinę padėtį tarp partijų, esančių valdžioje ir antisisteminių partijų.[83] Šioje vietoje derėtų akcentuoti tai, kad nors radikalios dešinės partijos ir oponuoja esančioms valdžioje partijoms, kritikuoja jų vykdomą politiką, vis dėlto jos siekia valdžios demokratinių rinkimų metu ir nesiekia sugriauti esamos politinės sistemos, kaip to nori antisisteminės partijos.

Svarbu pažymėti tai, jog nors radikalūs dešinieji ir vadina save vienintele opozicija politiniam elitui, jie negali peržengti ribos ir tapti opozicija demokratijai apskritai, nes absoliuti

[82] Pupovac D., „Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective“, *Fourth Annual Doctoral Conference, Budapest, Central European University*, 2009, p. 16.
[83] Zaslove A., *One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?,* Swansea: Political Studies Association, Swansea University, 2008, p. 3.

dauguma Europos šalių gyventojų demokratiją vertina teigiamai, o antidemokratines partijas ir judėjimus laiko neteisėtais.[84] Kita vertus radikalios dešinės politinių partijų siūlomos permainos imigracijos ar nacionalinės kultūros politikos srityse yra paremtos liberalios demokratijos kritika, taigi nors radikalios dešiniosios partijos nekelia grėsmės demokratijai, jos tikrai kelia grėsmę liberaliai demokratijai ir liberalios demokratijos vertybėms.[85]

Radikalios dešinės partijos, siekia atsiriboti nuo ryšių su istorinėmis tarpukario nacionalistinėmis partijomis ir organizacijomis bei ekstremistiniais ir smurtiniais šių dienų judėjimais.[86] Čia dar karta galima akcentuoti būtinybę skirti radikalios dešinės politines jėgas nuo antisisteminių ekstremistinių grupuočių.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad mūsų tiriamų partijų grupės veikla kelia iššūkius socialinėms ir politinėms sistemoms. Tokių partijų sėkmė gali pakeisti politinę aplinką, sudaryti galimybes legitimuoti netolerancija paremtas politines nuostatas. Tai pasakytina ne tik apie antiimigracinę politiką, bet ir apie įdarbinimo, išsilavinimo galimybes.[87] Tokių partijų veikla gali susilpninti socialinį visuomenės integralumą, padidinti nesutarimus tarp įvairių socialinių, etninių ar religinių grupių.

Labai dažnai savo veikloje radikalios dešiniosios politinės partijos naudojasi visuomenės nusivylimu tradicinėmis partijomis ir jų politikais. Save jos pozicionuoja kaip alternatyvą toms tradicinėms partijos.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad radikalios dešinės politinės partijos, priešingai nei dauguma tradicinių partijų, sėkmingai į politiką įtraukia jaunus žmones, o šių partijų vadovybė daugeliu atveju yra sudaryta iš jaunų, gerai išsilavinusių, ideologiškai orientuotų asmenų.[88] Daugiau apie radikalios dešinės partijas, jų struktūrą ir organizaciją, kaip apie pasiūlos pusės veiksnius, nagrinėjant šių partijų rinkiminę sėkmę, bus kalbama kitose šio darbo dalyse.

Apibendrinant galima teigti, kad radikalios dešinės politinės partijos Europoje vis labiau įsitvirtina valstybių partinėse sistemose, tokį pakilimą lėmė įvairių ekonominių, socialinių, demografinių bei kultūrinių veiksnių sąveika. Mūsų tiriamos partijos užima tarpinę padėtį tarp tradicinių ir antisisteminių partijų. Radikalios dešinės partijos veikia demokratijos paribyje, tačiau šios ribos iš esmės niekada nekerta.

Tai, kokios Lietuvos partijos gali būti priskiriamos radikaliai dešinei, arba, nebūdamos radikaliai dešiniosiosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius,

[84] Ten pat, p. 5.
[85] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 27.
[86] Ten pat, p. 10.
[87] Ten pat, p. 10.
[88] Ten pat, p. 28.

nagrinėsime antroje šio darbo dalyje. Politikos ekspertams bus pateikiami klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti, ar Lietuvoje yra partijų ir politikų, kuriuos galima sieti su radikalia dešine.

Toliau šiame darbe bus nagrinėjamos Europos radikalios dešinės partijų politinių programų turinys.

1.3.1. Politinės programos

Kaip ir kitos partijos, radikalios dešinės partijos savo ideologines nuostatas perteikia per savo politines programas. Vis dėlto reikia pastebėti, jog radikalios dešinės politinių partijų programos nėra pastovios, didelį dėmesį jos skiria jau ne kartą minėtai „priešo“ koncepcijai.[89]

Nepaisant to, įmanoma išskirti tam tikras nuostatas, būdingas radikalios dešinės politinėms programoms. Visų pirma, kultūros sferoje tokios partijos propaguoja tradicinę visuomenę, tam tikru lygmeniu besiremiančią krikščionybės principais, tautiškumą, nacionalinį išskirtinumą ir identitetą. Neigiamai yra vertinama globalizacija[90] bei jos sukelti padariniai, multikultūrizmo idėjos.

Radikali dešinė pritaria gerovės valstybės, kuri gina ir saugo savo piliečius, koncepcijai.[91] Valstybė turi suteikti sąlygas savo piliečiams užtikrintai gyventi, pastarieji turi jausti, kad valstybė jais rūpinasi. Vis dėlto reikia pastebėti, kad šios idėjos skiriasi nuo socialdemokratinių ar kitų kairės ideologijų nuostatų.

Vadovaudamosi stiprios valstybės idėjomis radikalios dešinės partijos pasisako už griežtą nusikaltimų kontrolę ir griežtesnes bausmes už įstatymų pažeidimą.[92] Įstatymų viršenybė ir bausmė už jų pažeidimus – labai dažnai pasitaikantis radikalios dešinės politinių partijų programų elementas.

Radikalios dešinės politinės partijos atsisako tradicinės, į žmonių socialinius sluoksnius orientuotos politikos programų. Vietoje to, kad akcentuotų ekonomikos klausimus, šios partijos į viešąją erdvę kelia problemas, iki tol buvusias už politikos ribų. Šios partijos yra linkusios koncentruotis į vieną ar daugiausia kelias problemas, būtent tai ir išskiria visas nišines partijas, tarp

[89] Ten pat, p. 16.
[90] Schwarzmantel J., *Ideology and Politics*, Los Angeles: SAGE Publications, 2008, p. 40.
[91] Aicholzer J., Kritzinger S., Wagner M. ir kt., „How Are They Different? Comparing Supporters of the Radical Right and Mainstream Parties in Austria“, *1st Austrian Tag der Politikwissenschaft, Salzburg*, 2011, p. 5
[92] Cochrane C., Nevitte N., „Support for Far-Right Anti-Immigrantion Political Parties in Advanced Industrial States: Insiders, Outsiders and Economic Disaffection“, *General Conference of the European Consortium for Political Research, Pisa, University of Pisa,* 2007, p. 1.

jų ir radikalios dešinės, iš kitų politinių partijų. Dažnai rinkėjų radikalios dešinės partijos yra suvokiamos kaip vienos problemos partijos.[93]

Bonnie M. Meguid savo knygoje „Party Competition between Unequals“ pažymi, kad lyginant su tradicinėmis partijomis, radikalios dešinės partijos turi mažiau galimybių keisti savo politinę programą ir pozicijas tam tikrų klausimų atžvilgiu. Tai ypač pasakytina apie vieną ar kelias problemas, kurias labiausiai akcentuoja radikali dešinė. Tokios partijos netgi gali būti vadinamos savo „ideologijos įkaitėmis“.[94] Jei jos pradėjo save pozicionuoti kaip antiimigracines ar nacionalistines, tai labai sunkiai tikėtina, kad ši jų pozicija pasikeis. Kitu atveju jos prarastų rinkėjus, kurie jas parėmė būtent dėl radikalių pozicijų. Visgi analizuojant kitų autorių darbus darosi akivaizdu, kad radikalios dešinės partinės programos yra daug platesnės ir tikrai neapsiriboja viena ar dvejomis idėjomis.

Priklausomai nuo regiono specifikos, radikalios dešinės politinės partijos Europoje iš dalies skiriasi savo politinių programų turiniu. Kertinį vaidmenį Vakarų Europos radikalios dešinės politinių partijų programose užima antiimigracinės nuostatos. Partijos taip eskaluoją imigracijos procesą, jog yra dažnai vadinamos antiimigracinėmis partijomis. Imigracija yra traktuojama kaip pagrindinė nedarbo, išaugusio nusikalstamumo, dorovinio nuosmukio priežastis. Pabrėžiama tai, jog imigrantai iš vietinių atima darbo vietas, jų tarpe klesti įvairios nusikalstamos veiklos, o savo puoselėjama kultūra jie griauna nusistovėjusias vakarietiškam gyvenimo būdui būdingas vertybes ir tradicijas.

Vidurio ir Rytų Europa kol kas nesusiduria su tokio masto imigracija, o imigrantų skaičius šiose valstybėse yra daug mažesnis, todėl jos ieško kitų idėjų, kuriomis gali pritraukti rinkėjus ir pasekėjus. Tarp tokių idėjų yra tautinio ir kultūrinio identiteto saugojimas, tradicinių vertybių propagavimas.[95] Vidurio ir Rytų Europos radikalios dešinės partijos taip pat daug dėmesio skiria pokomunistinėms valstybėms būdingas problemoms: korupcijai, tautinėms mažumoms, Europos Sąjungos plėtrai.

Sąlyginis radikalios dešinės programinių nuostatų suskirstymas yra pateikiamas žemiau esančioje 7 lentelėje.

[93] Meguid B.M., *Party Competition between Unequals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 4.
[94] Ten pat, p. 15.
[95] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 15.

7 lentelė. Radikalios dešinės politinių partijų programos

Būdinga visoms Europos radikalios dešinės politinėms partijoms	
Tautiškumo, tradicinio gyvenimo būdo ir kultūros gynimas, nusistatymas prieš globalizaciją, multikultūrizmą.	
Gerovės valstybės, besirūpinančios savo piliečiais idėja.	
Griežta nusikaltimų kontrolė ir griežtos bausmės už įstatymų bei tvarko pažeidimus.	
Būdingiausia Vakarų Europai	**Būdingiausia Vidurio ir Rytų Europai**
Antiimigracinės nuostatos.	Euroskeptiškumas, pabrėžiamas siekis kovoti su korupcija, neigiama nuostata tautinių mažumų teisių atžvilgiu.

Kaip matome iš pateiktos lentelės, pagrindinės Vakarų ir Vidurio bei Rytų Europos radikalios dešinės politinių partijų programinės nuostatos sutampa, tai pasakytina apie tautiškumo ir tradicinio gyvenimo būdo propagavimą, gerovės valstybės idėją, nusistatymą už griežtesnę nusikaltimų kontrolę ir griežtesnes bausmes įstatymų pažeidėjams, taip pat galima konstatuoti, kad Vakarų Europos skiriamuoju bruožu yra antiimigracinės nuostatos, tuo tarpu Vidurio ir Rytų Europos radikali dešinė pasižymi euroskeptiškumu, siekiu kovoti su korupcija ir neigiamomis nuostatomis tautinių mažumų klausimais.

Visgi būtina pastebėti, kad šie skirtumai yra tik sąlyginiai: ir Vakarų Europoje radikalios dešinės partijos nėra proeuropietiškos, skirtumas yra tai, kad Vidurio ir Rytų Europoje skepticizmas Europos Sąjungos atžvilgiu yra labiau išreikštas. Tai taip pat pasakytina ir apie požiūrį į tautines mažumas. Savo ruožtu antiimigracinės nuostatos taip pat būdingos ir Vidurio bei Rytų Europos dešiniesiems radikalams, tiesiog maži imigracijos mastai jiems neleidžia plačiai eskaluoti šio klausimo ir jis vis dar išlieka Vakarų Europos radikalios dešinės skiriamuoju bruožu.

Kaip ir kokias radikalios dešinės politinės programos nuostatas savo programose naudoja Lietuvos politinės partijos nagrinėsime antroje šio darbo dalyje, kur atliksime Lietuvos politinių partijų, savo veikloje naudojančių radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius, rinkiminių programų analizę.

Taip pat dera pastebėti, kad politinių programų skirtumai nėra vienintelis aspektas, kuriuo skiriasi Vakarų Europos ir Vidurio bei Rytų Europos radikalios dešinės politinės partijos, toliau šiame darbe aptarsime kitus skirtumus.

1.3.2. Partijų specifika

Radikali dešinė Europoje nėra vienalytė ir homogeniška. Nors ir vadinamos tuo pačiu radikalios dešinės terminu, šios partijų šeimos partijos Vakarų ir Vidurio bei Rytų Europoje turi savų specifiškumų. Be jau minėtų skirtumų politinėse programose, jos skiriasi savo istorine kilme, rinkiminės sėkmės istorija bei sąsajomis su tarpukario Europos fašistiniais režimais.

Visų pirma, kalbant apie radikalios dešinės politinių partijų skirtumus Vakarų Europoje bei Vidurio bei Rytų Europoje, reikia konstatuoti, kad skiriasi šių partijų istorinė kilmė.

Radikali dešinė Vakarų Europoje ėmė formuotis XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose kaip reakcija į postmodernizmo sukeltas permainas socialiniame, kultūriniame ir politiniame gyvenime. Iš pradžių buvo manoma, kad postmodernizmo sukeltų problemų sąlygotos permainos bus naudingos politinei kairei, tačiau iš tiesų jos buvo palankesnės radikaliai dešinei.[96]

Vakarų Europoje radikalios dešinės iškilimą lydėjo kairės libertarinių, daugiausia žaliųjų partijų atsiradimas. Radikali dešinė buvo suprantama kaip materialistų reakcija į postmaterialistines libertarinės kairės idėjas ir jos siekį kelti aplinkosaugines problemas, kurti naujas moralės koncepcijas, atrasti naujus politinio dalyvavimo kelius bei sukurti multikultūrinės visuomenės viziją.

Tuo tarpu Vidurio ir Rytų Europoje kairės libertarinės partijos nėra ir nebuvo reikšmingai atstovaujamos politiniame gyvenime, todėl radikali dešinė negalėjo formuotis kaip atsvara joms. Daugumoje atvejų Vidurio ir Rytų Europoje radikalios dešinės partijos formavosi kaip daug platesnės antikomunistinės koalicijos dalis.[97]

Taigi matome, kad radikalios dešinės atsiradimo skirtingose Europos valstybėse istorinės aplinkybės smarkiai skyrėsi. Taip pat reikia pažymėti, kad radikalios dešinės partijas Vidurio ir Rytų Europoje vienija šių valstybių bendra istorinė praeitis, kai jos buvo valdomos komunistinių režimų.[98]

Reikia pripažinti, kad ne vienoda yra ir radikalios dešinės partijų rinkiminė sėkmė Vakarų Europoje ir Vidurio bei Rytų Europoje. Nepaisant to, kad pirmajame regione radikaliose dešinės partijos jau yra tapusios pripažintomis partinių sistemų dalyvėmis, nuolat atstovaujamomis centrinėje ir vietos valdžioje, Rytų ir Vidurio Europoje tokios partijos dar nesugebėjo garantuoti sau

[96] Pupovac D., „Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective“, *Fourth Annual Doctoral Conference, Budapest, Central European University*, 2009, p. 1.
[97] Ten pat, p. 3-4.
[98] Mikenberg M., „Transnational Dimensions of the Central and Eastern European Radical Right Today: How Does the Past Play a Role in the Shaping of the Present“, *Far Right Networks in Northern and Eastern Europe, Uppsala, Uppsala University*, 2010, p. 14.

nuolatinio dalyvavimo nei valstybių vyriausybių, nei parlamentų veikloje.[99] Tą puikiai iliustruoja 6 lentelės duomenys, iš visų Vidurio ir Rytų Europos šalių, šiuo metu tik į Bulgarijos ir Vengrijos valstybių parlamentus įeina radikalios dešinės politinės partijos.

Dar vienas aspektas, kuriuos skiriasi radikalios dešinės politinės partijos Vakarų Europoje ir Vidurio bei Rytų Europoje, tai jų požiūris į nacistinį ir fašistinį palikimą. Vakarų Europos radikalios dešinės jungtys su tarpukariu yra simboliškos ir nežymios, tuo tarpu Vidurio ir Rytų Europos radikalios dešinės partijų sąsajos su tarpukario organizacijomis yra daugiau tiesioginės ir labiau pastebimos.[100] Žinoma, šis teiginys yra diskutuotinas: Vidurio bei Rytų Europos radikalios dešinės partijos nėra tarpukario fašistinių režimų pasekėjos ar atitinkamų ideologijų propaguotojas, kita vertus jų požiūris į nacizmą ir fašizmą gali būti kiek švelnesnis dėl komunistinės šių šalių praeities, kurios dėka nacizmas ir fašizmas gali būti suvokiami kaip alternatyva okupaciniam komunistų režimui.

Vidurio ir Rytų Europos partijos yra linkę būti labiau autoritarinės, labiau antidemokratinės ir militaristinės, tačiau mažiau organizuotos nei Vakarų Europoje. Taip pat reikia pastebėti, kad pirmajame regione radikaliai dešinei trūksta charizmatinių lyderių, kurie paskui save vestų partijas, kaip tai yra sėkmingai daroma Vakarų Europoje.

Apibendrinti Vakarų Europos ir Vidurio bei Rytų Europos radikalios dešinės politinių partijų skirtumai pateikiami 8 lentelėje.

8 lentelė. Radikalios dešinės politinių partijų specifika

Vakarų Europa	**Vidurio ir Rytų Europa**
Formavosi kaip atsakas į postmodernizmo sukeltus pokyčius kultūros ir socialinėje sferose.	Formavosi kaip plačios antikomunistinės koalicijos dalis.
Partijos yra tapusios pripažintomis partinių sistemų dalyvėmis, yra atstovaujamos regioninėje bei nacionalinėje valdžioje.	Partijos nėra įsitvirtinusios partinėje sistemoje, rinkiminės sėkmės atvejai - reti.
Geriau organizuotos.	Prasčiau organizuotos.
Jungtys su tarpukario fašistiniu palikimu – simbolinės ir nežymios.	Jungtys su tarpukario fašistiniais režimais yra labiau tiesioginės ir pastebimos.

[99] Pupovac D., „Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective“, *Fourth Annual Doctoral Conference, Budapest, Central European University*, 2009, p. 2.
[100] Ten pat, p. 4.

Taigi kaip matome, radikalios dešinės politinės partijos Vakarų Europoje ir Vidurio bei Rytų Europoje pasižymi tam tikra specifika, partijos skiriasi savo istorine kilme, rinkiminiais pasiekimais, organizuotumu bei požiūriu į tarpukario fašistinius režimus. Šių partijų politinių programų skirtumai jau buvo aptarti praėjusiame poskyryje.

Toliau šiame darbe bus nagrinėjami radikalios dešinės rinkiminės sėkmės atvejai bei mėginama atsakyti į klausimą: ar gali radikalios dešinės politinės jėgos veiksmingai valdyti valstybę?

1.3.3. Partijos valdžioje

Radikalios dešinės politinės partijos itin mėgsta kritikuosi esančias valdžioje partijas, siūlyti įvairių reformų įgyvendinimą, vis dėlto patekusios į valdžią tokios partijos ne visada sugeba įgyvendinti savo ideologines ir programines nuostatas.

Europoje buvo net keletas atvejų, kai sėkmingai pasirodžiusios rinkimuose radikalios dešinės valstybės valdyme. Tarp tokių atvejų paminėtinas Austrijos laisvės partijos dalyvavimas centro-dešinės koalicijoje 2000-aisiais ir, nors ir daug mažesniu mastu, 2003-2006 metais, Šiaurės lygos buvimas 2001-2006 metų Italijos vyriausybės sudėtyje, Pim Fortuyn sąrašo dalyvavimas Olandijos vyriausybėje 2002-aisiais, Danijos liaudies partijos parama mažumos vyriausybei 2001-2011 metais bei Šveicarijos liaudies partijos transformacija į radikalios dešinės partiją būnant valdžioje XX a. dešimtajame dešimtmetyje.[101]

Visos radikalios dešinės politinės partijos, laimėjusios rinkimus ir gavusios galimybę tapti vyriausybės dalimi susidūrė su dideliais iššūkiais. Ne visoms transformacija iš radikalios dešinės opozicinių partijų į valdančiąsias partijas pavyko.

Andrej Zaslove savo straipsnyje „One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?“ nagrinėja klausimą, ar patekusios į valdžią radikalios dešinės politinės partijos gali sėkmingai valdyti. Siekdamas rasti atsakymą, autorius nagrinėja penkių Vakarų Europos valstybių pavyzdžius.

2002 metais Olandijoje antiimigracinėmis nuostatomis ir valdžios kritika paremtas judėjimas Pim Fortuyn sąrašas laimėjo 17% vietų parlamente ir suformavo valdančiąją koaliciją su krikščionimis demokratais ir liberalais. Reiktų paminėti tai, kad dar neįvykus rinkimams, partijos įkūrėjas ir lyderis Pim Fortuyn buvo nužudytas. Patekusi į valdžią partija susidūrė su labai rimtomis

[101] Zaslove A., *One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?,* Swansea: Political Studies Association, Swansea University, 2008, p. 2.

problemomis: nei vienas iš partijos narių nesugebėjo tinkamai pakeisti nužudyto partijos lyderio, tarp partijos narių prasidėjo nesutarimai ir konfliktai, be to jiems trūko kvalifikuotų žmonių, galinčių užimti svarbiausius postus. Akivaizdžiai pasimatė partijos nekompetencija ir nepasirengimas būti valdžioje, tai sąlygojo valdžios krizę, dėl kurios buvo paleista vyriausybė ir surengti pirmalaikiai rinkimai. Per naujus rinkimus, įvykusius 2003-aisiais, Pim Foruyn sąrašas prarado 18 iš turėtų 26 vietų parlamente, o per ateinančius kelis metus įvykusio skilimo rezultate partija pasidalino į tris, iš kurių nei viena nesugebėjo sėkmingai pasirodyti 2006 metų rinkimuose ir patekti į naująjį parlamentą.[102]

Kitas nesėkmingas radikalios dešinės politinės partijos bandymas ateiti į valdžią buvo užfiksuotas Austrijoje. 1986-aisiais Austrijos laisvės partijos vairą perėmęs Jorg Haider į pirmą planą iškėlė kontraversiškas imigracijos problemas, opozicines nuostatas ES atžvilgiu ir pabrėžė Austrijos nacionalinio identiteto svarbą. J.Haider lyderystė ir naujų klausimų įtraukimas į viešąją diskusiją lėmė pastebimą partijos populiarumo augimą. 1987-ųjų rinkimuose 9,7% balsų gavusi partija, 1999 metais surinko 26,9% rinkėjų balsų ir buvo įtraukta į 2000 metais sudarytą Austrijos vyriausybę. Vis dėlto pats J.Haider nebuvo įtrauktas į vyriausybės sudėtį, nes atsisakė palikti Korintijos žemės gubernatoriaus postą, be to dėl radikalios dešinės politinės partijos įtraukimo į vyriausybę prasidėjus protestams tarptautinėje erdvėje, J.Haider paliko ir partijos vadovo postą. Po šio įvykio partijoje prasidėjo vidiniai neramumai bei nesutarimai įvairiais politiniais klausimais, tai savo ruožtu vedė prie mažėjančios rinkėjų paramos, kol galiausiai 2002 metais partija pasitraukė iš koalicijos ir buvo surengti nauji rinkimai. Kitaip nei Pim Fortuyn sąrašas, Austrijos laisvės partija turėjo rimtą istorinį pagrindą ir tai davė tam tikrų privalumų bei trūkumų. Viena vertus partija turėjo stiprią struktūrą, padedančią lengviau mobilizuoti rinkėjus, kita vertus niekur nedingo partijoje buvę vidiniai konfliktai ir susiskaldymas. Taip pat reiktų pažymėti, kad partija susidūrė ne tik su vidinėmis problemomis, bet ir tuo, jog būdama valdžioje nesugebėjo įgyvendinti savo politikos gairių, t.y. tie politikos prieštaravimai (noras mažinti mokesčius ir tuo pačiu didinti išlaidas socialinėms programoms), kurie buvo nepastebimi būnant opozicijoje, itin išryškėjo atėjus į valdžią. Be to partija nesugebėjo pasinaudoti ir imigracijos problemomis, diskusijos apie kurias ir buvo viena iš rinkiminės sėkmės priežasčių. Nors imigracijos kvotos ir buvo sumažintos, o imigracijos politika sugriežtinta, tai buvo padaryta ne tiek Austrijos laisvės partijos, kiek kitų partijų pastangomis. Tokių būdu partija prarado galimybę savo rinkėjams parodyti, kad jos vaidmuo valdžioje yra esminis, sprendžiant tokias problemas kaip imigracija. 2003-aisiais rinkimai aiškiai parodė sumažėjusį partijos populiarumą, partija gavo vos 10% rinkėjų balsų ir užėmė antraeilį

[102] Ten pat, p. 7-8.

vaidmenį valdančiojoje koalicijoje. 2005 metais nuo partijos atsiskyrė J.Haider, o jos populiarumas toliau smuko kol galiausiai 2006-aisiais partija prarado vietą valdančiojoje koalicijoje.[103]

Danijos liaudies partija buvo įkurta 1995 metais. Pagrindinėmis partijos nuostatomis buvo oponavimas multikultūrizmui, Europos integracijai, siekis sumažinti imigraciją, o atvykėlius visiškai integruoti į visuomenę. Partija rėmė gerovės valstybės idėja, bet ši valstybė turėjo būti skirta tik danams. 2001 metų rinkimuose Danijos liaudies partija surinko 12% balsų, tačiau neprisijungė prie liberalų ir konservatorių koalicijos, nors sutiko ją remti svarstant atskirus klausimus. Nepaisant to, kad partija nebuvo valdančiosios koalicijos dalimi, ji tapo svarbia atrama koalicijai sprendžiant kontraversiškus imigracijos, savivaldos pertvarkų ar užsienio politikos klausimus. Vyriausybė rėmėsi Danijos liaudies partijos parama priimdama įstatymus, kurie sumažino mokesčius, sugriežtino imigracijos sąlygas. Be to dėl šios partijos paramos vyriausybei pavyko išsiųsti savo karius į karą Irake. Danijos liaudies partijos sėkmę galima paaiškinti tuo, jog ji teoriškai nebūdama valdžioje ir dėl to galėdama neprisiimti atsakomybės dėl valdžios nesėkmių, iš tikrųjų sugebėjo daryti įtaką valstybės politikai jai rūpimais klausimais. Tokia strategija pasirodė sėkminga ir leido partijai didinti savo populiarumą prieš ateinančius rinkimuose. Labai svarbų vaidmenį suvaidino partijos lyderė Pia Kjaersgaard, kuri sugebėjo suvaldyti prieštaravimus partijos viduje, kai 2000-aisiais keletas įtakingų partijos narių ėmė kvestionuoti visišką jos vykdomą partijos kontrolę. P.Kjaersgaard veikė greitai bei ryžtingai ir pašalino minėtus narius iš partijos. Taip buvo užkirstas kelias tolimesniems nesutarimams partijos viduje, o partijos populiarumas ir toliau augo. Danijos liaudies partiją galima laikyti viena iš sėkmingiausių Europos radikalios dešinės politinių partijų, turinčią nuolatinę rinkėjų paramą ir padariusią didelę įtaką Danijos viešajai politikai.[104]

Dar vienu sėkmingu radikalios dešinės politinės partijos buvimo valdžioje pavyzdžiu galima laikyti Italijos Šiaurės lygą. Šiaurės lyga susiformavo iš skirtingų protesto, populistinių, regioninių judėjimų 1991 metais. Šiaurės lyga išsivystė į radikalios dešinės populistinę partiją ir pasižymėjo antiimigracinėmis bei federalistinėmis nuostatomis, parama įstatymo ir tvarkos idėjai, oponavimu globalizacijai ir pasisakymais už mokesčių sumažinimą. Kalbant apie partijos vidinę struktūrą reikia pabrėžti partijos lyderio – Umberto Bosi – vaidmenį. Jis sugebėjo išlaikyti visišką partijos kontrolę savo rankose ir partijos narių lojalumą. Šiaurės lyga įėjo į 2001-2006 metų Italijos vyriausybės sudėtį, tačiau tai darydama partija sugebėjo išlaikyti įspūdį, jog yra opozicinė partija, dažnai kritikavo savo koalicijos partnerius. Būdama valdžioje Šiaurės lyga didžiausią dėmesį skyrė imigracijos politikai, oponavimui ES ir decentralizacijai. Partija taip pat pasisakė už mokesčių

[103] Ten pat, p. 8-13.
[104] Ten pat, p. 13-17.

mažinimą, pensijų reformą ir socialinę Italijos piliečių apsaugą. Daugiau Šiaurės lygos pastangomis buvo priimtas imigracijos įstatymas, sugriežtinęs imigracijos taisykles, partija prisiėmė visišką atsakomybę už šį įstatymą, netgi pabrėždama jo radikalų pobūdį. Šiaurės lygos sėkmės pagrindas – sugebėjimas išlaikyti savo opozicinį pobūdį net ir būnant valdžioje, kitas aspektas yra partijos lyderio Umberto Bosi vaidmuo, partija buvo susitelkusi apie jį, joje neatsirado didelių vidinių prieštaravimų ar skilimų.[105]

Įdomus pavyzdys yra Šveicarijos liaudies partija, kuri transformavosi į radikalios dešinės partiją jau būdama valdžioje. Partija buvo įkurta 1971 metais ir iš pradžių užėmė centro-dešinės poziciją, tačiau devintojo dešimtmečio pradžioje ši pozicija pradėjo keistis. Kaip ir kitos radikalios dešinės populistinės partijos Šveicarijos liaudies partija ėmė vartoti populistinę retoriką, pozicionuodama save kaip paprastų žmonių atstovę jų kovoje su elitu. Ideologijoje atsirado antiimigracinės nuostatos ir prieštaravimas Šveicarijos stojimui į ES, taip pat buvo reikalaujama mažinti valstybės vaidmenį ekonomikoje. Pasikeitusi partijos ideologija didino partijos populiarumą ir 2007-aisiais ji tapo didžiausia Šveicarijos parlamento politine partija, laimėdama rinkimus su 28,9% rinkėjų balsų. Christoph Blocher tapo charizmatiniu lyderiu, apie kuri vienijosi partija, valdžios centralizavimo procese jis išmetė iš partijos ilgalaikius jos narius ir pakeitė juos naujais, lojaliais jam. Kitaip nei dauguma Šveicarijos partijų, Šveicarijos liaudies partija yra gerai organizuota ir ideologiškai vienalytė organizacija su augančiu narių skaičiumi. Savo veikloje ši partija dažnai naudojosi referendumais ir kitomis piliečių iniciatyvos galimybės, kad pasipriešintų kitų partijų vykdomai politikai.[106]

Apibendrinti duomenys apie radikalios dešinės politinių partijų dalyvavimą valdant Olandijos, Austrijos, Danijos, Italijos bei Šveicarijos valstybes patiekiami 9 lentelėje. Šioje lentelėje pateikiami svarbiausi bruožai, kuriais pasižymėjo radikalios dešinės partijos savo buvimo valdžioje periodais.

[105] Ten pat, p. 17-23.
[106] Ten pat, p. 23-26.

9 lentelė. Radikalios dešinės politinės partijos valdžioje

Partija	**Valstybė**	**Kuo pasižymėjo partijos buvimo valdžioje periodas**
Pim Fortuyn sąrašas	Olandija	Neatsirado tinkamo lyderio, kuris galėtų pakeisti nužudytą partijos įkūrėją. Nebuvo tinkamų valstybės valdymui, kompetentingų, išsilavinusių asmenų. Nesugebėta išspręsti vidinių partijos problemų ir konfliktų.
Austrijos laisvės partija	Austrija	Vidiniai nesutarimai, konfliktai ir susiskaldymas partijoje. Nesugebėta įgyvendinti programinių nuostatų ir idėjų. Nesugebėta išnaudoti imigracijos problemos, šią problemą spręsti leista kitoms politinėms jėgoms.
Danijos liaudies partija	Danija	Partija parėmė valdančiosios koalicijos pozicijas kontraversiškais klausimais susijusiais su imigracija ir užsienio politika, taip ji parodė savo rinkėjams, jog įgyvendina savo programines nuostatas. Partija išliko vieninga ir nesusiskaldžiusi.
Šiaurės lyga	Italija	Partijos lyderiui pavyko išsaugoti vieningą partiją ir jos narių lojalumą. Net ir būdama valdžioje, partija išlaikė atstumą nuo kitų valdančiųjų partijų. Partijai pavyko įgyvendinti savo nuostatas imigracijos klausimais.
Šveicarijos liaudies partija	Šveicarija	Partija vienijosi apie jos lyderį, kuris nepaklusnius partijos narius pakeitė sau ištikimais asmenimis. Gerai organizuota ir vienalytė partijos struktūra. Partija sėkmingai save pozicionavo kaip paprastų žmonių atstovę, nevengė išryškinti savo ir kitų valdžios partijų konfliktų.

Kaip matome, patekusių į valdžią, radikalios dešinės partijos pasirodė skirtingai. Vienos sugebėjo išlikti vieningos ir įgyvendinti savo programines nuostatas, kitos buvo suskaldytos vidinių nesutarimų ir patyrė visišką nesėkmę. Danijos, Italijos ir Šveicarijos radikalios dešinės partijos, vadovaujamos charizmatinių lyderių, sugebėjo ne tik realizuoti savo idėjas, bet ir parodyti, jog išlaiko tam tikrą atstumą nuo kitų valdžioje esančių tradicinių partijų, kai tuo tarpu Olandijoje ir Austrijoje radikalios dešinės partijos nesugebėjo įrodyti savo rinkėjams, kad gali įgyvendinti rinkiminius pažadus.

Apibendrinant galima teigti, jog partijas, kurios pasirodė sėkmingai po rinkimų atėjusios į valdžią, vienija keletas dalykų:

- partijos sukūrė stiprų politinį identitetą, t.y. jų rinkėjai save identifikavo su partijų iškeliamomis problemomis ir jų ideologija;
- jos buvo gerai organizuotos;
- charizmatiniai lyderiai turėjo visišką partijos kontrolę;
- partijos sugebėjo išlaikyti atstumą tarp savęs ir kitų valdžioje buvusių partijų, tuo pačiu išlaikydamos savo radikalų įvaizdį; [107]

Toliau šiame darbe apžvelgsime teorijas aiškinančias, kodėl rinkėjai balsuoja už radikalią dešinę, ir kokioms sąlygoms esant šios partijos gali tikėtis rinkiminės sėkmės.

1.4. Radikalios dešinės politinių partijų rinkiminės sėkmės veiksniai

Tradicinių politinių partijų ideologijų supanašėjimas atveria galimybes radikalios dešinės politinėms partijoms. Tradicinėms partijoms kairės-dešinės dimensijoje slenkantis centro link, šios aibės kraštuose atsiranda nišos veikti radikalioms kairiųjų ir dešiniųjų pažiūrų partijoms. Tai ypatingai pasakytina apie imigracijos problemą. Jei tradicinės politinės partijos palieka erdvės šios problemos iškėlimui, tai sudaro puikias prielaidas radikalios dešinės politinėms partijoms šiuos klausimus kelti viešojoje erdvėje ir taip didinant savo žinomumą.[108]

Be to reikia pažymėti, kad radikalios dešiniosios partijos mobilizuoja rinkėjus, kurie dėl socioekonominių permainų ir, Vakarų Europos atveju, išaugusios imigracijos jaučiasi nesaugiai. Šios partijos meta iššūkį tradicinėms partijoms ir jų politikams.[109] Taip pat yra įrodyta, kad žemesnių socialinių sluoksnių atstovai yra labiau linkę palaikyti radikalios dešinės politines partijas. Šioms partijoms būdingas antiimigracines nuostatas palaiko mažiau išsilavinę, neturintys darbo ar dirbantys fizinį nekvalifikuotą darbą individai.[110]

Apskritai kalbant apie radikalios dešinės elektoratą, pripažįstama, kad už radikalios dešinės politines partijas yra linkę balsuoti rinkėjai, kurie jaučiasi pamiršti tradicinių partijų, jiems

[107] Ten pat, p. 26.
[108] Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002, p. 350.
[109] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 24.
[110] Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002, p. 348.

būdingas nusivylimas tradicinėmis partijoms ir apskritai politika, tai žmonės, kurie jaučiasi ekonomiškai ir socialiai nesaugūs ir dėl šio nesaugumo jausmo kaltina įvairias tautines, religines ar seksualines mažumas. Nusivylimas politine sistema tarp radikalios dešinės rinkėjų yra daug didesnis nei tarp tradicinių partijų rinkėjų.[111]

Taip pat yra pažymimą, jog radikalios dešinės elektoratą sudaro ideologiškai motyvuoti rinkėjai, reaguojantys į socialinius ir kultūrinius pokyčius visuomenėje. Šie asmenys siekia pristabdyti vykstančias permainas ir taip sumažinti savo nesaugumo jausmą.[112] Radikalios dešinės rinkėjui taip pat galima priskirti antiimigracines nuostatas, polinkį į autoritarizmą, nepasitenkinimą liberaliąja demokratija.[113] Šiuo atveju rinkėjai renkasi radikalius dešiniuosius kaip labiausiai atitinkančius jų ideologinius įsitikinimus. Taigi parama radikaliai dešinei kyla dėl tų pačių ideologinių ir pragmatinių priežasčių kaip ir tradicinėms partijoms.[114]

Vis dėlto toks balsavimo remiantis partijų politika ir ideologija modelis nėra populiarios akademikų tarpe, nes dauguma tyrėjų atmeta idėją, jog rinkėjai racionaliai rinktųsi balsuoti už partijas, kurios laikomos antiimigracinėmis ar neofašistinėmis. Nepaisant to, tyrimais įrodyta, jog balsai už daugelį radikalios dešinės politinių partijų atiduodami daugiausia remiantis būtent partijų politine orientacija, pasireiškiančia per partijos užimamą poziciją kairės-dešinės spektre bei nuostatomis imigracijos ir imigrantų atžvilgiu.[115]

Taip pat trumpai dera aptarti ir veiksmus, kuriais tradicinės partijos gali kovoti su radikalios dešinės politinių portijų populiarumo ir rinkiminės sėkmės augimu. Visų pirma tradicinės partijos turi pradėti diskusijas įvairiais klausimais, susijusiais su imigracija, korupcija, eurointegracija prieš tai, kai šių temų imsis dešinieji radikalai, įsitvirtinusios partijos turi išmokti neignoruoti, bet ir nebendradarbiauti su radikalios dešinės politinėmis partijomis, turi būti ieškoma būdu, kaip inicijuoti dialogą su visuomene, atsisakant dešiniųjų radikalų vartojamos retorikos.[116]

Taip pat reikia siekti atskirties tarp rinkėjų ir politikų mažinimo, nes būtent į šią atskirtį yra orientuotos radikalios dešinės partijos.[117]

Dera pažymėti, kad radikalios dešinės politinių partijų ateitis priklausys tiek nuo pačių partijų vidinių organizacinių sugebėjimų, tiek nuo to, kaip jų atžvilgiu elgsis tradicinės politinės

[111] Cutts D., Ford R., Goodwin M.J., „Anti-Immigrant, Politically Disaffected or Still Racist After All?“, *European Journal of Political Research* 3/50, p. 423.
[112] Minkenberg M., *The Radical Right in Europe: An Overview*, Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2008, p. 14.
[113] Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002, p. 348.
[114] Van der Brug W., Fennema M., „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“, *Journal of European Intergration* 5/31, 2009, p. 592.
[115] Ten pat, p. 595-596.
[116] Ten pat, p. 26-27.
[117] Ten pat, p. 29.

partijos ir jų politikai.[118] Daugiau apie tradicinių partijų vaidmenį nulemiant radikalios dešinės rinkiminę sėkmę bus kalbama toliau šiame darbe, nagrinėjan politinės aplinkos veiknių įtaką.

Radikalios dešiniosios partijos susiduria su įvairiais barjerais, trukdančiais sėkmingai pasirodyti rinkimuose. Problemų kyla dėl organizacinių sunkumų, nekompetentingos vadovybės, vidinių skilimų ir neorganizuoto elgesio, tai trukdo joms veikti viename lygyje su tradicinėmis partijomis. Radikalios dešinės partijoms yra sunku pritraukti socialiai ir politiškai patikimų narių ir lyderių, o keliant imigracijos problemą būtina atsiriboti nuo rasizmo ir ekstremizmo. Dažnai radikalios dešinės partijų sėkmė remiasi jų gebėjimu suformuoti patikimas organizacines sistemas bei sugebėjimu atsiriboti nuo smurtinės radikalios dešinės praeities.[119]

Skirtingomis teorinėmis prieigomis buvo bandoma paaiškinti radikalios dešinės politinį palaikymą. Šias prieigas galima skirstyti į nagrinėjančias pasiūlos pusės, paklausos pusės bei politinės aplinkos veiksnius.

Prieš pradėdami jas nagrinėti, paminėsime ir radikaliai dešinei kartais priskiriamą protesto balsavimo modelį. Protesto balsavimas apibrėžiamas pagal tai, kokie motyvai lemia būtent tokį balsavimo pasirinkimą. Pagrindinis protesto balsavimo motyvas – parodyti nepasitenkinimą politiniu elitu. Radikalios dešinės politinės partijos yra suprantamos kaip elito atstumtos, todėl balsavimu už tokias partijas ir siekiama įbauginti politinio elito atstovus.[120]

Labai svarbu kalbant apie protesto balsavimą yra pabrėžti tai, kad šiuo atveju politinės pažiūros nėra svarbus veiksnys, balsuojama ne tam, kad būtų pakeista viešoji politika, bet tam, kad būtų parodytas nepasitenkinimas esamu politiniu elitu.[121] Vis dėlto šis modelis nėra pakankamas aiškinantis, kodėl rinkėjai balsuoja už radikalios dešinės partijas, jis nepaaiškina balsavimo už radikalias dešiniąsias partijas jau esančias valdžioje, neaprėpia visų kitų faktorių, darančių įtaką rinkėjų apsisprendimui. Daug platesnes analizės galimybes siūlo rinkiminės sėkmės veiksnių nagrinėjimas juos suskaidant į paklausos, pasiūlos pusės ir politinės aplinkos veiksnius.

1.4.1. Paklausos pusės veiksniai

Visų pirma, tam, kad radikalios dešinės partijos galėtų tikėtis rinkiminės sėkmės, yra būtina tokių partijų, su joms būdinga ideologija ir politine programa, paklausa. Kitaip tariant,

[118] Ten pat, p. 29.
[119] Ten pat, p. 19.
[120] Van der Brug W., Fennema M., „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“, *Journal of European Intergration* 5/31, 2009, p. 594.
[121] Ten pat, p. 593-594.

visuomenėje turi atsirasti pakankamas skaičius asmenų, kuriems galėtų atstovauti radikalios dešinės politinės partijos ir kurie balsuotų už atitinkamas partijas per rinkimus.

Paklausos pusės veiksniai yra susiję su rinkėjais ir jų preferencijomis. Paklausą radikalios dešinės politinėms partijoms sukuria įvairūs socialiniai, kultūriniai, ekonominiai ir demografiniai veiksniai.

Parama radikaliai dešinei atsiranda ten, kur yra didelis socialinis nepasitenkinimas, polinkis socialinę realybę matyti kaip juodo ir balto dichotomiją, prie to prisideda ir ekonominio bei psichologinio saugumo pojūčio stoka.[122]

Socialinės atskirties teorijos teigia, jog nacionalistines radikalios dešinės programas yra linkę remti visuomenėje prastai integravęsi asmenys.[123] Šios teorijas pagrindžia, kodėl tarp radikalios dešinės šalininkų yra daugiau nereligingų ir jaunų žmonių.[124]

Kaip rodo tyrimai, dominuojantis motyvas balsuoti už dešiniuosius radikalus yra kultūrinis nepasitenkinimas, kurį iššaukia imigracija, ir kuris yra susijęs su tautinio ar nacionalinio identiteto pokyčiais.[125]

Priklausymas tam tikroms socialinėms grupėms tik labai limituotai gali paaiškinti rinkėjų paramą radikalios dešinės politinėms partijoms. Net atvirkščiai: radikalios dešinės politinės partijos net labiau nei tradicinės partijos pritraukia rinkėjų iš įvairių socialinių sluoksnių.[126]

Kalbant apie ekonominius veiksnius, yra minėtinas nedarbo lygis. Laikantis prielaidos, kad radikalią dešinę palaiko asmenys, nusivylę šalies ekonomine situacija ir perspektyvomis, galima tikėtis, kad nedarbo lygio didėjimas teigiamai koreliuos su paramos radikaliai dešinei mastu. Visgi praktikoje ši prielaida nepasitvirtino, tyrėjai prieina prie skirtingų išvadų, vieni mokslininkai konstatuoja, jog nedarbo lygio didėjimas turi teigiamą įtaką radikalios dešinės rinkiminei sėkmei, kai tuo tarpu kiti savo tyrimais parodo neigiamą šių kintamųjų ryšį.[127]

Ekonominės krizės, prasta šalies ekonominė situacija didina žmonių, kurie jaučiasi nesaugūs ir neužtikrinti, skaičių. Todėl galima daryti išvadą, kad radikalios dešinės palaikymui svarbus ne bedarbių skaičius, bet asmenų, jaučiančių ekonomines ir socialines grėsmes, dalis

[122] Varga M., „How Political Opportunities Strengthen the Far Right: Understanding the Rise in Far-Right Militancy in Russia“, *Europe-Asia Studies* 4/60, 2008, p. 565.
[123] Arzheimer K., "Electoral Sociology: Who Votes for the Extreme Right and Why – and When?", *The Extreme Right in Europe. Current Trends and Perspectives*, Gottingen: Vendenhoeck & Ruprecht, 2012, p. 38.
[124] Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002, p. 347-348.
[125] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 29.
[126] Van der Brug W., Fennema M., „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“, *Journal of European Intergration* 5/31, 2009, p. 594.
[127] Meguid B.M., *Party Competition between Unequals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 12-13.

visuomenėje. Kuo daugiau žmonės jaučiasi įbauginti ekonominės situacijos bei neužtikrinti dėl savo padėties, tuo labiau jie yra linkę palaikyti radikalios dešinės politines partijas.[128]

Atsižvelgiant į ekonominius interesus, galima teigti, kad socialinės gyventojų kategorijos, užimančios panašią padėtį su imigrantais, į pastaruosius žiūrės kaip į ekonominę grėsmę.[129] Vis dėlto, kaip jau buvo minėta, tokios išvados taikytinos tik labai limituotai.

Tyrimais yra įrodyta, kad gyventojų nepasitenkinimas ekonomika daro įtaką jų pasirinkimui balsuoti už radikalios dešinės politines partijas, tokios partijos sulaukia net 2,5 karto daugiau paramos iš ekonomika nusivylusių rinkėjų nei iš tų, kuriuos ekonominė šalies padėtis tenkina. Tiesa, tai pasakytina, tik kitokiu santykiu, ir apie konservatorių, žaliųjų, centro, komunistų bei socialdemokratų partijas. Todėl tokia rinkėjų preferencijų priklausomybė nuo jų požiūrio į ekonominę šalies būklę negali būti laikoma išskirtinai radikalios dešinės politinių partijų rinkiminės sėkmės aiškinimo kriterijumi.[130]

Tarp demografinių veiksnių svarbiausias yra imigrantų skaičius visuomenėje. Pastebima, jog imigrantų dalies visuomenėje dydis pozityviai koreliuoja su radikalios dešinės politinių partijų gaunamų balsų per rinkimus skaičiumi.[131] Taip pat manoma, kad imigrantų ir prieglobsčio prašytojų skaičiaus didėjimas didina nesaugumo jausmą, susijusį su įvairiais perėjimo iš industrinės į poindustrinę visuomenę sukeltais pokyčiais.[132]

Didelis procentas europiečių imigracijoje įžvelgia grėsmę, skeptiškai vertina imigrantų gebėjimą integruotis į visuomenę.[133] Etninės konkurencijos prielaida teigia, jog radikalią dešinę remia tie asmenys, kurie jaučiasi įbauginti postindustrinės visuomenės pokyčių. Žemo išsilavinimo darbininkai jaučiasi nesaugūs dėl globalizacijos ir imigracijos. Tyrimais įrodyta, kad „pikti baltieji vyrai“ labiau nei kiti asmenys yra linkę paremti radikalios dešinės idėjas.[134]

Europoje yra paplitęs, nors ir ne tarp daugumos gyventojų, nepakantumas imigrantams ir tautinėms mažumoms, 2000 metų Eurobarometro duomenys rodo žymias kultūrinio nepakantumo

[128] Varga M., „How Political Opportunities Strengthen the Far Right: Understanding the Rise in Far-Right Militancy in Russia“, *Europe-Asia Studies* 4/60, 2008, p. 565.
[129] Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002, p. 47-348.
[130] Cochrane C., Nevitte N., „Support for Far-Right Anti-Immigrantion Political Parties in Advanced Industrial States: Insiders, Outsiders and Economic Disaffection“, *General Conference of the European Consortium for Political Research, Pisa, University of Pisa,* 2007, p. 13.
[131] Meguid B.M., *Party Competition between Unequals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 12.
[132] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 18.
[133] Ten pat, p. 29.
[134] Van der Brug W., Fennema M., „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“, *Journal of European Intergration* 5/31, 2009, p. 593-594.

ir ksenofobijos apraiškas Europos Sąjungai priklausančiose šalyje.[135] Tyrimais įrodytą, kad radikalios dešinės rinkėjai pasižymi daug stipresnėmis antiimigracinėmis nuostatomis nei kitų partijų rinkėjai.[136]

Vis dėlto vien imigracijos veiksniu neįmanoma paaiškinti visų radikalios dešinės politinių partijų sėkmės atvejų.[137] Tam tikro lygio imigracija gali būti vadinama svarbiu paramą radikaliai dešinei lemiančiu veiksniu, tačiau pati savaime ji nėra pakankama siekiant paaiškinti, kodėl radikali dešinė laimi arba pralaimi rinkimuose.[138]

Religinė valstybės struktūra taip pat yra svarbi kalbant apie radikalios dešinės mobilizaciją. Tai ypač pasakytina apie šalis, kuriose didėja religinis pliuralizmas ir segmentacija, leidžianti išskirti „mus“ ir „juos“ religiniu aspektu.[139] Akivaizdu, kad šis veiksnys leidžia lengvai pritaikyti religinius išskyrimo kriterijus ir taip supriešinti visuomenę, kitos religijos asmenis pavaizduoti kaip priešus, tradicinės religijos ir apskritai kultūros griovėjus.

Kaip labai svarbus veiksnys aiškinantys radikalios dešinės partijų rinkiminės sėkmės priežastis, turi būti paminėtas ir rinkėjų nusivylimas tradicinėmis partijomis ir jų vykdoma politika. Tam, kad rinkėjai balsuotų už radikalias permainas žadančius dešiniuosius, jie visų pirma turi būti nusivylę jau esančiomis politinėje arenoje partijomis.[140]

Reziumuojant galima teigti, kad svarbiausiais paklausos pusės veiksniais, darančiais įtaką rinkėjų balsavimui už radikalios dešinės politines partijas, yra žmonių nusivylimas tradicinėmis partijomis ir jų vykdoma politika bei nesaugumo jausmas, atsiradęs dėl įvairių ekonominių, kultūrinių ir socialinių pokyčių, taip pat yra svarbus ir imigrantų arba kitataučių skaičius šalyje, nors ir su išimtimis, kuo jis didesnis, tuo didesnė ir parama radikaliai dešinei.

1.4.2. Pasiūlos pusės veiksniai

Esant radikalios dešinės politinių jėgų paklausai visuomenėje, būtina yra ir tokių partijų pasiūla. Tam, kad radikalios dešinės ideologija ir akcentuojamos problemos susilauktų atgarsio visuomenėje, kas nors turi jas išsakyti, įtraukti į viešąją diskusiją.

---

[135] Minkenberg M., *The Radical Right in Europe: An Overview*, Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2008, p. 26-27.

[136] Rydgren, J., „Immigration Sceptics, Xenophobes or Racists? Radical Right-Wing Voting in Six West European Countries“, *European Journal of Political Research* 6/47, 2008, p. 740.

[137] Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 18.

[138] Art D., „The European Radical Right in Comparative-Historical Perspective“, *Philadelphia: Annual Meeting of the American Political Science Association*, Philadelphia, 2006, p. 4

[139] Minkenberg M., *The Radical Right in Europe: An Overview*, Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2008, p. 25.

[140] Anastasakis O., *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, London: London School of Economics, 2000, p. 14.

Pasiūlos pusės veiksniams, darantiems įtaką radikalios dešinės politinių partijų sėkmei, priskirtina partijos ideologija, organizacinė struktūra ir partijos dydis, vado ar lyderio vaidmuo. Visi šie faktoriai lemia tai, ar radikalios dešinės politinės partijos sugebės sukurti tokią pasiūlą, kuri atitiktų visuomenėje esančią paklausą.

Kalbant apie partijų ideologiją, labai svarbu yra tai, kad partijos nuosekliai laikytųsi savo ideologinės linijos ir nuostatų, tai ypač pasakytina apie tas radikalios dešinės partijas, kurios yra išrenkamos į valdžią. Būdamos valdžioje tokios partijos turi savo rinkėjams parodyti, kad atstovauja jų interesus, veikia vadovaudamosi savo politine programa, ir kad išlaiko tam tikrą atstumą nuo tradicinių centro-kairės ir centro-dešinės partijų.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad radikalios dešinės politinės partijos, kaip ir bet kurios kitos politinės partijos, palankumo ir paramos gali tikėtis tik tuomet, kai yra gerai organizuotos ir turi tvirtą pagrindą. Tokį pagrindą turi sudaryti išvystytas partijos skyrių tinklas, pakankamas narių, galinčių aktyviai veikti vietos bendruomenėse, skaičius. Partijos taip pat turi turėti kompetentingų ir kvalifikuotų narių, kurie esant reikalui galėtų užimti vadovaujančius postus valstybėje.

Kalbant apie radikalios dešinės partijas būtina pabrėžti ir charizmatinio lyderio vaidmenį tokioje organizacijoje. Kaip jau buvo minėto vieno vado idėja yra labai svarbi radikalios dešinės ideologijoje, taigi akivaizdu, jog valstybėse, kur radikalios dešinės partijos yra geriau organizuotos ir turi stiprius charizmatinius lyderius, parama joms yra didesnė.[141]

Taip pat pažymėtina, kad tvirta vado figūra partijoje leidžia išvengti susiskaldymo, vidinių konfliktų, paklusimas lyderiui reiškia, kad partija nuosekliai laikysis jos vadovo nurodytos krypties.

Partijos vadovo reikšmę puikiai pabrėžia ir tai, jog būtent lyderio faktorius dažnai yra nurodomas kaip lemiantis tam tikros radikalios dešinės politinės partijos rinkiminę sėkmę.[142]

Kalbant apie partijų dydį, galima konstatuoti, jog šis veiksnys taip pat vaidina vaidmenį apsprendžiant, už ką balsuos rinkėjas. Esant dviems panašių pažiūrų politinėms partijoms, rinkėjas balsuos už didesnę iš partijų, nes būtent ji turi daugiau galimybių įgyvendinti savo politinę programą ir tikslus.[143]

---

[141] Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002, p. 351-352.

[142] Zaslove A., *One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?,* Swansea: Political Studies Association, Swansea University, 2008, p. 26.

[143] Van der Brug W., Fennema M., „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“, *Journal of European Intergration* 5/31, 2009, p. 600.

Apibendrinat galima teigti, kad svarbiausiais pasiūlos pusės veiksniais yra stipri partinė ideologija, organizacinė struktūra, kompetentingi ir kvalifikuoti kadrai, partijos dydis ir charizmatinis partijos lyderis, galintis mobilizuoti tiek partijos narius, tiek rinkėjus.

Aptarus paklausos ir pasiūlos pusės veiksnius, lemiančius radikalios dešinės politinių partijų rinkiminę sėkmę, būtina išanalizuoti ir politinės aplinkos, kurioje veikia radikalios dešinės politinės partijos, veiksnius.

1.4.3. Politinės aplinkos veiksniai

Kalbant apie politinę aplinką, svarbiausi faktoriai yra rinkiminė sistema, valstybės organizavimo forma ir valstybės valdymo forma, politinių partijų konkurencija ir prie politinės aplinkos priskirtinas tradicinių partijų elgesys radikalios dešinės partijų atžvilgiu.[144]

Kalbant apie rinkimų sistemą, pripažįstama, kad nedidelėms, nišinėms partijoms, prie kurių dažniausiai ir galima priskirti radikalią dešinę, palankesnė yra proporcinio atstovavimo rinkiminė sistema. Daugumos atstovavimo arba mažoritarinė sistema sudaro nepalankias sąlygas radikalios dešinės partijos rinkiminei sėkmei.[145] Tai suprantama, radikalios dešiniosios partijos save pozicionuoja kaip alternatyvą sisteminėms ir tradicinėms partijoms, į politinę darbotvarkę įtraukią kontraversiškus klausimus, tad tikėtis labai didelės visuomenės dalies paramos joms yra sunku.

Nagrinėdami valstybės organizavimo formą, autoriai daroma išvadą, kad federacinėse valstybėse yra palankesnės sąlygos radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei nei unitarinėse šalyse. Tai aiškinama tuo, jog regioniniuose rinkimuose nedidelės partijos gali suburti savo elektoratą, įgauti rinkiminės patirties, atsirinkti geriausius kandidatus ir tik po to dalyvauti nacionaliniuose rinkimuose, tuo tarpu unitarinėse valstybėse dalyvavimas rinkimuose apsiriboja nacionaliniu lygmeniu.[146] Kita vertus, savivaldos rinkimai vyksta ir unitarinėse valstybėse, tad itin didelį skirtumą čia įžvelgti sunku. Dėl šios priežasties abejotina ir tai, kad skirtinga radikalios dešinės partijų rinkiminė sėkmė gali būti aiškinama skirtingomis valstybės organizavimo formomis.

Analizuojant valstybės valdymo formos įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei, teigiama, jog tokioms partijoms yra palankesnis parlamentinis valdymas, esant kuriam dažnai yra formuojamos koalicinės vyriausybės, į kurias patekti galimybių turi ir santykinai nedidelės partijos. Tuo tarpu prezidentinėje sistemoje rinkėjai nėra linkę balsuoti už kandidatus tų partijų, kurios nėra laikomos favoritėmis ir neturi didelių šansų laimėti svarbiausio – prezidento

[144] Minkenberg M., *The Radical Right in Europe: An Overview*, Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2008, p. 21.
[145] Meguid B.M., *Party Competition between Unequals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 6-7.
[146] Ten pat, p. 7.

posto.[147] Visgi derėtų pastebėti, kad ir prezidentinėse valstybėse yra renkami parlamentai, tiesa, jie turi mažiau politinių galių, todėl derėtų konstatuoti, kad radikaliai dešinei yra lengviau laimėti parlamento, o ne prezidento rinkimuose ten, kur egzistuoja proporcinis atstovavimas. Pati valstybės valdymo forma čia vargu, ar daro didelę įtaką.

Tam tikroms partijoms, pasižyminčios radikalios dešinės ideologija sėkmės rinkimuose tikėtis yra lengviau tada, kai kraštutiniame kairės-dešinės skirties dešiniajame krašte yra tik viena tokią poziciją užimanti partija ir kai radikalios dešinės partijos nekonkuruoja tarpusavyje bei neverčia rinkėjų rinktis tarp panašios ideologijos partijų. Ši teiginį puikiau iliustruoja anksčiau pateikta 6 lentelė, kurioje atsiskleidžia, kad visose valstybėse, kuriose radikalios dešinės partijos sėkmingai pasirodo rinkimuose, tokios partijos užima beveik visą radikalios dešinės nišą, tai yra, susiduria su labai nedidele konkurencija iš kitų radikalios dešinės politinių partijų, o pastarosios yra nedidelės ir neįtakingos, todėl praktiškai negali pretenduoti į didelius laimėjimus rinkimuose.

Suprantama, jei radikalios dešinės partijų yra kelios ir jos aršiai kovoja dėl rinkėjų palaikymo, tokių partijų rinkiminiai rezultatai bus prastesni nei tų, kurioms konkuruoti reikia tik su tradicinėmis partijomis.

Bonnie M. Meguid savo knygoje „Party Competition between Unequals“ pabrėžia, kad svarbiausias vaidmuo aiškinantis radikalios dešinės rinkiminės sėkmės priežastis turi būti skiriamas kitų politikos veikėjų elgesiui.[148] Stipriausių ir įtakingiausių centro-kairės ir centro-dešinės politinių partijų strategija ir elgesys radikalios dešinės partijų atžvilgiu yra kritiškai svarbūs pastarųjų partijų populiarumui ir rinkiminei sėkmei.[149]

Kaip jau buvo minėta, siekdamos apriboti radikalios dešinės politinių partijų įtakos augimą ir rinkiminės sėkmės tikimybę, tradicinės partijos turi pačios į politinę darbotvarkę įtraukti klausimus, kuriuos vėliau galėtų išnaudoti radikali dešinė. Tai pasakytina apie imigracijos problemas, įvairius su kitataučių integracija susijusius klausimus. Tradicinės partijos neturi vengti kalbėti apie korupciją ar kitas valdžios problemas bei turi stengtis kaip įmanoma mažinti atskirtį tarp rinkėjų ir politinės valdžios. Jei tradicinės partijos to nedaro, atsiranda galimybė tokias visuomenei aktualias, bet nepatogias problemas iškelti radikalios dešinės politinėms partijoms. Labai svarbu pažymėti, kad iškėlusios naują problemą, rinkėjų akyse radikalios dešiniosios, o taip pat ir kitos nišinės partijos (žaliųjų ar regioninės), išsaugo tos problemos monopolį net ir po to, kai apie ją ima diskutuoti ir tradicinės partijos.[150]

[147] Ten pat, p. 8.
[148] Ten pat, p. 13.
[149] Ten pat, p. 14.
[150] Ten pat, p. 15.

Čia reikia pažymėti, kad įvairios partijos tarpusavyje konkuruoja ne tik keisdamos savo poziciją tam tikros problemos atžvilgiu, bet ir kovodamos dėl tos problemos nuosavybės teisių.[151] Akivaizdu, jog radikalios dešinės politinėms partijoms, kurios paprastai akcentuoja ne daugiau nei keletą klausimų, ši nuosavybės teisė yra itin svarbi. Tik išlaikydamos ją tokios partijos gali save sėkmingai pozicionuoti rinkėjų akyse. Be to labai svarbu ir tai, kad visos nišinės partijos, tame tarpe ir radikalios dešinės, turi mažiau galimybių keisti savo poziciją konkrečios problemos atžvilgiu.[152] Ši aplinkybė dar kartą pabrėžia, kaip svarbu tokioms partijos yra tai, jog rinkėjas tam tikrą probleminį klausimą sietų būtent su jomis.

Paminėtina, kad radikaliai dešinei palanku, jog iš esmės yra sunykęs rinkėjų lojalumas ir ištikimybė tam tikroms politinėms partijoms, sumažėjęs tradicinių partijų narių skaičius ir apskritai atsiradęs nepasitikėjimu ir įtarimais paremtas politinis klimatas.[153]

Žemiau pateikiama lentelė su apibendrintais radikalios dešinės politinių partijų rinkiminės sėkmės veiksniais.

10 lentelė. Radikalios dešinės partijų rinkiminės sėkmės veiksniai

Grupė	**Veiksniai**
Paklausos pusės veiksniai	• Nusivylimas tradicinėmis partijomis ir jų vykdoma politika. • Nesaugumo jausmas, atsiradęs dėl įvairių ekonominių, kultūrinių ir socialinių pokyčių. • Imigrantų arba kitataučių skaičius šalyje.
Pasiūlos pusės veiksniai	• Stipri partinė ideologija, organizacinė struktūra. • Kompetentingi ir kvalifikuoti kadrai, partijos dydis. • Charizmatinis partijos lyderis, mobilizuojantis partijos narius ir rinkėjus.
Politinės aplinkos pusės veiksniai	• Politinė valstybės struktūra. • Rinkimų sistema. • Valstybės valdymo forma. • Tradicinių partijų elgesys radikalios dešinės partijų atžvilgiu.

Taigi kaip matome, svarbiausiais paklausos pusės veiksniais galima įvardinti nusivylimą tradicinėmis partijomis, socialinio, ekonominio ir kultūrinio nesaugumo jausmą,

[151] Ten pat, p. 14.
[152] Ten pat, p. 15.
[153] Anastasakis O., *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, London: London School of Economics, 2000, p. 14.

imigrantų arba kitataučių skaičių šalyje. Pasiūlos pusės veiksniams priklauso radikalios dešinės politinių partijų ideologija ir organizacinės struktūra, partijos dydis bei jos narių kvalifikacija, charizmatinio lyderio vaidmuo. Politinės aplinkos veiksnius sudaro politinė valstybės struktūra, rinkimų sistema, valstybės valdymo forma ir, bene svarbiausias faktorius – tradicinių partijų elgesys radikalios dešinės partijų atžvilgiu. Būtent nuo tradicinių partijų priklauso, ar radikali dešinė galės į politinę darbotvarkę įtraukti ir monopolizuoti naujus klausimus, kas pastebimai nulemia radikalios dešinės populiarumą ir rinkėjų palaikymą.

Toliau antrojoje darbo dalyje, remiantis ekspertų interviu tyrimu, bus analizuojamos radikalios dešinės politinės jėgos Lietuvoje bei atliekamas mūsų šalies partijų, ekspertų įvardintų kaip artimų radikaliai dešinei, rinkiminių programų tyrimas.

2. RADIKALI DEŠINĖ LIETUVOJE: EMPIRINIS TYRIMAS

Ištyrus radikalios dešinės politinių partijų ideologines bei programines nuostatas, įvertinus Europos radikalios dešinės partijų specifiką, buvimo valdžioje atvejus bei išanalizavus rinkiminės sėkmės veiksnius, antroje darbo dalyje bus tiriamos radikalios dešinės politinės jėgos Lietuvoje.

Visų pirma dera pastebėti, kad bene populiariausi partijų pozicijų nustatymo būdai – ekspertinės apklausos ir partijų programų turinio analizė.[154] Būtent šie metodai ir buvo pasirinkti šiame darbe, siekiant išanalizuoti mūsų šalies radikalios dešinės politines jėgas.

Visų pirma buvo atliekami ekspertų interviu su septyniais Lietuvos politologais. Šio tyrimo tikslas – išnagrinėti politinį radikalumą Lietuvoje, radikalios dešinės ideologiją bei vertybes, nustatyti, ar Lietuvoje yra partijų ir politikų, kurie gali būti priskiriami radikaliai dešinei, įvertinti radikalios dešinės visuomenės palaikymą bei perspektyvas mūsų šalyje.

Remiantis atlikto tyrimo duomenimis buvo vykdoma politinių partijų, paminėtų ekspertų atsakymuose kaip naudojančių radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius, rinkiminių programų analizė.

2.1. Ekspertų interviu

Šio magistro baigiamojo darbo tikslo ir išsikeltų uždavinių įgyvendinimui buvo pasirinktas kokybinis tyrimas – ekspertų interviu. Kokybinis tyrimo būdas buvo pasirinktas dėl kelių priežasčių, visų pirma, kaip pažymi Jūratė Guščinskienė, tokiu tyrimu „informacija gaunama iš „pirmų lūpų“, ji būna nauja ir operatyvi.“[155] Be to pasirinktas metodas leidžia suprasti tiriamo reiškinio savitumus, o ne tik įvertinti paplitimą.[156]

Svarbu ir aktualu radikalios dešinės tyrimams ir tai, kad kokybiniai tyrimai „leidžia nagrinėti naujus reiškinius ar procesus, masiškai nepaplitusius, ypač aštrių socialinių pokyčių

[154] Ramonaitė A., Jokubaitis A., Kavaliauskaitė J. ir kt., *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 25.
[155] Guščinskienė J., *Taikomoji sociologija*, Kaunas: Technologija, 2006, p. 45.
[156] Valackienė A., Mikėnė S., *Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika*. Kaunas: Technologija, 2008, p. 38.

sąlygomis.“[157] Galiausiai toks tyrimas leidžia paaiškinti tiriama reiškinį, o ne tik pateikti statistiką, kaip būtų kiekybinio tyrimo atveju.[158]

Pagrindiniai ekspertų interviu privalumai yra tai, kad šis tyrimo būdas leidžia gauti informaciją iš politikos ekspertų, kurių žinios ir kvalifikacija leidžia vertinti, analizuoti ir apibendrinti šiame darbe tiriamą reiškinį, todėl gauta informacija yra maksimali ir detali.[159] Svarbu paminėti, kad ekspertais yra laikomi asmenys, „kurie dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi didžiausią kompetenciją ir patikimiausią bei pakankamai išsamią informaciją apie tiriamą problemą.“[160]

2.1.1. Tyrimo metodologija

Tyrimo metodas – pusiau struktūruotas[161] interviu su Lietuvos politikos ekspertais, kurie buvo parinkti taikant tikslinės atrankos metodą. Tyrimui buvo pasirinkti asmenys, dirbantys Lietuvos universitetų politikos mokslų fakultetuose arba katedrose, ir kurių interesų sritys yra politinių partijų studijos ir/arba rinkiminis elgesys.

Buvo apklausti Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto bei Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto mokslininkai.

Tyrimas buvo vykdytas 2012 metų birželio 11 – 2012 metų spalio 25 dienomis. Interviu trukmė: nuo 30 iki 60 minučių.

Žemiau esančioje lentelėje pateikiamas respondentų sąrašas ir svarbiausi ekspertų duomenys: respondento kodas, mokslo institucija, amžius, mokslinis laipsnis ir mokslinio darbo patirtis.

[157] Tidikis R., *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*, Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 359.
[158] Valackienė A., *Sociologinis tyrimas*, Kaunas: Technologija, 2004, p. 31.
[159] Tidikis R., *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*, Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 467.
[160] Ten pat, 2003, p. 467.
[161] Bernard H.R., *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approache,* Thousand Oaks: *SAGE Publcations*, 2000, p. 190.

11 lentelė. Ekspertų interviu dalyvavusių respondentų aprašas

Respondento kodas	**Mokslo institucija**	**Amžius**	**Mokslinis laipsnis**	**Mokslinio darbo patirtis**
A1	Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas	36 m.	dr.	13 m.
A2	Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakultetas	43 m.	dr.	14 m.
A3	Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas	37 m.	dr.	9 m.
A4	Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas	31 m.	dr.	5 m.
A5	Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas	30 m.	dr.	6 m.
A6	Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas	28 m.	dr.	3 m.
A7	Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas	41 m.	dr.	9 m.

Ekspertams buvo užduota 13 atvirų klausimų, kuriais buvo siekta patikrinti įvade iškeltą hipotetinį teiginį bei atsakyti į remiantis darbo tikslu suformuluotus uždavinius, klausimų sąrašas pateikiamas pirmame darbo priede. Respondentų buvo prašoma apibūdinti politinį radikalumą ir jo apraiškas Lietuvoje, įvardinti svarbiausias radikalios dešinės idėjas ir vertybes mūsų šalyje, nurodyti, kokios partijos ar politikai priskirtini radikaliai dešinei ar savo veikloje naudoja radikalios dešinės atributus, nurodyti, ar radikalios dešinės tarpe yra charizmatinių lyderių. Ekspertų taip pat buvo prašoma pateikti savo nuomonę apie Lietuvos partijų požiūrį į imigraciją ir tautines mažumas, radikalios dešinės atstovų įtaką bei veiksnius, lemiančius tokių partijų rinkiminę sėkmę, įvardinti visuomenės grupes, linkusias remti dešiniuosius radikalus bei nurodyti palankias sąlygas jų įtakos augimui, priemones, kurios užkirstų kelią šios įtakos augimui bei nurodyti, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvoje.

Toliau darbe bus pateikiama ekspertų interviu tyrimo rezultatų analizė, respondentams užduotus klausimus sugrupavus į grupes, pagal jų tematiką. Ekspertų pateikti atsakymai[162] bus

[162] Lentelėse pateikiami tik pagrindiniai ekspertų atsakymų teiginiai, pilni ir išsamūs ekspertų interviu yra pateikiami magistro baigiamojo antrajame priede

lyginami su pirmojoje darbo dalyje pateiktais užsienio mokslininkų tyrimų ir stebėjimų metu gautais rezultatais, interpretacijomis ir teorijomis.

2.1.2. Politinis radikalumas ir radikalios dešinės ideologija bei vertybės

Pirmaisiais dviem interviu klausimais buvo siekta išsiaiškinti, ką ekspertai laiko politiniu radikalu bei kaip jis pasireiškia Lietuvoje, ir kokias idėjas bei vertybes respondentai laiko būdingiausiomis radikaliai dešinei mūsų šalyje.

12 lentelė. Politinis radikalumas ir jo pasireiškimas Lietuvoje

Ekspertai	**Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?**
A1	„Radikalumas reiškia leidimą sau nesiskaityti su nusistovėjusiomis politinio elgesio normomis, tiesa, dažniausiai tik retorikos lygmenyje. Tai yra tabu laužymas ir politinio korektiškumo nesilaikymas.“
A2	„Radikalumas – tai staigių, kraštutinių permainų siekimas, radikalumą vadinčiau kraštutinumo sinonimu. Tai tam tikrų pokyčių politinėje sistemoje ir jos sudedamosiose dalyse siekimas.“
A3	„Dešinysis radikalumas susijęs su tautine, socialine, rasine neapykanta, antisemitizmu, siekimu nuversti konstituciškai įtvirtintas valdžios institucijas. Paprastai tai suvokiama kaip veikimas prieš valstybę, demokratiją.“
A4	„Politinis radikalumas man asocijuojasi su tuo, kas prieštarauja nustatytai tvarkai. Manau, kad Lietuvoje politinis radikalumas pasireiškia labai ribotai.“
A5	„Politinį radikalumą apibrėžčiau pagal politinės partijos santykį su politine sistema ir konstitucija, kuri įtvirtina bendrąsias nuostatas dėl to, kaip turi būti tvarkoma valstybė. Tas santykis iš tikrųjų yra kritinis, nepalankus, siekiantis kažką pakeisti.“
A6	„Radikalai siūlo spręsti problemas būtent taip, o ne kitaip, neieško kompromiso ar susitarimo, tai tam tikras politikos stilius. Lietuvoje politinis radikalumas pasireiškia retorikoje, atskirų politikų pareiškimuose. Galima rasti pareiškimų, kad Lietuvai nereikia tam tikros socialinės grupės, pavyzdžiui seksualinių mažumų atstovų.“
A7	„Lietuvos dešiniųjų radikalėjimą reiktų matyti santykyje su kairės radikalumu, šiandienos liberalai dažnai yra ultra liberalai arba radikalūs liberalai, nebegerbiantys lietuviškos savasties. Tokiu atveju dešinė radikalėja, norėdama apginti savo savastį.“

Galime pastebėti, kad ekspertai įvairiai įvardina, kas yra politinis radikalumas. Ekspertai A1 ir A6 politinį radikalumą apibrėžia per tam tikrą elgesio modelį, kuriam būdingas nesiskaitymas su nusistovėjusiomis normomis, politinio korektiškumo nepaisymas, kompromisų neieškojimas. Abu respondentai pažymėjo, kad politinis radikalumas mūsų šalyje daugiausia pasireiškia tik retorikoje.

Tuo tarpu ekspertas A2 kalba apie staigių ir kraštutinių permainų siekimą, panašią nuomonę išsakė ir respondentas A4, kuris teigė, jog radikalumas asocijuojasi su prieštara nustatytai tvarkai.

A5 ir A7 politinį radikalumą mato kaip tam tikrą santykį: respondentas A5 įvardino, jog tai yra partijos santykis su politine sistema ir konstitucija, taip pat pažymėdamas, kad šis santykis yra kritinis ir yra siekiama permainų. A7 radikalėjimą sieja su santykiu tarp kairės ir dešinės ir teigia, kad dešinės politinės jėgos radikalėja, siekdamos apginti savo savastį, kuriai grėsmę kelia kairės radikalų veikla.

A3 pažymėjo, kad dešiniųjų radikalumas yra susijęs su tautine, socialine ar rasine neapykanta, antikonstitucinėmis nuotaikomis ir veiksmais prieš valstybę ir demokratiją. Vis dėlto reikia pažymėti, kad tokios nuomonės, tai yra, kad radikali dešinė veikia prieš konstitucinę valstybės santvarką ir demokratiją, laikėsi tik vienas ekspertas.

Apibendrinant galime teigti, kad Lietuvos politikos ekspertai politinį radikalumą sieja su veikimo būdu, kuris nepripažįsta kompromisų ir nusistovėjusių normų bei kuriuo siekiama keisti esančią tvarką ir imtis radikalių permainų. Be to reikia pridurti, kad anot respondentų, Lietuvoje politinis radikalumas reiškiasi ribotai.

Toliau bus nagrinėjamos Lietuvos radikalios dešinės ideologija ir vertybės. Ekspertų nuomonė šiuo klausimu pateikiama 13 lentelėje.

13 lentelė. Lietuvos radikalios dešinės ideologija ir vertybės

Ekspertai	**Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei?**
A1	„Tradicinis gyvenimo būdas, tam tikros pažiūros, nukreiptos prieš seksualines mažumas, tačiau nėra neapykantos užsieniečiams.“
A2	„Vertybes skirstyčiau pagal socioekonominę kairės-dešinės dimensiją.“
A3	„Dešinieji radikalai akcentuoja tautines vertybes, vadovaujasi šūkiu „Lietuva lietuviams“. Keliamas tautinės kultūros, o dar tiksliau uždaros, saviizoliacijos idealas. Reiškiama kritika Europos Sąjungos, vakarietiškos kultūros atžvilgiu. Dešinieji radikalai linkę save laikyti dorovės saugotojais, be to jiems itin būdinga homofobija.“
A4	„Ksenofobija, radikalus antieuropietiškumas, atsisakymas pripažinti europinę tapatybę. Nebėra ryškiai išreikštų rasistinių argumentų, tačiau paminėtinas tautinio išskirtinumo propogavimas, demokratijos kritika. Radikaliai dešinei gali būti būdingos ir katalikiškos vertybės, kova prieš sistemines partijas.“
A5	„Etninės tautos akcentavimas, patriotizmas, lietuvių tautos istorijos idealizavimas, idėja, jog Lietuva ir jos žemės yra skirta lietuvių tautai. Radikali dešinė pabrėžia žmonių pareigas, o ne teises. Netoleruojamas homoseksualumas. Labai svarbūs imigracijos klausimai, siekiai ją suvaržyti ar net visiškai sustabdyti. Ekonomikoje radikalūs dešinieji pabrėžia valstybės vaidmenį, akcentuojama stiprios valstybės idėja. Skatina priešintis globalioms ekonominėms jėgoms. Taip pat būdingas neigiamas požiūris į Europos Sąjungą, jos lyginimas net su Tarybų Sąjunga.“
A6	„Priešiškumas imigracijai ir imigrantams, traktuojant juos kaip grėsmę visuomenės kultūrai ar šalies valstybingumui, gali būti laikomas radikalią dešinę vienijančiu dėmeniu Vakarų Europoje. Vidurio ir Rytų Europoje nesant didelės imigracijos, radikalios dešinės specifiškumas labiau pasireiškia per nacionalizmą ir priešiškumą ne imigrantams, bet tam tikrom etninėms ar socialinėms mažumoms. Pamatinė vertybė – tam tikras tautinis vienetas, tauta. Idėja, jog Lietuva turėtų priklausyti tautinei grupei – lietuvių tautai, automatiškai išfiltruojant tam tikras seksualines mažumas.“
A7	„Tautiškumo idėja ir jo akcentavimas bei kosmopolitiškumo nuvertinamas.“

Kaip matome, net penki ekspertai prie radikalios dešinės vertybių priskyrė tautiškumą, todėl galime teigti, kad būtent tautiškumo idėjų propagavimas yra būdingiausias Lietuvos radikalios dešinės bruožas. Respondentai A3, A5 ir A6 taip pat paminėjo ir nacionalistinę radikalios dešinės

idėją, jog Lietuvos valstybė ir žemė turi priklausyti išskirtinai lietuvių tautybės asmenims, šią idėją įkūniją A3 paminėtas dešiniųjų radikalų mėgstamas šūkis: „Lietuva lietuviams“.

Daugiau nei pusė kalbintų ekspertų radikaliai dešinei mūsų šalyje priskyrė homofobiją, kitaip tariant, neapykantą seksualinėms mažumoms. Kaip pažymėjo A1, radikalios dešinės siekis – apsaugoti tradicinį gyvenimo būdą ir, suprantama, tradicinę šeimos sampratą.

Trys ekspertai nurodė, jog radikaliai dešinei Lietuvoje yra būdingas euroskepticizmas ir ES kritika. A3 pažymėjo, kad kritikuojamas ir vakarietiškas gyvenimo būdas, keliamas uždarumo, arba dar kitaip, saviizoliacijos idealas. A4 pastebėjo, kad radikali dešinė nepripažįsta europietiškos tapatybės. Su euroskepticizmu ir saviizoliacijos idėja yra susijęs ir A5 paminėtas siekis priešintis globalioms ekonominėms jėgoms bei kosmopolitiškumo nuvertinimas, kurį paminėjo A7.

Antiimigracines nuostatas, kaip būdingas Lietuvos radikaliai dešinei įvardino tik vienas ekspertas – A5, jis teigė, jog dešinieji radikalai siekia suvaržyti ar net visiškai sustabdyti imigraciją. Priešingos nuomonės laikėsi ekspertas A1, teigęs, jog Lietuvos radikali dešinė nepasižymi neapykanta užsieniečiams. A6 kalbėdamas apie antiimigracines nuostatas pažymėjo, kad jos yra Vakarų Europos radikalios dešinės skiriamasis bruožas, o mūsų šalyje tokiu bruožu derėtų laikyti nacionalizmą. Taigi galime teigti, kad Lietuvos politikos ekspertai nesilaiko bendros nuomonės apie tai, ar būdinga radikaliai dešinei Lietuvoje yra antiimigracinės nuostatos.

Ksenofobiją arba priešiškumą kitoms socialinėms ar etninėms grupėms kaip būdingą radikaliai dešinei paminėjo respondentai A4 ir A6. Rečiau minėtos buvo stiprios valstybės idėja (A5), katalikiškos vertybės, demokratijos kritika ir priešiškumas tradicinėms partijoms (A4).

Pažymėtina, kad būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei yra tautiškumo, nacionalizmo idėjos, kurias atspindi šūkis „Lietuva lietuviams“. Radikaliai dešinei taip pat būdingos neigiamos nuostatos seksualinių mažumų atžvilgiu, euroskeptiškumas bei saviizoliacijos idėja.

Dera atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos politologų nuomonė iš esmės sutapo su radikalios dešinės apibrėžimu, panaudotu šiame darbe, radikalią dešinę suvokiant, kaip politinių partijų šeimą, kuriai būdinga ideologija, paremta nacionalizmu, išskyrimo kriterijų taikymu bei stiprios valstybės idėja, ir radikalus, nepripažįstantis kompromisų, veikimo būdas. Čia galime pastebėti, kad ekspertai radikalumą įvardino būtent kaip kompromisų nepripažįstantį veikimo būdą, o radikalios dešinės ideologijai priskyrė tautiškumo ir nacionalizmo idėjas, joms artimas euroskeptiškumo, saviizoliacijos nuostatas bei išskyrimo kriterijų taikymo pagrindu susiformavusį priešiškumą seksualinėms mažumoms. Tiesa, respondentai konkrečiai neįvardino stiprios valstybės idėjos, tačiau akivaizdu, kad ši idėja yra tampriai susijusi su paminėtomis euroskepticizmo bei saviizoliacijos nuostatomis, jas suprantant kaip norą apginti savo valstybės suverenitetą ir apsaugoti ją nuo aplinkinio pasaulio įtakos.

Tolesniais ekspertų tyrimo klausimais buvo siekta gauti informaciją apie radikalios dešinės politinių jėgų padėtį mūsų šalyje.

2.1.3. Radikalios dešinės politinės jėgos Lietuvoje

Siekiant išsiaiškinti, kokia yra radikalios dešinės politinių jėgų padėtis Lietuvoje respondentams buvo užduoti šeši klausimai. Pirmasis klausimas buvo apie tai, kokias mūsų šalies partijas galima priskirti radikaliai dešinei, antrasis klausė, kurios Lietuvos partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius. Trečiuoju klausimu klausta, kurie politikai mūsų šalyje yra priskirtini radikaliai dešinei, ketvirtuoju – ar turime charizmatinių šios politinės srovės lyderių, kurie galėtų mobilizuoti ir konsoliduoti radikalios dešinės rinkėjus. Penktasis klausimas buvo apie Lietuvos partijų požiūrį į imigraciją ir tautines mažumas, šeštasis – apie radikalios dešinės veiklą ir įtaką Lietuvoje.

14 lentelė. Radikalios dešinės politinės partijos Lietuvoje

Ekspertai	**Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikaliai dešinei?**
A1	„Iš parlamentinių partijų nei vienos negalėčiau priskirti radikaliai dešinei.“
A2	„Lietuvoje neturime tokių partijų. Mūsų partinėje sistemoje yra labai maža poliarizacija, partijos koncentruojasi politinio spektro centre.“
A3	„Lietuvoje tarsi ir nėra aiškiai radikalių dešiniųjų partijų. Apskritai Lietuvos partijoms būdingas atskirų radikalios dešinės idėjų propagavimas.“
A4	„Drąsiai radikalios dešinės politine partija gali būti pavadinta Tautininkų sąjunga, daugiau nemanau, kad Lietuvoje yra aiškiai išreikštų radikalios dešinės politinių partijų.“
A5	„Aiškiai išreikštų radikalios dešinės politinių partijų Lietuvoje nėra.“
A6	„„Jaunoji Lietuva“, ypatingai prisimenant jų kampaniją savivaldybių rinkimų metu – „Be žydrų, juodų, raudonų ir be taboro čigonų“. Iš dalies – Lietuvos laisvės sąjungą savo laiku, Romualdo Ozolo Lietuvos centro partija, turinti nacionalistinį elementą.“
A7	„Seime esančių politinių partijų nepriskirčiau radikaliai dešinei, nors laikas nuo laiko galima išgirsti ir radikalių pareiškimų. Iš partijų, nesančių valdžioje, paminėčiau Mindaugo Murzos vadovaujamą politinę partiją.“

Galima konstatuoti, kad didžioji dalis kalbintų ekspertų (4 iš 7) pažymėjo, kad Lietuvoje nemato aiškiai radikalios dešinės pakraipos politinių partijų.

Kaip pažymėjo respondentas A2 Lietuvos partinei sistemai yra būdinga maža poliarizacija, o partijos koncentruojasi politinio spektro centre. A3, nors ir pažymėjo, kad Lietuvoje nėra radikalios dešinės politinių partijų, pridūrė, kad mūsų šalies partijoms yra būdingas atskirų radikalios dešinės idėjų propagavimas.

Du ekspertai laikėsi kitokios nuomonės nei dauguma. Tiesa, jų nuomonės išsiskyrė. A4 teigė, jog drąsiai kaip radikalios dešinės partiją galima įvardinti Tautininkų sąjungą, A6 paminėjo „Jaunąją Lietuvą“, Lietuvos laisvės sąjungą savo laiku bei Lietuvos centro partiją, tuo tarpu A7 prie radikalios dešinės priskyrė Mindaugo Murzos politinę partiją, tačiau neįvardino jos pavadinimo.

Verta pastebėti, kad iš čia paminėtų partijų viena – Lietuvos laisvės sąjunga – jau nebeegzistuoja, o kitos – Mindaugo Murzos Lietuvių Tautos Sąjunga – vaidmuo Lietuvos politiniame gyvenime yra daugiau nei minimalus.

Reziumuojant galima konstatuoti, kad Lietuvoje nėra partijų, kurias būtų galima vienareikšmiškai priskirti radikaliai dešinei. Tai, jog po vieną ekspertą radikaliai dešinei priskyrė penkias skirtingas politines jėgas, nėra pakankamas pagrindas teigti, jog turime bent vieną aiškiai išreikštą radikalios dešinės politinę partiją.

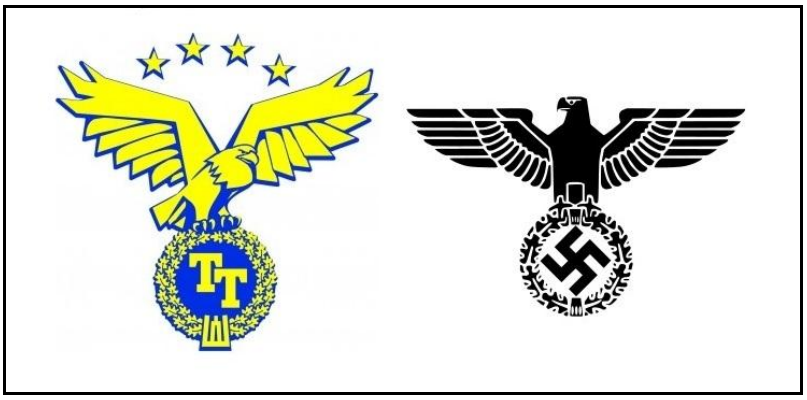
Tolesniu klausimu bus bandoma išsiaiškinti, ar Lietuvoje yra partijų, kurios nepriskiriamos radikaliai dešinei, tačiau naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius savo veikloje.

15 lentelė. Partijos, naudojančios radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius

Ekspertai	**Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius?**
A1	„Tvarkos ir teisingumo partija ypač savo egzistavimo pradžioje, apie 2004 metus jų retorika, rinkiminės technologijos pasižymėjo radikaliai dešinei būdingais bruožais. Ryškus buvo šios partijos antielitizmas. Tautininkų sąjungą taip pat sunku būtų vienareikšmiškai priskirti radikaliai dešinei. Čia minėtinos ir „Jaunosios Lietuvos“ bei Lietuvos centro partijos, pasižyminčios euroskepticizmu ir tautiškumu. Galėtume kalbėti ir apie „Drąsos kelio“ partiją.“
A2	„Tai pasakytina apie naująsias partijas, susikūrusias nuo 2000 metų radikalios dešinės simbolius naudoja ir daugiau partijų, tačiau naudoti šiuo atveju nereiškia įgyvendinti.“
A3	„Tautininkų sąjunga, partija Tvarka ir teisingumas balansuoja ant radikalių idėjų ir jų įgyvendinimo priemonių ribos.“
A4	„Tvarkos ir teisingumo partijos simbolika, o dažnai ir retorika, sietina su radikalia dešine, tačiau ši partija nėra ideologiškai vieninga, tad ją sunku būtų vienareikšmiškai priskirti radikaliai dešinei, nors jai ir būdingas polinkis į ją. „Drąsos kelio“ kova prieš sistemines partijas taip pat turi radikalios dešinės ideologijos bruožų, tačiau pati partija yra labai nevienalytė, sudaryta iš labai skirtingų asmenybių, todėl sudėtinga ją būtų priskirti vienai ar kitai kategorijai.“
A5	„Arčiausiai šių pozicijų yra „Jaunoji Lietuva“ ir Tautininkų sąjunga, Tvarka ir teisingumas su savo simbolika, tam tikrais pareiškimais viešojoje erdvėje.“
A6	„Radikalios dešinės retoriką, nors ir švelnesnę perima ir kitos partijos. Ypatingai tai buvo matoma 2008-2012 metų kadencijos Seimo Tėvynės sąjungos Tautininkų frakcijoje. Tai taip pat pasakytina ir apie Tvarkos ir teisingumo partiją.“
A7	„Tėvynės sąjunga, kuri akcentuoja gatvių užrašų lenkų kalba problemą.“

Nors ir konstatavę, jog Lietuvoje nėra radikalios dešinės politinių partijų, ekspertai, paklausti, kokios partijos mūsų šalyje naudoja tam tikras radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius, įvardino net šešių partijų pavadinimus.

Dažniausiai buvo minima partija Tvarka ir teisingumas. A1 pažymėjo, kad ši partija, ypatingai savo gyvavimo pradžioje, pasižymėjo radikaliai dešinei būdingais bruožais. Tvarkos ir teisingumo partijos simboliką, kaip artimą radikaliai dešinei, įvardino respondentai A4 ir A5. Šį teiginį puikiai iliustruoja žemiau pateikiamas paveikslėlis.

1 pav. Partijos Tvarka ir teisingumas[163] bei nacistinės Vokietijos ženklai[164]

Kaip matome, Tvarkos ir teisingumo partijos ženklas turi nemažai panašumų su naudotu nacistinėje Vokietijoje. Simboliška ir tai, kad partija Tvarka ir teisingumas kalba apie Trečiosios Respublikos kūrimą, o Vokietijos tarpukario režimas buvo vadinamas Trečiuoju Reichu. Akivaizdu, kad simbolinių panašumų yra ir jie gana akivaizdūs.

Trys kalbinti respondentai kaip turinčią radikalios dešinės bruožų įvardino Tautininkų sąjungą. Be to tautininkus radikaliai dešinei atsakydamas į ankstesnį klausimą priskyrė ir ekspertas A4. Reikia pažymėti ir tai, jog A7 teigė, jog radikalios dešinės retoriką, nors ir švelnesnę, buvo perėmusi ir Tėvynės sąjunga, kai į jos sudėtį įėjo Tautininkų frakcija. Taigi iš viso 5 respondentai tautininkus sieja su radikalia dešine.

Partiją „Jaunoji Lietuva“, kaip naudojančią radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius, paminėjo du respondentai. Be to ją radikaliai dešinei kiek anksčiau jau buvo priskyręs ekspertas A6. Taigi su radikalia dešine šią partiją sieja trys ekspertai. „Jaunoji Lietuva“ 2011 metų Savivaldybių tarybų rinkimų kampanijoje panaudojo daug atgarsio sukėlusį šūkį: „Be žydrų, juodų, raudonų ir be taboro čigonų“[165] Tokią rinkimų agitacija galima laikyti puikiu radikalios dešinės retorikos ir idėjų pavyzdžiu.

„Drąsos kelią“ paminėjo du ekspertai, tiesa, A4 pažymėjo, kad ši partija, nors ir pasižymi sisteminių partijų kritika, tačiau yra nevienalytė bei sudaryta iš labai skirtingų asmenybių, todėl ją vienareikšmiškai kategorizuoti yra sunku.

[163] *Tvarkos ir teisingumo partijos ženklas*, < http://www.tvarka.lt/client/images/logo.jpg > [2012.11.06].
[164] *Nacistinės Vokietijos ženklas*, <http://www.polyvore.com/cgi/img-thing?.out=jpg&size=l&tid=49515206> [žiūrėta 2012.11.06].
[165] *D.Kuodytės padėjėjas rinkėjus agituoja šūkiu prieš „žydrus, juodus ir raudonus“,* <http://www.delfi.lt/news/balsuok2011/naujienos/dkuodytes-padejejas-rinkejus-agituoja-sukiu-pries-zydrus-juodus-ir-raudonus.d?id=41787103> [žiūrėta 2012.11.07].

Lietuvos centro partiją, kaip naudojančią radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius įvardino A1, pabrėžęs šios partijos euroskepticizmą ir tautiškumą, šią partiją radikaliai dešinei kaip nacionalistinę jau anksčiau buvo priskyręs ir A6.

Labai įdomu yra tai, kad atsakydami į šį klausimai ekspertai paminėjo ir vieną iš didžiausių Lietuvos politinių partijų – Tėvynės sąjungą – Lietuvos krikščionis demokratus. Kaip jau minėta, respondentas A6 Tėvynės sąjungai priskyrė radikalios dešinės retoriką tuo metu, kaip jų sudėtyje buvo Tautininkų frakcija, kitokią argumentaciją naudojo A7, kuris paminėjo šios partijos nuostatas gatvių pavadinimų rašymo ne lietuvių kalba klausimu. Kita vertus daugumos Lietuvos politinių partijų požiūris į šią problemą sutampa, tad išskirti Tėvynės sąjungos pozicijas kaip radikalias nėra itin tikslu. Tokią nuomonę pagrindžia ir A1 bei A6 atsakymai.

Apibendrinant galime konstatuoti tai, kad nors Lietuvoje ir nėra aiškių radikalios dešinės politinių partijų, tačiau kitos partijos savo veikloje nevengia naudoti radikaliai dešinei priskiriamų idėjų, simbolių ar retorikos. Daugiausia radikalios dešinės pasireiškimų pastebima partijoje Tvarka ir teisingumas, Tautininkų sąjungoje bei partijoje „Jaunoji Lietuva“.

Tolesniu ekspertų tyrimo klausimu tiriama, kurie Lietuvos politikai gali būti priskirti radikaliai dešinei.

16 lentelė. Radikalios dešinės politikai Lietuvoje

Ekspertai	**Kuriuos Lietuvos politikus (nepriklausomai nuo partijos) priskirtumėte radikaliai dešinei?**
A1	„Petras Gražulis, Julius Veselka, Gintaras Songaila.“
A2	„Kai kurių partijų lyderiai, nepriklausomai nuo politinių partijų, savo retorikoje panaudoja ir radikalios dešinės simbolius, ir ideologines nuostatas, tačiau kažką išskirti yra sunku.“
A3	„Petras Gražulis, Kazimieras Uoka, Mindaugas Murza, Visvaldas Mažonas.“
A4	„Ričardas Čekutis, Tomas Baranauskas, Stanislovas Buškevičius, Vilija Aleknaitė-Abramikienė, Aurelija Stancikienė, Paulius Saudargas, Gintaras Songaila, Julius Panka, Julius. Veselka, Petras Gražulis.“
A5	„Mindaugas Murza, Marius Kundrotas, Julius Panka, Gintaras Songaila, Petras Gražulis, Stanislovas Buškevičius.“
A6	„Marius Kundrotas, Petras Gražulis, Julius Veselka, Gintaras Songaila, Kazimieras Uoka, anksčiau – Stanislovas Buškevičius.“
A7	„Romualdas Ozolas, Petras Gražulis, Kazimieras Uoka.“

Kaip matome, Lietuvoje yra politikų, kuriuos ekspertai priskiria radikaliai dešinei. Respondentai iš viso paminėjo 15 Lietuvos politikos veikėjų. Tai politikai, priklausantys skirtingoms partijoms: Tvarkai ir teisingumui, Tautininkų sąjungai, „Jaunajai Lietuvai“, Tėvynės sąjungai, Lietuvių tautos sąjungai, „Drąsos keliui“, Kovotojų už Lietuvą sąjungai, Lietuvos centro partijai.

Žemiau pateikiama lentelė, kurioje yra susisteminta ekspertų atsakymų informacija ir politikai išdėstyti pagal tai, kiek ekspertų juos priskyrė prie radikalios dešinės.

17 lentelė. Lietuvos radikalios dešinės politikų suvestinė

Eil. Nr.	**Politikas**	**Partija**	**Kiek ekspertų priskyrė radikaliai dešinei**
1.	Petras Gražulis	Tvarka ir teisingumas	6
2.	Gintaras Songaila	Tautininkų sąjunga	4
3.	Julius Veselka	Tvarka ir teisingumas	3
4.	Kazimieras Uoka	Tautininkų sąjunga	3
5.	Stanislovas Buškevičius	„Jaunoji Lietuva“	3
6.	Julius Panka	Tautininkų sąjunga	2
7.	Marius Kundrotas	Tautininkų sąjunga	2
8.	Mindaugas Murza	Lietuvių tautos sąjunga	2
9.	Vilija Aleknaitė-Abramikienė	Tėvynės sąjunga	1
10.	Aurelija Stancikienė	„Drąsos kelias“	1
11.	Paulius Saudargas	Tėvynės sąjunga	1
12.	Tomas Baranauskas	Tautininkų sąjunga	1
13.	Visvaldas Mažonas	Kovotojų už Lietuvą sąjunga	1
14.	Romualdas Ozolas	Lietuvos centro partija	1
15.	Ričardas Čekutis	Tautininkų sąjunga	1

Pirmiausia reikia pastebėti, kad šiame sąraše šeši politikai atstovauja Tautininkų sąjungą, po du – partijai Tvarka ir teisingumas, Tėvynės sąjungai, po vieną – „Jaunajai Lietuvai“, Lietuvių tautos sąjungai, „Drąsos keliui“, „Kovotojų už Lietuvą sąjungai“, Lietuvos centro partijai. Tiesa, reikia pažymėti, kad iš šių partijų ne visos yra registruotos Lietuvos Respublikos Teisingumo

ministerijoje ir gali dalyvauti rinkimuose, tai pasakytina apie Mindaugo Murzos[166] vadovaujamą Lietuvių tautos sąjungą.

Kalbant apie šį politiką, būtina pabrėžti, kad M.Murza itin aktyviai pasireiškė kurdamas nacionalistines, antisemitines radikalios dešinės pakraipos partijas: 2000 metais įkurta Lietuvių nacionalsocialistinė partija, 2001 metais ši partija susijungė su Lietuvos nacionaldemokratų partija, o 2002 metais savivaldybių rinkimuose Šiauliuose šis junginys gavo daugiau nei 10% rinkėjų balsų, kurie garantavo 4 vietas savivaldybės taryboje. Nuo 2003 metų liepos iki 2004 metų kovo M.Murza ėjo Viešosios tvarkos komiteto pirmininko pareigas, o po šio komiteto panaikinimo, iki kadencijos pabaigos dirbo Švietimo ir kultūros komiteto nariu. 2007 metais M.Murza įkūrė Vieningąjį nacionaldarbininkų sąjūdį[167], tačiau jį registruoti atsisakė Teisingumo ministerija. Paskutinė šio politiko įkurta organizacija – Lietuvių tautos sąjunga.

Galima konstatuoti, jog M.Murzos pažiūros bene labiausiai ir nuosekliausiai Lietuvoje atitinka radikalios dešinės ideologiją. 2009 metais pristatytoje Vieningojo nacionaldarbininkų sąjūdžio programoje galime rasti raginimus Lietuvai išstoti iš ES, siekį sugrąžinti mirties bausmę, riboti migraciją, nacionalizuoti strateginius objektus. Per programos pristatymą vykusioje spaudos konferencijoje M.Murza teigė, kad jam priimtinas gerovės valstybės modelis, biurokratinio aparato sumažinimas, jis pasisakė už skurdo panaikinimą, užsienio kapitalo išstūmimą iš Lietuvos.[168] Kaip matome ši ideologija yra aiškiai nacionalistinė, siekianti Lietuvos saviizoliacijos ir uždarumo, be to pasireiškia ir antiimigracinės nuostatos, taip pat reikalavimas griežtinti bausmes nusikaltėliams, konkrečiai – sugrąžinti mirties bausmę, o tai – aiškiai išreikšta stiprios valstybės ideologinė nuostata.

Vis dėlto daugiausia ekspertų – net šeši iš septynių – kaip dešinįjį radikalą įvardino Tvarkos ir teisingumo partijos narį Petrą Gražulį, šis politikas itin išgarsėjo savo radikaliu elgesiu per 2010 metais Vilniuje vykusias homoseksualų eitynes, iš šio renginio P.Gražulį, kartu su Kazimieru Uoka, kurį dešiniuoju radikalu pavadino trys ekspertai, išvesdino policija. Šiame renginyje taip pat aktyviai reiškėsi ir dar vienas, trijų ekspertų kaip radikalus dešinysis įvardintas, partijos „Jaunoji Lietuva“ pirmininkas Stanislovas Buškevičius.[169] Šie politikai aiškiai išsiskiria savo pažiūromis, nukreiptomis prieš seksualines mažumas.

---

[166] Šiuo metu M.Murza save vadina Murza-Gervaldu, tačiau šiame darbe, siekiant aiškumo, bus vartojama Murzos pavardė.

[167] *Lietuvių tautos sąjungos puslapis*, <http://www.ltsajunga.lt/?cat=142> [žiūrėta 2012.11.05].

[168] *M.Murza nori įregistruoti partiją, teisininkai pasipiktinę*, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/mmurza-nori-iregistruoti-partija-teisininkai-pasipiktine.d?id=20390023> [žiūrėta 2012.11.05].

[169] *Homoseksualų eitynės baigėsi P.Gražulio ir K.Uokos išvesdinimu*, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/homoseksualu-eitynes-baigesi-pgrazulio-ir-kuokos-isvesdinimu.d?id=32013329> [žiūrėta 2012.11.05].

Trys ekspertai radikaliai dešinei priskyrė ir dar vieną Tvarkos ir teisingumo narį – parlamentarą Julių Veselką. Šis politikas neretai elgesi pažeisdamas politinio korektiškumo normas, nevengdamas radikalių pareiškimų bei politikui nederančių išsireiškimų.[170] Tiek pat respondentų kaip dešinįjį radikalą apibūdino Tautininkų sąjungos pirmininką Gintarą Songailą. Tai neturėtų stebinti, jis yra partijos, kuriai 4 ekspertai priskyrė radikalios dešinės požymius, lyderis.

Po du respondentus radikalios dešinės politikais įvardino Tautininkų sąjungos narius Julių Panką ir Marių Kundrotą bei jau minėtą M.Murzą. Reikia paminėti, kad J.Panka yra vienas kovo 11-osios eitynių organizatorių, taip pat organizuoja baltiškos kultūros stovyklas Dieveniškėse.[171] Abu šie renginiai yra plačiai nušviečiami žiniasklaidoje, neretai jiems klijuojamos nacionalizmo etiketės.[172] Be to J.Panka vadovauja ir Lietuvių tautinio jaunimo sąjungai, kuri pasižymi tautiškumo idėjų propaogavimu. Čia galima paminėti ir Ričardą Čekutį, kuris būdamas Lietuvių tautinio centro pirmininku, taip pat aktyviai prisideda prie kovo 11-osios eitynių organizavimo.

Be jau minėtų politikų, po vieną ekspertą radikaliai dešinei priskyrė dar šešis politikus iš skirtingų Lietuvos partijų: Viliją Aleknaitę-Abramikienę iš Tėvynės sąjungos, kuri išgarsėjo savo netolerantiškais pareiškimais apie teatro spektaklį „Sirenos“[173], „Drąsos kelio“ narę Aureliją Stancikienę, Paulių Saudargą iš Tėvynės sąjungos, Tautininkų sąjungos atstovą Tomą Baranauską bei Nepriklausomybės atkūrimo akto signatarą, Lietuvos centro partijos pirmininką Romualdą Ozolą.

Taigi galime teigti, kad Lietuvoje yra politikų, kurių pažiūros ir veiksmai atitinka radikalios dešinės nuostatas. Radikaliausiais dešinės atstovais Lietuvoje dera laikyti P.Gražulį, G.Songailą, J.Veselką, K.Uoką bei S.Buškevičių.

Nustačius mūsų šalies politikus, kurie gali būti laikomi radikaliai dešiniųjų pažiūrų, svarbu išanalizuoti ir tai, ar jų tarpe yra charizmatinių lyderių, galinčių vesti radikalią dešinę į priekį. Ekspertų nuomonė šiuo klausimu pateikiama 18 lentelėje.

---

[170] *J.Veselka keiksmažodžiais palydėjo ūkio viceministrą*, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/jveselka-keiksmazodziais-palydejo-ukio-viceministra.d?id=59544521> [žiūrėta 2012.11.06].
[171] *Juliaus Pankos biografija*, <http://julius.panka.lt/biografija/> [žiūrėta 2012.11.06].
[172] *Kovo 11-ąją nacionalistai surengė eitynes Vilniuje*, <http://www.15min.lt/gallery/show/kovo-11-aja-nacionalistai-surenge-eitynes-vilniuje-23475> [žiūrėta 2012.11.06].
[173] *Vilija Aleknaitė-Abramikienė piktonasi „Sirenų“ spektakliu, kur Jėzaus veidas ištepamas išmatomis*, <http://www.15min.lt/naujiena/kultura/teatras/vilija-aleknaite-abramikiene-piktinasi-sirenu-spektakliu-kur-jezaus-veidas-istepamas-ismatomis-283-259663> [žiūrėta 2012.11.06].

18 lentelė. Radikalios dešinės lyderiai Lietuvoje

Ekspertai	**Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalios dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis vieningai ir aktyviai veiklai?**
A1	„Tokio lyderio nėra, nei Gintaras Songaila, nei Rolandas Paksas nėra tais charizmatiniais lyderiais, charizmatinio lyderio bruožų turi Mindaugas Murza, tačiau jam taip ir nepavyko ko nors rimtesnio nuveikti ir dabar sunkiai tikėtina, kad jam tai pavyks ateityje.“
A2	„Konkrečiai tokios asmenybės nematau, tai yra gera niša tokiems charizmatiniams lyderiams iškilti.“
A3	„Kol kas ne. Ir tai pasakytina ne tik apie radikalią dešinę, tačiau ir apie kitas politines jėgas.“
A4	„Nemanau, kad tokių yra.“
A5	„Charizmatinis lyderis yra labai svarbus veiksnys radikalios dešinės politinių partijų veikloje, tačiau Lietuvoje tokių lyderių kol kas nėra. Vis dėlto Artūras Zuokas galėtų būti tokiu lyderiu, jei jo pozicijos labiau suradikalėtų.“
A6	„Ne, nėra, galbūt tai ir yra raktas bandant suvokti, kodėl Lietuvoje radikali dešinė neužimą bent kiek pastebimesnių pozicijų. Kiek matome sėkmingų radikalios dešinės partijų Europoje, visos jos sugeba surasti tokį charizmatiška, populiarų, visuomenei patinkantį lyderį (Jorg Haider, Jean-Marie Le Pen), Lietuvoje tokių žmonių paprasčiausiai nėra. Nei Ričardas Čekutis, nei Marius Kundrotas nėra tie žmonės, kurie galėtų paskui save patraukti visuomenę.“
A7	„Tokio nėra, kita vertus nelabai yra ką mobilizuoti. Lietuvos visuomenė ir intelektualai yra susiskaldę, todėl nelabai įmanoma būtų juos visus suvienyti. Be to šiandieninėmis Lietuvos sąlygomis radikalios dešinės idėjas būtų labai sunku įgyvendinti, net ir turint charizmatinį lyderį.“

Akivaizdu, kad kalbintų ekspertų nuomonė yra vieninga – charizmatinio radikalios dešinės lyderio, galinčio konsoliduoti ir mobilizuoti tokių pažiūrų žmones, Lietuvoje nėra. Tiesa galima paminėti, kad respondentas A1 pažymėjo, kad M.Murza turėjo charizmatiniam lyderiui būdingų savybių, tačiau jam nepavyko jų realizuoti, o A5 pažymėjo, kad tokiu lyderiu galėtų tapti Artūras Zuokas, bet tam visų pirma turėtų suradikalėti jo pažiūros.

A6 kalbėdamas apie tai, kad Lietuvoje nėra radikalios dešinės lyderio atkreipė dėmesį į tai, jog ši priežastis gali būti pagrindinė, siekiant suprasti, kodėl radikali dešinė Lietuvoje neužima bent kiek pastebimesnių pozicijų. Kaip pavyzdžiai buvo paminėti Austrijos politikas Jorg Haider ir Prancūzijos radikalus dešinysis Jean-Marie Le Pen. Charizmatinio lyderio svarbą radikalios dešinės politinėms jėgoms pažymėjo ir ekspertas A5.

Pažymėtina, kad šiuo klausimu išsiskyrė ekspertų A2 ir A7 nuomonės, nors abu respondentai pažymėjo, kad charizmatinių lyderių nėra, tačiau A2 čia įžvelgė nišą tokiam lyderiui iškilti, kai tuo tarpu A7 nurodė, jog lyderiui, visų pirma, nelabai būtų ką mobilizuoti ir suvienyti.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje nėra charizmatinio lyderio, kuris paskui save galėtų vesti radikalios dešinės politines jėgas.

Toliau bus tiriamas Lietuvos partijų požiūris į imigraciją ir tautines mažumas.

19 lentelė. Lietuvos partijų požiūris į imigraciją bei tautines mažumas

Ekspertai	**Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir imigraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliausiomis nuostatomis tautinių mažumų, imigracijos klausimais?**
A1	„Imigracijos problemos Lietuvoje kol kas nėra, tad nėra aiškios ir partijų bei politikų pozicijos jos atžvilgiu. Kalbant apie tautines mažumas, Lietuvos partijos gana vieningai pasisakė prieš gatvių pavadinimų rašymą lenkų kalba, galbūt tik Liberalų sąjūdis išsiskyrė kiek kitokiu požiūriu.“
A2	„Kalbant apie tautines mažumas, savaime suprantama, išsiskiria Lietuvos lenkų rinkimų akcija ir Lietuvos rusų sąjunga.“
A3	„Radikaliausiai atrodo Tvarka ir teisingumas, Tautininkų sąjunga, kai kurių Tėvynės sąjungos narių pozicijos.“
A4	„Tautinių mažumų klausimas nebuvo keliamas per visus nepriklausomybės metus, tai rodo, kad Lietuvos politinės partijos, tiek kairiosios, tiek dešiniosios, nėra linkę apie tai kalbėti. Todėl nuoseklių nuostatų tradicinė partijos, neturi ir tuo yra panašios.“
A5	„Skiriasi ir tarp skirtingų politinių partijų, tiek pačių partijų viduje. Vis dėlto bendros pagrindinių, tradicinių partijų nuostatos sutampa, nėra pasisakoma prieš imigraciją.“
A6	„Visų pirmą, Lietuvos politinės partijos aiškiai išreikštų nuostatų imigracijos atžvilgiu neturi, nes šiuo metu tokios problemos mūsų šalyje nėra. Kalbant apie tautines mažumas didelių skirtumų partijų pozicijose nelabai yra.“
A7	„Negalėčiau vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą.“

Kalbėdami apie imigracijos klausimą, A1 ir A6 pažymėjo, kad Lietuvos politinės partijos neturi aiškiai išreikštų nuostatų šiuo aspektu, nes Lietuva paprasčiausiai dar nesusiduria su didelio masto imigracija. Tuo tarpu A5 pastebėjo, kad tradicinių partijų nuostatos šiuo klausimų sutampa ir nėra pasisakoma prieš imigraciją. Akivaizdu, kad ekspertai nemato išsiskiriančių tam tikrų partijų pažiūrų imigracijos atžvilgiu ir tai yra suprantama. 18 lentelėje yra pateikiami duomenys apie migracijos procesus Lietuvoje.

20 lentelė. Migracijos procesai Lietuvoje[174]

Rodiklis	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Emigrantai	32327	26761	40444	83157	53863
Emigrantų skaičius 1 000 gyventojų	10	8,4	12,8	26,9	17,8
Imigrantai	8609	9297	6487	5213	15685
Imigrantų skaičius 1 000 gyventojų	2,7	2,9	2,1	1,7	5,2
Neto migracija	-23718	-17464	-33957	-77944	-38178
Neto migracija 1 000 gyventojų	-7,3	-5,5	-10,7	-25,2	-12,6

Kaip matome iš pateiktos lentelės, imigracija Lietuva per pastaruosius penkerius metus nuolat buvo mažesnė nei emigracija. Tai reiškia, kad iš Lietuvos išvykdavo daugiau žmonių negu į ją atvykdavo. Taip pat reikia pastebėti ir tai, kad skirtumas tarp šių skaičių buvo ženklus: kiekvienais metais išvykstančiųjų skaičius keleriopai pranoko atvykstančiųjų srautą. Didžiausia disproporcija buvo užfiksuota ekonominės krizės metais, kai 2010-aisiai emigracija viršijo imigraciją net šešiolika kartų.

Matome, kad emigracija yra daug didesnė problema nei imigracija, o pastaroji Lietuvoje kol kas nėra itin pastebima. Kita vertus galime atkreipti dėmesį į tai, kad per 2011 metus į Lietuvą imigravo 15685 asmenų, o tai yra net tris kartus daugiau nei 2010-aisiais. Vis dėlto, net ir tais metais emigracija tris su puse karto viršijo imigrantų skaičių. Yra sunku tikėtis, kad imigracijos mastai augs tokiais tempais kaip 2011 metais, ir kad ši problema taps itin aktualia greitu metu.

Apibendrinant galima teigti, kad didelių imigracijos srautų į Lietuvą kol kas nėra, kaip ir aiškiai išreikštos politinių partijų pozicijos į ją. Nepaisant to, būtina stebėti, kaip keisis imigracijos mastai ateityje ir kaip atsižvelgiant į šiuos pasikeitimus keisis Lietuvos politinių partijų pozicijos į šį reiškinį,

[174] *Lietuvos statistikos departamento duomenys,* <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2012.11.07].

Kalbėdami apie tautinių mažumų klausimą ekspertai A1, A4 ir A6 pastebėjo, kad Lietuvos politinių partijų požiūris į tautines mažumas sutampa. Kaip pastebėjo A1, Lietuvos partijos gana vieningai pasisakė prieš gatvių pavadinimų rašymą lenkų kalba. Tiesa, čia atkreiptinas dėmesys į tai, kad, kaip pastebėjo respondentas A2, šiais klausimais kitokią nuomonę visada išsakys Lietuvos lenkų rinkimo akcija ir Lietuvos rusų sąjunga. Tai suprantama, abi šios partijos atstovauja tautinių mažumų interesus.

Reikia paminėti ir tai, kad A3 pozicija nesutapo su jau minėtų A1, A4 ir A6. A3 teigė, kad tautinių mažumų klausimu išsiskyrė Tvarkos ir teisingumo, Tautininkų sąjungos ir kai kurių Tėvynės sąjungos narių pozicijos. Vis dėlto sutikti su šia pozicija Tvarkos ir teisingumo partijos atžvilgiu yra gana sunku: 2008-2012 metų Seimo kadencijos metu, būtent Tvarkos ir teisingumo frakcijai Seime priklausė Lietuvos lenkų rinkimų akcijos parlamentarai, o tai akivaizdžiai prieštarauja teiginiui apie tvarkiečių priešiškumą tautinėms mažumoms. Veikiausiai tai pasakytina tik apie kai kurių partijos narių pažiūras.

A4, kaip ir A3, išskyrė Tautininkų sąjungą ir pažymėjo, kad ši politinė partija siekia atlietuvinti sulenkintus lietuvius, kurie, jų manymu, ir sukelia problemas.

Taigi matome, kad vieningos nuomonės apie partijų poziciją tautinių mažumų klausimu nėra. Vis dėlto, remdamiesi ekspertų išsakyta nuomone, galime Lietuvos partijas suskirstyti į tris grupes pagal jų požiūrį į tautines mažumas. Pirmąją grupę sudarytų tautinių mažumų partijos: Lietuvos lenkų rinkimų akcija ir Lietuvos rusų sąjungą, kurios pasisako už tautinių mažumų teisių apsaugą ir stiprinimą. Didžioji Lietuvos tradicinių partijų dalis sudaro antrąją grupių, šių partijų nuostatos iš esmės sutampa, jos nėra linkusios eskaluoti tautinių mažumų klausimo, tačiau vieningai pasisakė prieš gatvių pavadinimų rašymą lenkų kalba. Trečiąją grupę sudarytų radikaliausios politinės jėgos: Tautininkų sąjunga bei kai kurie Tvarkos ir teisingumo partijos, Tėvynės sąjungos nariai, kurių pozicija tautinių mažumų klausimu yra kritiška.

Kito ekspertų inerviu klausimo tikslas – nustatyti, kiek radikali dešinė yra įtakinga Lietuvoje.

21 lentele. Radikalios dešinės atstovų veikla ir įtaka formuojant politiką Lietuvoje

Eskpertai	**Kaip vertinate radikalios dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek įtakingi radikalios dešinės atstovai yra Jūsų manymu?**
A1	„Radikali dešinė nėra įtakinga ir pastebima Lietuvoje.“
A2	„Įtaka nėra juntama.“
A3	„Jie yra pakankamai neskaitlingi ir neįtakingi. Tačiau kartais ir tradicinės partijos pasitelkia įvairias radikalias grupes, kai mato tame galimybę gauti naudos.“
A4	„Jei šis klausimas būtų užduotas prieš kokius du metus, kai tautininkai sudarė Tėvynės sąjungos frakciją, jis būtų buvęs labiau tikslingas. Natūralu, kad tuo metu tautininkai turėjo poveikį, bent tiek, kad buvo nepriimtas pavardžių rašymo originalo kalba įstatymas. Tačiau šiuo metu radikalios dešinės įtaka yra minimali.“
A5	„Įtaka buvo jaučiama, kai tautininkai buvo įsilieję į Tėvynės sąjungą, tuo metu jie galėto daryti įtaką tam tikriems sprendimams, juos inicijuoti. Visgi radikalios dešinės politinių jėgų įtaka mūsų šalyje buvo ir yra labai ribota.“
A6	„2003 metais Mindaugo Murzos vadovaujami nacionaldemokratai įėjo į Šiaulių miesto savivaldybės valdančiosios daugumos sudėtį, tačiau būdami ten nesugebėjo atsisakyti savo radikaliai dešiniųjų idėjų, pasireiškė gana skandalingais veiksmais, kaip žydų menoros nuvertimu, po ko nuo jų atsiribojo koalicijos partneriai. Konstruktyvių pasiūlymų jie neturėjo, į kompromisus nesileido. Savivaldoje tam tikrą įtaką turi „Jaunoji Lietuva“ Kaune, į Seimą buvo išrinkti Kazimieras Uoka ir Gintaras Songaila, tačiau pateko jie ne patys, o su juos priėmusia Tėvynės sąjunga, savarankiški Tautininkų sąjungos dalyvavimai rinkimuose baigdavosi visiška nesėkme.“
A7	„Negalėčiau atsakyti į šį klausimą.“

Uždavus klausimą apie radikalios dešinės jėgų įtaką mūsų šalyje, kalbintų ekspertų nuomonės šiek šiek nesutapo. Nors net penki ekspertai: A1, A2, A3, A4 ir A5 paminėjo, kad radikalios dešinės įtaką Lietuvoje yra minimali, ir A4, ir A5 paminėjo laikotarpį, kai Tautininkų sąjunga buvo įsiliejusi į Tėvynės sąjungos gretas, tokiu būdu turėdama galimybę daryti tam tikrą įtaką Seime. A6 pažymėjo, kad Tautininkų sąjungos nariai K.Uoka ir G. Songaila buvo 2008-2012 metų Lietuvos Respublikos Seimo nariai, tačiau vėlgi, ne kaip atskiros partijos, o kaip Tautininkų frakcijos Tėvynės sąjungoje atstovai.

A6 kalbėdamas apie radikalios dešinės įtaką pažymėjo, kad dešinieji radikalai yra laimėję keletų vietų Savivaldybių tarybų rinkimuose Kaune ir Šiauliuose, tačiau ir ten jų įtaka buvo nežymi.

Reziumuodami gali teigti, kad radikalios dešinės veikla Lietuvoje nėra pastebima, o jų įtaką nėra žymi. Neskaitant pavienių atvejų Savivaldybių tarybų rinkimuose bei prisijungimo prie stambesnės partijos, dešinieji radikalai nėra iškovoję didelių pergalių nacionaliniuose ar savivaldos rinkimuose.

Apibendrinant visą klausimyno dalį, susijusią su radikalios dešinės padėtimi mūsų šalyje galime konstatuoti, kad Lietuvoje neturi aiškių radikalios dešinės politinių partijų, tačiau kitos partijos savo veikloje nevengia naudoti radikaliai dešinei priskiriamų idėjų, simbolių ar retorikos. Prie tokių partijų priskirtinos Tvarka ir teisingumas, Tautininkų sąjunga bei partija „Jaunoji Lietuva“. Radikalios dešinės politikais Lietuvoje dera laikyti P.Gražulį, G.Songailą, J.Veselką, K.Uoką bei S.Buškevičių, tačiau nei jų, nei kitų mūsų šalies politikos veikėjų tarpe nėra charizmatinio lyderio, kuris paskui save galėtų vesti radikalios dešinės politines jėgas. Lietuvos politinės partijos nepasižymi aiškiai išreiktomis pozicijomis imigracijos atžvilgiu, o kalbant apie partijų požiūrį į tautines mažumas, jas galima skirstyti į tris grupes: tautinių mažumų partijas, tradicinių partijų grupę, kuri nėra linkusi eskaluoti tautinių mažumų problemų ir radikaliausių pažiūrų šiais klausimais politinių jėgų grupę. Be to reikia pažymėti, kad apskritai radikalios dešinės įtaką Lietuvoje nėra žymi, o jų veikla nepastebima. Magistro baigiamojo darbo įvade suformuluotas hipotetinis teiginys, kad Lietuvoje yra partijų ir politikų, kurie gali būti priskirti radikaliai dešinei, pasitvirtino iš dalies: Lietuvoje nėra radikalios dešinės politinių partijų, tačiau yra partijų, kurios savo veikloje naudoja radikalios dešinės atributus, bei politikų, kuriuos galima vadinti dešiniaisiais radikalais.

Toliau ekspertų interviu pagalba bus siekiama išanalizuoti radikalios dešinės politinių jėgų palaikymą mūsų šalyje.

2.1.4. Radikalios dešinės palaikymas Lietuvoje

Renkant informaciją apie radikalios dešinės palaikymą mūsų šalyje ekspertams buvo užduoti klausimai apie tai, kokie veiksniai daro įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei, bei apie tai, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalią dešinę ir balsuoti už ją per rinkimus.

22 lentelė. Radikalios dešinės rinkiminės sėkmės veiksniai Lietuvoje

Ekspertai	**Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei?**
A1	„Labai svarbus yra imigrantų ir apskritai kitataučių skaičius visuomenėje.“
A2	„Socialiniai ir ekonominiai veiksniai, kultūrinė dimensija yra labiau pagalbinė.“
A3	„Kadangi mūsų visuomenė yra pakankamai archaiška ir patriarchalinė, kai kurie žmonės tikisi, kad ateis kažkas, kas išspręs jų problemas, tokia padėtis suteikia galimybę populistams išnaudoti tokią situaciją, čia atsiveria galimybės vieno vado partijoms. Dar prie veiksnių būtų galima priskirti skurdą, prastą švietimą, socialinę atskirtį ir socialinį nepasitenkinimą. Šie veiksniai iššaukia protesto balsavimą.“
A4	„Nedarbo augimas, nepasitenkinimas tradicinėmis partijomis, imigracijos didėjimas, kultūrinė įtampa.“
A5	„Ekonominė krizė yra palanki radikalios dešinės veiklai. Bendras nepasitenkinimas padėtimi valstybėmi, neteisingumo pajauta, politinis susvetimėjimas, tvarkos poreikis, nuvilti žmonių lūkesčiai. Tokie įvykiai, kaip Garliavos pedofilijos byla taip pat sudaro galimybę pasireikšti radikalios dešinės jėgoms.“
A6	„Vakarų Europos tipo partijoms svarbus yra imigracijos lygis, imigrantų procentas šalies visuomenėje, jei to nėra – santykinai didelė tautinė mažuma. Lietuvos atveju prie tokių veiksnių priskirčiau lenkų tautinės mažumos klausimo eskalavimą, kuris gali sudaryti sąlygas radikalios dešinės populiarumo augimui. Radikaliai dešinei svarbus protesto balsavimas, sukeltas nepasitikėjimo valdžia ar partine sistema. Tam palankias sąlygas sudaro įvairios ekonominės krizės, nedarbas. Politiniai veiksniai – esant ideologinių pažiūrų supanašėjimui per centrą, atsiranda erdvė radikaliems elementams tiek dešinėje, tiek kairėje. Kita vertus Lietuvoje tas centras yra pasislinkęs į konservatyvumą, todėl radikaliai dešinei yra sunkiau surasti savo vietą.“
A7	„Negalėčiau atsakyti į šį klausimą.“

Visų pirma į akis krinta tai, kad Lietuvos politikos ekspertai analizuodami radikalios dešinės rinkiminės sėkmės veiksnius dėmesį kreipia išskirtinai į paklausos pusės veiksnius: ekonominius, socialinius, kultūrinius. Vienintelis respondentas A6 paminėjo politinės aplinkos veiksnį – tradicinių partijų ideologijų supanašėjimą per centrą. Nei vienas ekspertas nepaminėjo pasiūlos pusės veiksnių, tai yra veiksnių susijusių su pačiomis radikalios dešinės partijomis, jų

organizacija ar lyderiais. Todėl nagrinėdami respondentų atsakymus visą dėmesį sutelksime į paklausos pusės veiksnius.

Imigrantų arba kitataučių skaičių, kaip svarbų radikalios dešinės rinkiminei sėkmei, paminėjo ekspertai A1, A4 ir A6. Respondentai pabrėžė, kad kuo didesnis imigrantų skaičius ar tautinės mažumos dydis, tuo didesnės paramos rinkimuose gali tikėtis radikalios dešinės politinės partijos.

A3 ir A5 paminėjo, kad svarbus yra nepasitenkinimo, nusivylimo jausmas, tokios jausmus sukuria didelė socialinė atskirtis, skurdas, nuvilti žmonių lūkesčiai. Ekonominių krizių svarbą kalbant apie radikalios dešinės rinkiminį palaikymą paminėjo ekspertai A5 ir A6. Jau buvo minėta, kad nedarbo įtaka empiriniais tyrimais nėra įrodyta, o rezultatai dažnai prieštarauja vieni kitiems, nepaisant to, bedarbių skaičių, kaip svarbų faktorių, įvardino A4 ir A6.

A5 teigė, kad teigiamą įtaką radikalios dešinės paramai turi politinis susvetimėjimas, tvarkos poreikis, A4 prie šių veiksnių pridėjo nepasitenkinimą tradicinėmis partijomis, A6 – nepasitikėjimą valdžia ar partine sistema. Akivaizdu, kad šie faktoriai sukelia tam tikrų permainų ir pasikeitimų poreikį, kurį realizuoti gali radikalios dešinės politinės partijos.

Be jau minėtų veiksnių ekspertai pažymėjo lenkų tautinės mažumos klausimo eskalavimą (A6) ir Garliavos įvykių svarbą (A5) radikalios dešinės populiarumui. Tai suprantama, po jau minėtų įvykių Garliavoje susikūrusi partija „Drąsos kelias“ buvo priskirta prie partijų, savo veikloje naudojančių radikalios dešinės idėjas ir retoriką.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos politikos ekspertai svarbiausiais radikalios dešinės rinkiminės sėkmės veiksniais laiko paklausos pusės veiksnius: respondentai išskyrė imigrantų skaičių ar tautinės mažumos dydį, ekonominės krizės faktorių, nedarbą, skurdą, politinį susvetimėjimą, nusivylimą tradicinėmis partijomis ir valdžia bei suvokiamą neteisingumo ir nepasitenkinimo jausmą.

Užsienio mokslininkų ir Lietuvos politologų įvardinti veiksniai, lemiantys radikalios dešinės rinkiminę sėkmę apibendrinami 21 lentelėje.

23 lentelė. Radikalios dešinės rinkiminės sėkmės veiksnių palyginimas

Veiksniai	**Užsienio mokslininkai**	**Lietuvos politologai**
Paklausos pusės veiksniai	• Nusivylimas tradicinėmis partijomis ir jų vykdoma politika • Nesaugumo jausmas, atsiradęs dėl įvairių ekonominių, kultūrinių ir socialinių pokyčių • Imigrantų arba kitataučių skaičius šalyje	• Imigrantų arba tautinės mažumos dydis. Tautinių mažumų klausimo eskalavimas • Ekonominė krizė, nedarbas, skurdas • Politinis susvetimėjimas, nusivylimas tradicinėmis partijomis ir valdžia • Juntamas neteisingumo ir nepasitenkinimo jausmas
Pasiūlos pusės veiksniai	• Stipri partinė ideologija, organizacinė struktūra • Kompetetingi ir kvalifikuoti kadrai, partijos dydis • Charizmatinis partijos lyderis, mobilizuojantis partijos narius ir rinkėjus	
Politinės aplinkos pusės veiksniai	• Politinė valstybės struktūra • Rinkimų sistema. • Valstybės valdymo forma. • Tradicinių partijų elgesys radikalios dešinės partijų atžvilgiu	• Tradicinių partijų ideologijų supanašėjimas per centrą

Kaip matome, Lietuvos politologų įvardinti veiksniai iš esmės apsiriboja paklausos pusės faktoriai, paminėtas vos vienas politinės aplinkos veiksnys, tuo tarpu užsienio mokslininkų darbuose galime atrasti daug platesnį veiksnių spektrą, apimantį tiek paklausos pusės, tiek pasiūlos pusės, tiek politinės aplinkos veiksnius. Kita vertus, Lietuvos ekspertų įvardinti paklausos pusės faktoriai praktiškai sutapo su užsienio mokslininkų nurodytais veiksniais.

Taigi galime konstatuoti, kad Lietuvos politologai svarbiausiais veiksniais laiko paklausos pusės faktorius ir jiems priskiria tuos pačius veiksnius kaip ir užsienio mokslininkai, taip pat reikia pastebėti, kad mūsų šalies ekspertai iš esmės neteikia didelės reikšmės pasiūlos pusės ir politinės aplinkos veiksniams.

Toliau bus bandoma nustatyti, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios palaikyti radikalios dešinės politines partijas per rinkimus.

24 lentelė. Lietuvos visuomenės grupių radikalios dešinės palaikymas

Ekspertai	**Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalios dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?**
A1	„Šioms idėjoms labiausiai imlus turėtų būti socialinis sluoksnis žmonių, kuriems nenaudingos buvo nepriklausomoje Lietuvoje vykdytos reformos, tai nelabai aukšto išsilavinimo žmonės, darbininkai, tam tikra prasme – modernizacijos pralaimėtojai. Visgi tokie žmonės Lietuvoje labiausiai pasižymi prosovietinėmis nuotaikomis, kas nesiderina su radikalia dešine.“
A2	„Tai žmonės iš mažesnių miestų, mažesnėmis pajamomis, su vidutiniu išsilavinimu. Tai nėra didžiųjų miestų gyventojai. Prie tokių asmenų reikėtų priskirti ir spontanišką jaunimą, kuris gali persimesti tiek į vieną, tiek į kitą pusę.“
A3	„Pačios skurdžiausios visuomenės grupės, pensininkai, radikalizavęsis jaunimas, kuris jaučiasi nuskriaustas, nepatenkintas.“
A4	„Nepatenkinta, nusivylusi demokratija gyventojų dalis, bedarbiai. Visgi manau, kad Lietuvoje radikali dešinė neturi pastovaus elektorato, o didžiausio palaikymo jie susilaukia per asmeninius kontaktus ir neformalius ryšius.“
A5	„Atsakant į šį klausimą reiktų remtis sociologinių apklausų duomenimis, todėl atsakyti negalėčiau.“
A6	„Bendrai paėmus parama radikaliai dešinei mažėja didėjant pajamoms bei gerėjant išsilavinimui, tačiau yra ir išimčių, pavyzdžiui Italijoje būtent labiau išsilavinę žmonės yra linkę balsuoti už radikalios dešinės Šiaurės Lygą. Lietuvoje sunku apibūdinta tam tikrą visuomenės grupę. Galbūt vienijančiu veiksniu galima laikyti nepasitikėjimą politinėmis partijomis, tačiau jis būdingas nemažai visuomenės daliai, nebūtinai balsuojančiai už radikalią dešinę. Paramą radikaliai dešinei turėtų remti lietuvių tautybės asmenys, žmonės, turintys radikalias pažiūras komunistinio režimo atžvilgiu. Kita vertus ir tokius asmenis nėra lengva patraukti nacionalizmu.“
A7	„Vyresnio amžiaus žmonės, nusivylę tautos „išskydimu“, korupcijos skandalais. Garliavos įvykiai atvėrė daug visuomenės žaizdų, parodė, kokie nevaldomi ir dviprasmiai yra teisiniai procesai, kiek juose yra užkulisinių žaidimų. Tokie įvykiai gali didinti radikalumo poreikį. Taip pat paminėtinas tvarkos poreikis, nusivylus netvarka Lietuvoje.“

Apibūdindami visuomenes grupes, kurios yra linkusios remti radikalią dešinę Lietuvoje, respondentai A2 ir A6 pažymėjo, kad tai mažesnes pajamas gaunantys, prasčiau išsilavinę asmenys. A3 taip pat pabrėžė, kad radikalią dešinę palaiko skurdžiausios visuomenės grupės.

Radikalios dešinės rėmėjams respondentai priskyrė nusivylimo nuotaikas, A4 paminėjo, kad tai yra nusivylę demokratija asmenys, A7 teigė, jog šie žmonės yra nusivylę tautos „išskydimu“, korupcijos skandalais. Nepasitikėjimą politinėmis partijomis kaip radikalios dešinės rėmėjų bruožą įvardino respondentas A6.

A1 pastebėjo, kad radikalios dešinės idėjoms imliausi turėtų būti asmenys, kuriems po Nepriklausomybės paskelbimo įvykusios reformos buvo nenaudingos, tačiau ekspertas taip pat pridūrė, kad Lietuvoje jie pasižymi prosovietinėmis nuostatomis, kurios visiškai nesiderina su radikalios dešinės ideologija.

Pensininkus ir vyresnio amžiaus žmones, kaip palankius radikaliai dešinei įvardino A3 ir A7, kita vertus A3, kaip ir A2, teigė, jog šią politinę jėgą yra linkęs remti ir jaunimas. Taigi nėra visiškai aišku, kurios amžiaus grupės asmenys yra labiausiai linkę remti radikalią dešinę Lietuvoje.

Įdomią nuomonę išsakė A4, kuris teigė, kad pastovaus elektorato radikali dešinė Lietuvoje neturi, o daugumą balsų per rinkimus pelno asmeninių kontaktų ir neformalių ryšių dėka. A6 konstatavo, kad radikalią dešinę remti turėtų lietuvių tautybės asmenys, kurių požiūris į komunistinį režimą yra radikalios.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje nėra aiškios visuomenės grupės, kuriai būdinga parama radikaliai dešinei. Siekiant įvardinti bruožus, būdingus tokią paramą demonstruojantiems asmenims, galima paminėti tai, jog tokie žmonės turėtų būti iš žemesnių visuomenės sluoksnių, tai yra turėti žemesnį nei vidutinis išsilavinimą ir gauti mažesnes nei vidutinės pajamas, šiems asmenims yra būdingas nusivylimo ir nepasitenkinimo jausmas, tačiau jie nepriskirtini kažkuriai amžiaus kategorijai.

Paskutinė trijų klausimų grupė skirta nustatyti, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvoje bei kokie veiksniai perspektyvas nulems.

2.1.5. Radikalios dešinės Lietuvoje perspektyvos

Siekiant išsiaiškinti, kaip ekspertai vertina Lietuvos radikalios dešinės politinių jėgų perspektyvas, buvo užduoti trys klausimai: pirmasis apie tai, kokios sąlygos ir pokyčiai būtų palankūs radikalios dešinės įtakos augimui ir rinkiminei sėkmei, antrasis apie tai, kokios priemonės

apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje, ir trečiasis, apibendrinantis klausimas apie radikalios dešinės perspektyvas Lietuvoje.

25 lentelė. Palankios sąlygos radikalios dešinės rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui

Ekspertai	**Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalios dešinės politinių jėgų rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui mūsų šalyje?**
A1	„Radikaliai dešinei būtų palanku, jei visuomenė savo nepasitenkinimą esama padėtimi ir pykti nukreiptų nuo politinės valdžios į tam tikras socialines ar etnines grupes. Svarbu, kad politinėje arenoje atsirastų kas nors, kas sugebėtų pakurstyti tautinę nesantaiką, tada atsirastų ir didesnės veikimo galimybės tokioms politinėms jėgoms.“
A2	„Didesnis nedarbo lygis, žmonių neužimtumas, ekonominės situacijos prastėjimas.“
A3	„Dar viena ekonominė krizė, tačiau reikia sulaukti ir tikros radikalios dešinės politinės jėgos, nes šiuo metu tokios nėra.“
A4	„Radikaliai dešinei, visų pirma, yra būtinas stiprus ir charizmatinis lyderis. Be kita ko, radikaliai dešinei naudinga būtų, jei tradicinės partijos ir toliau prarastų autoritetą, susidurtų su įvairiomis problemomis, priimtų klaidingus sprendimus. Be abejo radikaliai dešinei būtų būtinas ir finansinis pagrindas.“
A5	„Charizmatinio lyderio atsiradimas, dar viena ekonominė krizė, kuri labiau paveiktų kasdienį visuomenės gyvenimą, dar labiau pakirstas pasitikėjimas teisėsauga.“
A6	„Spartaus ekonominio augimo sąlygota imigracija iš Rytų šalių, tolesnė lietuvių-lenkų santykių eskalacija.“
A7	„Jeigu Europoje pradėtų dominuoti radikalios dešinės politinės jėgos, nacionalistinės partijos, tai stipriai paveiktų ir Lietuvą. Europoje ir šiuo metu jaučiamas poreikis pabrėžti savo savastį, savo tautiškumą, paminėtini Vengrijos ir Lenkijos pavyzdžiai. Rusijos Kaliningrado srities militarizavimas, įtampa santykiuose su Lenkija taip pat sudaro palankias sąlygas nacionalizmo idėjų plėtrai, tokias idėjas išsakančių politinių jėgų populiarumo augimui.“

Pažymėtina tai, jog ir neįvardinę pasiūlos pusės veiksnių, kalbėdami apie faktorius, kurie daro įtaką radikalios dešinės rinkiminei sėkmei, paklausti apie pokyčius, kurie sudarytų prielaidas radikalios dešinės įtakos augimui ir rinkiminės sėkmės tikimybei, ekspertai (A4, A5) kaip vieną iš svarbiausių veiksnių įvardino charizmatinio lyderio atsiradimą, šis veiksnys yra priskirtinas

būtent pasiūlos pusės veiksniams. Be to A1 ir A3 pabrėžė, kad būtina sulaukti, kol politinėje arenoje atsiras kas nors, kas akivaizdžiai užims radikalios dešinės pozicijas.

Tolesnį lietuvių-lenkų santykių prastėjimą, tautinę nesantaiką kaip svarbius faktorius paminėjo respondentai A1, A6 ir A7. Akivaizdu, kad šis konfliktas yra palankus radikaliai dešinei ir tolesnis jo vystymasis kurs progas radikalios dešinės atstovams save įvardinti, kaip lietuvių tautų gynėjus.

Skirtingas ekonomines perspektyvas kaip palankias radikaliai dešinei įvardino A3 ir A5 bei A6, pirmieji du nurodė, kad naudinga būtų dar viena ekonominė krizė, tuo tarpu A6 pabrėžė, kad palanki radikaliai dešinei būtų augančios ekonomikos sąlygota išaugusi imigracija.

Nedarbo lygio kilimą, kaip naudingą radikaliai dešinei, įvardino ekspertas A2. Vis dėlto, kaip jau buvo minėta, šio veiksnio įtaka nėra lengvai prognozuojama, tad teikti, kad išaugęs nedarbas padidins paramą radikaliai dešinei, nėra tikslu.

Su politine tradicinių partijų nesėkme radikalios dešinės perspektyvas susiejo A4, jis teigė, kad dešiniesiems radikalams būtų naudinga, jei tradicinės partijos priimtų klaidingus sprendimus, susidurtų su įvairiomis problemomis ir toliau prarastų autoritetą.

Įdomią idėją išsakė A7, kuris įvardino, kad palankus Lietuvos radikaliai dešinei būtų dešiniųjų radikalų ir nacionalistų iškilimas kitose Europos valstybėse, kaip to galimą pagrindą jis įvardino egzistuojančią būtinybę pabrėžti savo savastį, tautiškumą.

Taigi matome, kad radikalios dešinės sėkmei yra būtini keletas faktorių: visų pirma turi atsirasti charizmatinis lyderis ir politinė jėga, kuri sugebėtų užpildyti radikalios dešinės nišą Lietuvoje, taip pat palankus radikaliai dešinei yra tolesnis lietuvių ir lenkų tautinės mažumos santykių prastėjimas bei tradicinių partijų nesėkmės. Dar viena ekonominė krizė gali būti naudinga dešiniesiems radikalams, jei ji padidins nusivylusių, nepatenkintų esama padėtimi žmonių skaičių. Kita vertus, čia būtina pridurti, kad ir ekonomikos augimas gali sudaryti palankias sąlygas radikalios dešinės įtakos augimui, jei jis sąlygos ženklų imigracijos padidėjimą.

Toliau bus bandoma nustatyti, kokie veiksmai apribotų radikalios dešinės įtakos augimą Lietuvoje.

26 lentelė. Priemonės, kurios apribotų radikalios dešinės įtakos augimą

Ekspertai	**Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje?**
A1	„Rimtų prielaidų radikalios dešinės politinių jėgų įtakos augimui nematau, todėl yra sunku kalbėti apie ją riboti galinčias priemones.“
A2	„Lietuva ir jos rinkėjai yra socialiai orientuoti. Jei ši socialinė orientacija būtų iš esmės realizuota politiniame procese, tai užkirstų kelią radikalios dešinės įtakos augimui. Kairės ir dešinės politinių jėgų pusiausvyra.“
A3	„Socialinės atskirties mažinimas, verslo socialinės atsakomybės ugdymas, sąžiningai tvarkoma mokesčių sistema, kuri turi užtikrinti socialiai pažeidžiamiausių visuomenės grupių garantijas. Neturi likti prarajos tarp valstybės ir jos piliečių. Jei žmonės jaus, jog vakstybė yra jų ir jais rūpinasi, tuomet, manau, viskas keisis į gera.“
A4	„Pilietinės visuomenės kūrimas ir stiprėjimas, ekonominis ir socialinis tradicinių partijų sąžiningumas, socialinių ir ekonominių problemų sprendimas, žmonės turi jausti, kad jais yra rūpinamasi, galima kalbėti ir apie netolerancijos netoleranciją, tačiau neperlenkiant lazdos. Būtina sveika diskusija ir nepatogiais klausimas viešojoje erdvėje. Svarbi ir žiniasklaidos pozicija nušviečiant įvairias tautinių mažumų problemas. Nemanau, kad tam tikri draudimai būtų efektyvi priemonė.“
A5	„Nulinė tolerancija tam tikriems radikalių dešiniųjų veiksmams: kovo 11 d. eitynėms, įvairiems per rinkimus naudojamiems, tautinę neapykantą kurstantiems, pasisakymams ar lozungams. Teisiniai apribojimai registruoti nacionalistines, itin radikalias organizacijas ar partijas, kad nebūtų prasilenkiama su esminiais, Konstitucijoje įtvirtintais principais.“
A6	„Radikaios dešinės partijos dažnai būna marginalinės, todėl Lietuvos rinkiminė sistema (daugiamandatėje apygardoje – 5% slenkstis, vienmandatinėse apygardose reikia surinkti balsų daugumą) yra gana gera kliūtis radikalios dešinės politinėms partijoms. Didesnių apribojimų teisinėje valstybėse kaip ir negalėtų būti.“
A7	„Pirmiausia reiktų žiūrėti, kas provokuoja radikalios dešinės retoriką, bet kokie veiksmai, taikytini radikaliai dešinei, turi būti taikytini ir radikaliai kairei. Taikant šiuos veiksmus skirtingai, šių problemų neišspręsime. Turi būti pusiausvyra, sąveika tarp skirtingų idėjų ir iniciatyvų. Vien draudimais tiesiog nustumtume tokias jėgas į šešėlį, tačiau tai neišspręstų šių problemų.“

Kalbėdamas apie priemones, kurios apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje, A5 įvardino nulinę toleranciją dešiniųjų radikalų veiksmams bei įvairius teisinius apribojimus. Kiek kitokią nuomonę išsakė A7, kuris paminėjo, jog vien draudimais problema nebūtų sprendžiama, o tik nustumiama į šešėlį, A6 pažymėjo, kad be jau esančių, didesnių apribojimų teisinėje valstybėje nelabai ir galėtų būti. A4 taip pat pabrėžė, kad draudimai nebūtų efektyvi priemonė ribojant radikalios dešinės įtaką.

Socialinių problemų sprendimą atsakydami į klausimą paminėjo respondentai A2, A3 ir A4, jie teigė, kad būtina mažinti socialinę atskirtį, ugdyti socialinę verslo atsakomybę, užtikrinti pažeidžiamiausių visuomenės grupių socialines garantijas, sąžiningumą socialinėje ir ekonominėje politikoje.

Apie pusiausvyrą tarp kairės ir dešinės, sveikos diskusijos svarbą užkertant kelią dešiniųjų radikalų įtakos augimui kalbėjo A2, A4 ir A7. Akivaizdu, kad taisyklės politinio žaidimo dalyviams turėtų būti taikomos vienodai, taip nesudarant sąlygų nesantaikai ar nelygybės jausmui atsirasti.

A6 pažymėjo ir tai, kad Lietuvos rinkiminę sistema nėra palanki radikalios dešinės iškilimui, nes yra būtina arba perkopti 5% rinkėjų balsų barjerą daugiamandatėje apygardoje, arba surinkti daugiau nei pusę rinkėjų balsu tam tikroje vienmandatėje apygardoje, ką padaryti radikalios dešinės politinėms partijoms bent jau šiuo metu būtų itin sunku.

Taigi matome, kad svarbiausiomis priemonėmis, kalbant apie radikalios dešinės įtakos augimo apribojimą, yra socialinių problemų valstybėje sprendimas, pusiausvyra tarp kairės ir dešinės politinių idėjų ir partijų. Verta pastebėti, kad draudimai ir apribojimai nėra efektyvūs ir laukiamo rezultato neduotų.

Paskutiniuoju ekspertų interviu klausimu buvo siekiama sužinoti apibendrinančią respondentų nuomonę radikalios dešinės perspektyvų mūsų šalyje klausimu. Ekspertų nuomonės šiuo klausimu pateikiamos 27 lentelėje.

27 lentelė. Radikalios dešinės perspektyvos Lietuvoje

Ekspertai	**Kaip manote, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?**
A1	„Didelių perspektyvų nematau, nebent būtų plačiau eskaluojamas lietuvių-lenkų konfliktas ir atsirastų lenkų interesams aiškiai oponuojanti politinė jėga.“
A2	„Tiek radikalios dešinės, tiek kairės perspektyvas vertinčiau tolygiai, kol kas šios nišos nėra užimtos. Taigi perspektyvų yra.“
A3	„Manau, kol kas perspektyva yra vegetuoti, o ateityje, jei situacija blogės, o ji tikrai blogės, nes Lietuva žengia skurdžios, marginalizuotos visuomenės link, didėja socialinė atskirtis, žmonės gali išeiti į gatves.“
A4	„Artimiausiems rinkimams perspektyvos yra nekokios. Nematyti, kad kažkas iš esmės keistųsi, ir kad radikalios dešinės partijos sugebėtų pritraukti didesnį palaikymą.“
A5	„Viskas priklauso nuo pačios valstybės tolimesnės raidos. Blogėjant ekonominei situacijai, esant pasitikėjimo krizei ir atsiradus charizmatiniam lyderiui susidarytų palankios sąlygos radikaliai dešinei. Būtent tokių veiksnių kombinacija radikalios dešinės iškilimą padarytų visai realų. Bet kokiu atveju radikali dešinė Lietuvoje turi perspektyvų, tačiau visa tai priklausys nuo bendros valstybės būklės.“
A6	„Perspektyvas vertinti labai sunku, tačiau šiuo metu didelių perspektyvų nematau: nėra lyderių, nėra imigracijos, nėra radikalios dešinės jėgų vieningumo.“
A7	„Perspektyvų yra. Esant pagarbos tautiškumui stokai, propaguojant aršų liberalumą, neigiantį lietuviškumą, nesant dialogo, atsiranda radikalios dešinės idėjų poreikis. Be to yra labai svarbus ir platesnis kontekstas, tai, kas dedasi aplink mus, padėtis Rusijoje, Lenkijoje.“

Vertinant radikalios dešinės perspektyvas Lietuvoje kalbintų ekspertų nuomonės išsiskyrė, A1, A3, A4 ir A6 pažymėjo, jog nemato tokių perspektyvų arba jos atsirasti gali tik toliau plėtojantis lietuvių-lenkų konfliktui ir atsiradus atitinkamai politinei jėgai (A1) arba toliau blogėjant bendrai situacijai (A3). Kita vertus A2, A5 ir A7 teigė, kad tokių perpsektyvų yra. A2 tai pagrindė, tuo, jog Lietuvoje yra neužimtos tiek radikalios kairės, tiek radikalios dešinės nišos. A5 teigė, kad perspektyvos labai realios, jei toliau prastės šalies ekonominė situacija ir atsiras charizmatinis radikalios dešinės lyderis, tuo tarpu A7 nurodė, kad egzistuoja radikalios dešinės idėjų poreikis, sukeltas tautiškumo stokos, aršaus, lietuviškumą neigiančio liberalumo bei dialogo trūkumo.

Kaip matome respondentų nuomonės skiriasi, tačiau galima teigti, jog susiklosčius tam tikroms, radikaliai dešinei palankioms aplinkybėms: atsiradus charizmatiniam lyderiui, toliau eskaluojant lietuvių-lenkų konfliktą, tradicinėms partijoms patiriant nesėkmes vykdant ekonominę ir socialinę politiką, didėjant nusivylusių ir nepatenkintų žmonių skaičiui, yra reali tikimybė, kad radikalios dešinės įtaką mūsų šalyje augs ir ši politinė jėga turės geras perspektyvas tolesnei veiklai. Kita vertus, įgyvendinus priemones, kurios užkirstų kelią radikalios dešinės įtakos didėjimui: išsprendus socialinės problemas valstybėje, palaikant pusiausvyrą tarp kairės ir dešinės politinių idėjų ir partijų, didelių perspektyvų radikaliai dešinei Lietuvoje nebus.

Šiuo metu ekspertų nuomonės apie radikalios dešinės perspektyvas mūsų šalyje yra pasiskirsčiusios gana tolygiai, todėl atmesti idėjos, kad radikali dešinė Lietuvoje turi perspektyvų tikrai negalime, nors šią idėją palaikančių respondentų nuomonės ir nėra vyraujančios.

2.2. Politinių partijų rinkiminių programų analizė

Siekiant nustatyti, kokias radikalios dešinės programines nuostatas yra perėmusios Lietuvos politinės partijos, bus atliekamas mūsų šalies partijų rinkiminių programų tyrimas, taikant kontent-analizės metodą.[175] Toks tyrimas buvo pasirinktas todėl, kad darbo rašymo laikotarpis sutapo su priešrinkimine 2012 metų Seimo rinkimų kova. Dėl šios priežasties patogiausias būdas analizuoti partijų ideologines ir programines nuostatas yra per jų rinkiminių programų turinį. Kontent-analizės metodas pasirinktas dėl pagrindinių privalumų: galimybės dirbti su didelių apimčių dokumentais, galimybės lyginti dokumentus ir dėl pakankamo nagrinėjamų duomenų reprezentatyvumo.[176]

Šiam tyrimui buvo pasirinktos partijos, kurias ekspertinio tyrimo respondentai įvardino kaip savo veikloje naudojančias radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius. Tokiu būdu šios analizės dėmesį galėsime sukoncentruoti tik į tas partijas, kurios mūsų šalyje yra artimiausios radikaliai dešinei.

Analizuojant partijų rinkimines programas, bus ieškoma radikalios dešinės politinėms partijoms būdingų programinių ir ideologinių nuostatų, kurios buvo identifikuotos ankstesnėse šio darbo dalyse: tradicinio gyvenimo būdo ir tradicinės kultūros gynimo idėjos, nusistatymo prieš globalizaciją ir multikultūrizmą, gerovės valstybės, besirūpinančios savo gyventojais, idėjos,

[175] Tidikis R., *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*, Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 488.
[176] Ten pat, p. 504.

griežtos nusikaltimų kontrolės ir griežtų bausmių už įstatymų pažeidimus siekio, etnocentrizmo, euroskepticizmo ir antiimigracinių nuostatų. Čia reiktų pastebėti, kad šios programinės ar ideologinės nuostatos nėra išskirtinė radikalios dešinės nuosavybė, jas savo veikloje gali naudoti ir kitų pažiūrų politinės jėgos, nepaisant to, šios nuostatos ir joms suteikiama svarba, jų akcentavimas, yra rodikliai, sąveikoje su kitais faktoriais parodantys partijos pozicijų artumą radikaliai dešinei.

Šios nuostatos užsienio šalių mokslininkų yra laikomos būdingiausiomis radikaliai dešinei, tad išanalizavę, ar jos yra naudojamos Lietuvos politinių partijų rinkiminėse programose, galėsime atsakyti į klausimą, ar mūsų šalies partijoms yra būdingos radikalios dešinės programinės nuostatos.

2.2.1. Nacionalinis susivienijimas „Už Lietuvą Lietuvoje“

Visų pirma, dera atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos centro partija ir Tautininkų sąjunga, kurios buvo paminėtos atliekant ekspertų interviu tyrimą, 2012 metų Seimo rinkimuose dalyvavo kaip bendro susivienijimo “Už Lietuvą Lietuvoje” dalis. Todėl toliau bus nagrinėjama būtent šio politinio darinio rinkiminė programa.

Verta paminėti, kad Nacionalinį susivienijimą “Už Lietuvą Lietuvoje” 2012 metų kovo 19 dieną įsteigė Lietuvos centro partija, Lietuvos socialdemokratų sąjunga, Tautininkų sąjunga ir Tautos vienybės sąjunga.[177]

Nacionalinio susivienijimo „Už Lietuvą Lietuvoje“ programa prasideda nuo įžangos, kurioje neigiamai įvertinama dabartinė valstybės būklė ir iškeliamas pagrindinis tikslas – gerovės valstybės sukūrimas. Pirmasis programos punktas yra skirtas tautai, visų pirmą įvardijant globalizmo ir multikultūrizmo keliamas grėsmes. Kaip atsvarą tam, programos autoriai siūlo rinktis kitokį nei sisteminių politinių jėgų kelią, nurodoma, jog susivienijimas gina ir stiprina tautinę valstybę ir pareiškia, kad Lietuva yra lietuvių tautos namai. Taigi matome, jog jau pačioje programos pradžioje galime aptikti etnocentrizmo ir nacionalizmo elementų, kurie būdingi radikalios dešinės ideologijai. Be to ryškus ir nusistatymas prieš globalizaciją ir multikultūrizmą, o tai, remiantis užsienio autorių darbų analize, ankstesnėse darbo dalyje buvo priskirta radikalios dešinės politinių programų turiniui.

Toliau nagrinėjant dokumentą, verta pastebėti, kad yra postuluojamas vienos lyties asmenų sudaromų šeimų propagavimo draudimas, pabrėžiama tradicinės šeimos sąvoka.

[177] *Nacionalinis susivienijimas „Už Lietuvą Lietuvoje“*, <http://www.ull.lt/> [žiūrėta 2012.10.10].

Programos dalyje, skirtoje švietimui ir mokslui, nurodoma, kad švietimo uždavinys – perteikti tradicines vertybes, taip pat pažymima, kad tautinis ir pilietinis ugdymas yra privalomi, o dorovinis ugdymas turi remtis tradicine etika ir tradicinėmis vertybėmis. Akivaizdu, kad tradicijomis paremtas ugdymas ir gyvenimo būdas susivienijimui „Už Lietuvą Lietuvoje“ yra prioritetinis.

Radikalios dešinės nuostatos akivaizdžiai atsiskleidžia programos dalyje, kurioje kalbama apie imigraciją, siūloma patvirtinti ekonominė imigracijos gaires, vadovaujantis išimtinai valstybės interesais, taip pat siūloma parengta griežtą atvykstančiųjų piliečių integracijos į visuomenę planą, ir galiausiai, nustatyti griežtas imigracijos kvotas. Kaip jau buvo minėta, siekis taip riboti imigraciją, griežtomis priemonėmis į visuomenę integruoti atvykėlius yra būdingas būtent radikalios dešinės politinėms jėgoms.

Užsienio politikos srityje yra išreiškiamas priešiškumas ES federalizmui, akcentuojama nacionalinių interesų gynimo svarba, tačiau priešiškumo pačiai ES nėra. Kalbėdami apie gynybos politiką, programos autoriai siūlo mokyklose įvesti privalomą karinį parengimą, o tai jau yra žingsnis militaristinės visuomenės link.

Ekonomikoje yra pasisakoma už progresinius mokesčius, mokestinės naštos perkėlimą nuo dirbančiųjų ant verslo institucijų, yra keliama valstybinio banko idėja.

Apibendrinant galima teigti, kad Nacionalinio susivienijimo „Už Lietuvą Lietuvoje“ programoje yra radikaliai dešinei būdingų nuostatų ir idėjų. Tai pasakytina apie tradicinio gyvenimo būdo ir vertybių propogavimą, neigiamą nusiteikimą globalizacijos ir multikulrūrizmo atžvilgiu, etnocentrizmo idėją, priešiškas imigracijai nuostatas. Kita vertus šioje programoje nėra akcentuojama stiprios valstybės idėja, nors ir pažymima, kad siekiama sukurti gerovės valstybę, taip pat nėra kalbama apie bausmių už įstatymų pažeidimus griežtinimą, nėra ir akivaizdaus euroskepticizmo.

Taigi galime konstatuoti, jog tirtoje programoje yra radikalios dešinės programinių ir ideologinių nuostatų, tačiau jos nesudaro visos programos pagrindo, todėl vienareikšmiškai vadinti šios programos radikaliai dešine negalime.

2.2.2. Partija Tvarka ir teisingumas

Liberalų demokratų partija buvo įkurta 2002 metų kovo 9 dieną. Dabartinį savo pavadinimą – Tvarka ir teisingumas – partija gavo 2006 metų gegužės 13 dieną.

Partijos programos[178] pradžioje – išreiškiamas pasiryžimas kurti Trečiąją respubliką, pažymima, kad ji vadovausis kertinėmis vertybėmis: socialiniu teisingumu, tautinės savimonės ir patriotizmo stiprinimu bei tiesiogine demokratija. Galima pastebėti, kad ir šioje programoje yra postuluojama gerovės valstybės idėja.

Programos autoriai, kaip patys pažymi, drąsiai nurodo programos tikslą – sukurti stiprią valstybę. Ši partija nurodo, jog sieks griežtinti bausmes už nusikaltimus, netaikyti senaties termino ekonominiams nusikaltimams, tokios idėjos yra artimos radikaliai dešinei ir atitinka jos ideologiją.

Tvarkos ir teisingumo rinkiminėje programoje numatytos ir priemonės patriotiškumui bei lietuvybei stiprinti, numatoma stiprinti ir kitų tautybių asmenų pilietinę integraciją, tiesa, paliekant galimybę jiems puoselėti tautinę kultūrą. Yra numatomas ir tradicinio lietuviško gyvenimo būdo rėmimas. Be to deklaruojama būtinybė ginti lietuvybę, valstybės orumą ir identitetą.

Toliau programoje nemažai dėmesio skiriama gerovės valstybės idėjai, nurodoma , kad planuojama kurti sąlygas, kurių dėka gerėtų žmonių gyvenimo kokybė, nurodoma netgi tokia formulė: „Nuosavas būstas – Transporto priemonė – Atostogos kartą per metus.“

Šios partijos programoje galima išskirti tris nuostatas, būdingiausias radikaliai dešinei, tai yra gerovės valstybės kūrimo idėja, siekis stiprinti bei ugdyti tautiškumą, patriotiškumą ir tradicinę kultūrą bei nuostata griežtinti bausmes už įstatymų pažeidimus. Kita vertus čia nėra neigiamų nuostatų globalizacijos ir multikultūrizmo atžvilgiu, nusistatymo prieš imigraciją.

Taigi galime daryti išvadą, kad ši programa nesiremia radikalios dešinės ideologija bei programinėmis nuostatomis, tačiau kai kurias iš jų naudoja.

2.2.3. Politinė partija „Drąsos kelias“

Politinė partija „Drąsos kelias“ yra viena jauniausių Lietuvos partinėje sistemoje, ji buvo įregistruota 2012 metų kovo 19 dieną. Partijos susiformavimui postūmį davė vadinamieji Garliavos įvykiai, kurie jau buvo paminėti ekspertų interviu tyrimo metu.

Partijos programoje[179] visų pirma galima rasti esminių permainų idėją. Partija save vadina reformatoriška jėga, toks kardinalių pasikeitimų siekimas gali būti siejamas ir su radikalios dešinės veikimo būdu. Kita vertus, pačioje programoje raidkalios dešinės programinių nuostatų

[178] *Partijos Tvarka ir teisingumas rinkimų programa*, <http://www.tvarka.lt/index.php?id=7293> [žiūrėta 2012.10.13].
[179] *„Drąsos kelio“ rinkimų programa*, <http://www.dkpartija.lt/partijos-programa/rinkimuprograma2012/> [žiūrėta 2012.10.10].

surasti yra sunku. Nors ir yra kalbama apie pagarbą tautai bei jos kultūrai, krikščioniškosios Vakarų civilizacijos principais paremtai tradicijai, nėra akcentuojamas lietuviškumas ar tautiškumas.

Tiesa, dalyje apie krašto apsaugą, yra pabrėžiama patriotinio-pilietinio ugdymo svarba, teigiama, kad mokyklose turi būti įvestas karinis parengimas. Ši nuostata yra artima Tautininkų sąjungos programoje išdėstytoms idėjoms ir gali būti suvokiama kaip tam tikras militarizmo propagavimas.

Programoje svarbiausia vieta atitenka su teisėtvarka susijusioms problemoms, teismų, prokuratūrų darbui, deklaruojamas siekis reformuoti ir, programos autorių žodžiais, „išskaidrinti“ šias sistemas. Reikia pastebėti tai, kad nėra akcentuojamas bausmių už įstatymų pažeidimus griežtinimas.

„Drąsos kelio“ partija taip pat siūlo reformuoti rinkimų sistemą, partijų finansavimo tvarką, palengvinti referendumų sąlygas. Akivaizdu, kad siekiama reformuoti ir politinį Lietuvos paveikslą. Be to pažymėtina, kad siūloma keisti ir švietimo sistemą.

Remiantis ekspertų interviu tyrimo rezultatais, galima teigti, kad toks permainų siekimas yra sietinas su radikalios dešinės nuostatomis, tačiau vien jo nepakanka, kad visą programą galėtume priskirti prie radikalios dešinės.

Reikia pastebėti, kad ir pačios siūlomos permainos labiau susijusios su socialdemokratinėmis vertybėmis, o ne radikalios dešinės nuostatomis. Visoje programoje kalbama apie socialinį teisingumą, lygybę ir turto bei pajamų perskirstimą. Deklaruojamas noras daryti įtaką ekonominiams procesams: subalansuoti valstybės ekonomikos dalis. Tokios idėjos apskritai yra būdingesnės politinei kairei, o ne dešinei.

Apibendrinant galima teigti, kad „Drąsos kelio“ siūlomas esminių permainų kelias iš dalies sietinas su radikalios dešinės nuostatomis pakeisti esamą tvarką nauja, kita vertus pačios siūlomos permainos nėra būdingos nei radikaliai dešinei, nei dešinei apskritai. Šios partijos rinkiminė programa yra nevienalytė, o radikalios dešinės nuostatoms artima tik idėja apie privalomą karinį rengimą mokyklose.

2.2.4. Partija „Jaunoji Lietuva“

Partija „Jaunoji Lietuva“ savo istoriją sieja su tarpukario Lietuvos Tautininkų sąjungos jaunimo organizacija – Jaunoji Lietuva. Jaunalietuvių organizacija atsikūrė 1988 metais, o partija buvo įregistruota 1994-aisiais.[180]

[180] *Partijos „Jaunoji Lietuva“ istorija*, <http://www.jaunalietuviai.lt/index.php?page=istorija> [žiūrėta 2012.10.13].

Reikia pastebėti, kad rinkiminė programa[181], pateikiama „Jaunosios Lietuvos“ oficialiame tinklapyje internete, yra skirta išskirtinai Kauno regiono gyventojams, tad nagrinėjant šios partijos nuostatas bus apžvelgiami ir partijos nurodyti tikslai.[182]

Visų pirma, yra akcentuojamas rūpinimasis tautos išlikimu, gerove bei garbe, tautinės minties vystymosi skatinimas, tautinės kultūros puoselėjimas. Toliau pateikiamas ir nacionalistams būdingas požiūris, kad partija „Jaunoji Lietuva“ palaiko visa, kas vienija tautą, ir griežtai kovoja su tuo, kas ją skaldo.

Kalbant apie valstybę, pažymima, kad Lietuva yra vienintelė pasaulyje lietuvių tautos žemė, kurioje lietuviai turi gyventi šeimininko teisėmis. Taip pat teigiama, kad atsiradus situacijai, kuomet tarptautinėse institucijose būtų keliama Kaliningrado srities klausimas, „Jaunoji Lietuva“ siektų, kad vadovaudamasi nacionaliniais interesais tame procese dalyvautų ir Lietuvos valstybė.

Šeima yra vadinama pagrindine tautos ląstele, jaunalietuviai pasisako už šeimų, tiesa, tik lietuviškų, stiprinimą ir jų gausumo skatinimą. Taip pat teigiama, kad jaunos šeimos turėtų būti aprūpintos butais, joms teikiamos lengvatos bei socialinės išmokos. Taip pat yra pasisakoma už tautinės mokyklos kūrimą, nacionalinį ir religinį auklėjimą mokyklose, pasisakoma už didesnį Katalikų bažnyčios vaidmenį tautos moralės ir dvasios stiprinime.

Skyriuje, skirtame ekonomikoje, teigiama, kad „Jaunoji Lietuva“ pasisako už rinkos ekonomiką ir užsienio investicijas, tačiau pabrėžiamas griežtas draudimas užsieniečiams pirkti žemę Lietuvoje.

Teisinėje politikoje jaunalietuviai pasisako už teisinės atsakomybės griežtinimą korupcijos atvejais, griežtesnį organizuoti nusikalstamumo pažabojimą bei griežtesnę atsakomybę nusikalsti linkusiems paaugliams.

Akivaizdu, kad svarbiausia „Jaunosios Lietuvos“ partijos idėja – lietuviškumas, daugiausia dėmesio partija skiria tautiškumo, patriotiškumo ir net nacionalizmo skatinimui. Yra akcentuojamos tautinės vertybės, tradicinė kultūra. Pasisakoma už griežtą nusikaltimų kontrolę, taikomi išskyrimo kriterijai siūlant neleisti Lietuvos žemių parduoti užsieniečiams, propaguojant lietuviškos šeimos sąvoką. Todėl galima teigti, kad partijos „Jaunoji Lietuva“ politinė programa yra artima radikaliai dešinei.

[181] *Partijos „Jaunoji Lietuva“ programa,* <http://www.jaunalietuviai.lt/index.php?page=ka-darysim> [žiūrėta 2012.10.13].
[182] *Partijos „Jaunoji Lietuva“ tikslai,* <http://www.jaunalietuviai.lt/index.php?page=tikslai> [žiūrėta 2012.10.13].

2.2.5. Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai

Tėvynės sąjungos programa[183] iš visų nagrinėtų šiame darbe neabejotinai yra pati plačiausia ir nuosekliausia. Tai suprantama, Tėvynės sąjunga, būdama viena didžiausių politinių partijų Lietuvoje, yra parengusi išsamią ir detalią programą ateinančiai Seimo kadencijai.

Kalbant apie radikalios dešinės programines nuostatas, jų rasti yra sunku, nors yra kalbama apie tautinę lietuvių kultūrą, jos puoselėjimo svarbą, tradicines vertybes, tačiau tai daroma nuosaikiai, Tėvynės sąjunga atstovauja dešiniųjų vertybes, tačiau jų niekaip negalima priskirti radikaliai dešinei.

Kalbant apie tautinių mažumų klausimą, yra postuluojamos pagarbos tautinių mažumų kultūrai ir poreikiams idėja, tačiau pažymima, kad bus reikalaujama tautinių mažumų atstovų valdomų savivaldos institucijų vietos lietuvius globoti taip pat, kaip nacionaliniu mastu yra globojamos tautinės mažumos.

Vertindami Tėvynės sąjungos rinkiminę programą, galime konstatuoti, jog ji nėra susijusi su radikalios dešinės idėjomis, tai yra tradicinės sisteminės partijos su nuosekliomis konservatyviomis politinėmis pažiūromis programa ir jai nėra būdingos dešiniųjų radikalų idėjos.

Apibendrinant ekspertų interviu tyrimo metu paminėtų Lietuvos politinių partijų programas, galima daryti išvadą, kad daugiausia radikalios dešinės programinių nuostatų yra Tautininkų sąjungos ir „Jaunosios Lietuvos“ programose, jų ideologija iš tiesų yra artima radikaliai dešinei, jiems būdingos ir atitinkamos nuostatos. Partija Tvarka ir teisingumas savo programoje taip pat turi tam tikrų nuostatų, kurios yra laikytinos artimomis radikalios dešinės ideologijai. Tuo tarpu „Drąsos kelio“ ir Tėvynės sąjungos rinkiminių programose nėra aiškiai matomų radikalios dešinės nuostatų, todėl šių partijų ideologinis ryšys su radikalia dešinė nėra pastebimas.

[183] *Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų rinkimų programa*, <http://www.scribd.com/doc/107039227/TS-LKD-Programa-2012-09-25> [žiūrėta 2012.10.15].

IŠVADOS

1. Radikalios dešinės politinių partijų šeimą sudaro partijos, kurioms būdinga ideologija, paremta nacionalizmu, išskyrimo kriterijų taikymu bei stiprios valstybės idėja, ir radikalus, nepripažįstantis kompromisų, veikimo būdas. Radikalizacijos procesą sukelia žmonių jaučiamas nelygybės ir neteisingumo jausmas, tokiems žmonėms būdingas priešiškumas kitų socialinių ir tautinių grupių atstovams.

2. Radikalios dešinės politinės partijos yra tapusios pripažintomis Europos valstybių partinių sistemų dalimis. Tokį jų iškilimą lėmė ekonominių, socialinių, demografinių bei kultūrinių veiksnių sąveika. Radikalios dešinės politinių programų pagrindas yra tradicinio gyvenimo būdo propagavimas, gerovės valstybės idėja, griežtesnių bausmių nusikaltėliams reikalavimas, be to Vakarų Europai būdingos antiimigracinės nuostatus, o Vidurio ir Rytų Europai – euroskepticizmas, neigiamas požiūris į tautines mažumas, siekis kovoti su korupcija. Be programinių skirtumų radikalios dešinės politinės partijos Vakarų Europoje ir Vidurio bei Rytų Europoje skiriasi savo kilme, rinkiminiais pasiekimais bei savo požiūriu į tarpukario fašistinius režimus. Patekusios į valdžią radikalios dešinės politinės partijos pasirodė sėkmingai tais atvejais, kai išsaugojo stiprų politinį identitetą, išliko gerai organizuotos ir paklusnios charizmatiniam lyderiui bei sugebėjo išlaikyti atstumą tarp savęs ir kitų valdžioje buvusių partijų.

3. Radikalios dešinės rinkiminės sėkmės veiksniai skirstomi į tris dalis: paklausos pusės veiksniams priskiriami: žmonių nusivylimas tradicinėmis partijomis ir jų vykdoma politika, nesaugumo jausmas, atsiradęs dėl įvairių ekonominių, kultūrinių ir socialinių pokyčių, taip pat svarbus ir imigrantų arba kitataučių skaičius šalyje. Pasiūlos pusės veiksniai: stipri partinė ideologija, organizacinė struktūra, kompetentingi ir kvalifikuoti kadrai, partijos dydis ir charizmatinis partijos lyderis, galintis mobilizuoti tiek partijos narius, tiek rinkėjus. Svarbiausi politinės aplinkos veiksniai yra rinkimų sistema ir tradicinių partijų elgesys radikalios dešinės partijų atžvilgiu.

4. Lietuva neturi aiškių radikalios dešinės politinių partijų, tačiau čia egzistuoja kitos partijos, kurios savo veikloje nevengia naudoti radikaliai dešinei priskiriamų idėjų, simbolių ar retorikos. Prie tokių partijų priskirtinos Tvarka ir teisingumas, Tautininkų sąjunga bei partija „Jaunoji Lietuva“. Radikalios dešinės politikais Lietuvoje dera laikyti P.Gražulį, G.Songailą, J.Veselką, K.Uoką bei S.Buškevičių, tačiau nei jų, nei kitų mūsų šalies politikos veikėjų tarpe nėra charizmatinio lyderio, kuris paskui save galėtų vesti radikalios dešinės politines jėgas. Kalbant apie partijų požiūrį į imigraciją ir tautines mažumas, jas galima skirstyti į tris grupes: pirma, tautinių mažumų partijas, antra, tradicinių partijų grupę, kuri nėra linkusi eskaluoti tautinių mažumų

problemų ir trečia, radikaliausių pažiūrų šiais klausimais politinių jėgų grupę. Radikalios dešinės įtaka Lietuvoje nėra žymi, o jų veikla nepastebima. Radikalios dešinės perspektyvas mūsų šalyje įvardinti yra sunku, jos priklausys nuo to, kaip toliau vystysis socialinė, ekonominė, demografinė, kultūrinė bei politinė situacija Lietuvoje.

5. Daugiausia radikalios dešinės programinių nuostatų yra Tautininkų sąjungos ir „Jaunosios Lietuvos“ programose, jų ideologija iš tiesų artima radikaliai dešinei, jiems būdingos ir atitinkamos nuostatos. Partija Tvarka ir teisingumas savo programoje taip pat naudoja nuostatas, kurios laikytinis artimomis radikalios dešinės ideologijai, tuo tarpu „Drąsos kelio“ ir Tėvynės sąjungos rinkiminių programose nėra aišiai matomų radikalios dešinės nuostatų, todėl šių partijų ideologinis ryšys su radikalia dešinė nėra pastebimas.

6. Magistro baigiamojo darbo įvade suformuluotas hipotetinis teiginys, kad Lietuvoje yra partijų ir politikų, kurie gali būti priskirti radikaliai dešinei, pasitvirtino iš dalies: Lietuvoje nėra radikalios dešinės politinių partijų, tačiau yra partijų, kurios savo veikloje naudoja radikalios dešinės atributus, bei politikų, kuriuos galima vadinti dešiniaisiais radikalais.

REKOMENDACIJOS

Siektina riboti radikalios dešinės įtakos augimą Lietuvoje. Jei šiuo tikslu būtų formuluojama valstybinė strategija, joje būtų galima numatyti:

1. Skatinti valstybės ir gyventojų, politinės kairės ir dešinės dialogą kontraversiškais, tokiais kaip imigracija, seksualinių bei tautinių mažumų teisės, klausimais. Reikia, kad šių klausimų negalėtų monopolizuoti dešinieji radikalai, būtina siekti, kad jie būtų sprendžiami konstruktyvaus dialogo pagalba.
2. Svarbu nepradėti naudoti įvairių draudimų taktikos, kuri ne apribotų radikalios dešinės įtakos augimą, o tik nustumtų šią politinę jėgą į šešėlį, todėl nebūtų pasiektas laukiamas rezultatas ir bet kokia radikalios dešinės kontrolė taptų neįmanoma.
3. Būtina tęsti radikalios dešinės tyrimus ir ateityje, nustatant kaip keičiasi radikalios dešinės politinių jėgų situacija ir perspektyvos mūsų šalyje, kaip kinta gyventojų nuomonės ir parama dešiniesiems radikalams, toliau ieškoti priemonių, kaip užkirst kelią radikalumui politikoje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Mokslinė literatūra

1. Anastasakis O., *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, London: London School of Economics, 2000.
2. Art D., „The European Radical Right in Comparative-Historical Perspective“, *Philadelphia: Annual Meeting of the American Political Science Association*, 2006.
3. Arzheimer K., „Electoral Sociology: Who Votes for the Extreme Right and Why – and When?”, *The Extreme Right in Europe. Current Trends and Perspectives*, Gottingen: Vendenhoeck & Ruprecht, 2012.
4. Bernard H.R., *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approache*, Thousand Oaks: SAGE Publcations, 2000.
5. Bobbio B., *Kairė ir dešinė. Politinė skirtis*, Vilnius: Apostrofa, 2004.
6. Cutts D., Ford R., Goodwin M.J., „Anti-Immigrant, Politically Disaffected or Still Racist After All?“, *European Journal of Political Research* 3/50, 2011.
7. Elcock H., *Political Leadership*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2001.
8. Geddes A., *The Politics of Migration and Imigration in Europe*, London: SAGE publications, 2003.
9. Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012.
10. Guščinskienė J., *Taikomoji sociologija*, Kaunas: Technologija, 2006.
11. Ignazi P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2006.
12. Kulesza W.T., *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma Litera, 1998.
13. Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002.
14. Meguid B.M., *Party Competition between Unequals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
15. Minkenberg M., *The Radical Right in Europe: An Overview*, Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2008.
16. Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000.

17. Norris P., *Radical Righ. Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
18. Ramonaitė A., Jokubaitis A., Kavaliauskaitė J, Morkevičius V., Vinogradnaitė I., Žiliukaitė R., *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009.
19. Rydgren J., *The Populis Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France*, New York: Bergham Books, 2004.
20. Rydgren, J., „Immigration Sceptics, Xenophobes or Racists? Radical Right-Wing Voting in Six West European Countries“, *European Journal of Political Research* 6/47, 2008.
21. Schwarzmantel J., *Ideology and Politics*, Los Angeles: SAGE Publications, 2008.
22. Statkus N., *Etniškumas ir nacionalizmas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
23. Statkus N., *Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti*, Vilnius: Versus Aureus, 2004.
24. Tidikis R., Socialinių mokslų tyrimų metodologija, Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.
25. Valackienė A., Mikėnė S., *Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika.* Kaunas: Technologija, 2008.
26. Valackienė A., *Sociologinis tyrimas*, Kaunas: Technologija, 2004.
27. Vam der Valk I., Wagenaar W., *The Extreme Right: Entry and Exit*, Amsterdam: Anne Frank House, 2010.
28. Van der Brug W., Fennema M., „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“, *Journal of European Intergration* 5/31, 2009.
29. Varga M., „How Political Opportunities Strengthen the Far Right: Understanding the Rise in Far-Right Militancy in Russia“, *Europe-Asia Studies* 4/60, 2008.
30. Zaslove A., *One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?*, Swansea: Political Studies Association, Swansea University, 2008.

Konferencijų medžiaga

31. Aicholzer J., Kritzinger S., Wagner M., Zeglovits E., „How Are They Different? Comparing Supporters of the Radical Right and Mainstream Parties in Austria“, *1st Austrian Tag der Politikwissenschaft, Salzburg*, 2011.
32. Cochrane C., Nevitte N., „Support for Far-Right Anti-Immigrantion Political Parties in Advanced Industrial States: Insiders, Outsiders and Economic Disaffection“, *General*

Conference of the European Consortium for Political Research, Pisa, University of Pisa, 2007.

33. Mikenberg M., „Transnational Dimensions of the Central and Eastern European Radical Right Today: How Does the Past Play a Role in the Shaping of the Present“, *Far Right Networks in Northern and Eastern Europe, Uppsala, Uppsala University*, 2010.
34. Pupovac D., „Classifying Radical Right Parties; a Comparative Analysis of Clustering Methods“, *ECPR Graduate Conference, Dublin*, 2010.
35. Pupovac D., „Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective“, *Fourth Annual Doctoral Conference, Budapest, Central European University*, 2009.

Europos šalių parlamentų ir ministerijų internetinės svetainės

36. *Austrijos parlamento puslapis*, <http://www.parlament.gv.at/> [žiūrėta 2012-11-08].
37. *Belgijos parlamento sudėtis*, <http://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/depute/hemi.pdf> [žiūrėta 2012.11.08].
38. *Bulgarijos parlamento puslapis*, <http://www.parliament.bg/bg/electionassembly> [žiūrėta 2012.11.08].
39. *Danijos parlamento puslapis*, <http://www.thedanishparliament.dk/Members/Members_in_party_groups.aspx> [žiūrėta 2012.11.08].
40. *Graikijos parlamento puslapis*, <http://www.hellenicparliament.gr/en/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Ekloges/Eklogika-apotelesmata-New/#Per-15> [žiūrėta 2012.11.08].
41. *Italijos atstovų rūmų puslapis*, <http://www.camera.it/28> [žiūrėta 2012.11.08].
42. *Italijos senato puslapis*, http://www.senato.it/leg/16/BGT/Schede_v3/Gruppi/Grp.html [žiūrėta 2012.11.08].
43. *Norvegijos parlamento puslapis*, <http://www.stortinget.no/en/In-English/Members-of-the-Storting/> [žiūrėta 2012.11.08].
44. *Olandijos atstovų rūmų puslapis*, <http://www.houseofrepresentatives.nl/members_of_parliament/parliamentary_parties> [žiūrėta 2012.11.08].
45. *Olandijos senato puslapis*, <http://www.eerstekamer.nl/alle_leden> [žiūrėta 2012.11.08].
46. *Prancūzijos nacionalinės asamblėjos puslapis*, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/tribun/xml/effectifs_groupes.asp> [žiūrėta 2012.11.08].

47. *Suomijos Teisingumo ministerijos puslapis*, <http://192.49.229.35/E2011/e/tulos/tulos_kokomaa.html> [žiūrėta 2012.11.08].
48. *Švedijos parlamento puslapis*, <http://www.riksdagen.se/en/Members-and-parties/> [žiūrėta 2012.11.08].
49. *Šveicarijos statistikos departamento puslapis*, <http://www.politik-stat.ch/srw2011CH_de.html> [žiūrėta 2012.11.08].
50. *Vengrijos parlamento puslapis*, <http://www.mkogy.hu/fotitkar/frak.htm> [žiūrėta 2012.11.08].

Publicistiniai straipsniai

51. *D.Kuodytės padėjėjas rinkėjus agituoja šūkiu prieš „žydrus, juodus ir raudonus“*, <http://www.delfi.lt/news/balsuok2011/naujienos/dkuodytes-padejejas-rinkejus-agituoja-sukiu-pries-zydrus-juodus-ir-raudonus.d?id=41787103> [žiūrėta 2012.11.07].
52. *Homoseksualų eitynės baigėsi P.Gražulio ir K.Uokos išvesdinimu*, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/homoseksualu-eitynes-baigesi-pgrazulio-ir-kuokos-isvesdinimu.d?id=32013329> [žiūrėta 2012.11.05].
53. *J.Veselka keiksmažodžiais palydėjo ūkio viceministrą*, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/jveselka-keiksmazodziais-palydejo-ukio-viceministra.d?id=59544521> [žiūrėta 2012.11.06].
54. *Kovo 11-ąją nacionalistai surengė eitynes Vilniuje*, <http://www.15min.lt/gallery/show/kovo-11-aja-nacionalistai-surenge-eitynes-vilniuje-23475> [žiūrėta 2012.11.06].
55. *M.Murza nori įregistruoti partiją, teisininkai pasipiktinę*, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/mmurza-nori-iregistruoti-partija-teisininkai-pasipiktine.d?id=20390023> [žiūrėta 2012.11.05].
56. *Vilija Aleknaitė-Abramikienė piktonasi „Sirenų“ spektakliu, kur Jėzaus veidas ištepamas išmatomis*, <http://www.15min.lt/naujiena/kultura/teatras/vilija-aleknaite-abramikiene-piktinasi-sirenu-spektakliu-kur-jezaus-veidas-istepamas-ismatomis-283-259663> [žiūrėta 2012.11.06].

Lietuvos politinių partijų internetinės svetainės

57. *„Drąsos kelio“ rinkimų programa*, <http://www.dkpartija.lt/partijos-programa/rinkimuprograma2012/> [žiūrėta 2012.10.10].
58. *Lietuvių tautos sąjungos puslapis*, <http://www.ltsajunga.lt/?cat=142> [žiūrėta 2012.11.05].
59. *Nacionalinis susivienijimas „Už Lietuvą Lietuvoje“*, <http://www.ull.lt/> [žiūrėta 2012.10.10].
60. *Partijos „Jaunoji Lietuva“ istorija*, <http://www.jaunalietuviai.lt/index.php?page=istorija> [žiūrėta 2012.10.13].
61. *Partijos „Jaunoji Lietuva“ programa,* <http://www.jaunalietuviai.lt/index.php?page=ka-darysim> [žiūrėta 2012.10.13].
62. *Partijos „Jaunoji Lietuva“ tikslai,* <http://www.jaunalietuviai.lt/index.php?page=tikslai> [žiūrėta 2012.10.13].
63. *Partijos Tvarka ir teisingumas rinkimų programa*, <http://www.tvarka.lt/index.php?id=7293> [žiūrėta 2012.10.13].
64. *Tėvynės sąjungos Lietuvos krikščionių demokratų rinkimų programa*, <http://www.scribd.com/doc/107039227/TS-LKD-Programa-2012-09-25> [žiūrėta 2012.10.15].

Statistiniai duomenys

65. *Lietuvos statistikos departamento duomenys*, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2012.11.07].

Kiti interneto šaltiniai

66. *2010 metų rinkimų Belgijoje rezultatai*, <http://polling2010.belgium.be/en/sen/seat/seat_SER00000.html> [žiūrėta 2012.11.08]
67. *Juliaus Pankos biografija*, <http://julius.panka.lt/biografija/> [žiūrėta 2012.11.06].
68. *Nacistinės Vokietijos ženklas*, <http://www.polyvore.com/cgi/img-thing?.out=jpg&size=l&tid=49515206> [žiūrėta 2012.11.06].
69. *Tvarkos ir teisingumo partijos ženklas*, <http://www.tvarka.lt/client/images/logo.jpg> [žiūrėta 2012.11.06].

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajame darbe analizuojama radikalios dešinės politinių jėgų padėtis ir perspektyvos Lietuvoje. Darbo objektas – Lietuvos radikalios dešinės politinės partijos ir politikai. Darbe iškeltas tikslas – ištirti radikalios dešinės politinių jėgų padėtį ir perspektyvas Lietuvoje. Šiam tikslui pasiekti iškeliami uždaviniai: pateikti radikalios dešinės apibrėžimą, nustatyti, kokios nuostatos yra būdingiausios radikalios dešinės ideologijai, bei kas daro didžiausią įtaką žmonių radikalizacijos procesui; įvertinti Europos valstybių radikalios dešinės partijas, jų politines programas, specifiką bei išanalizuoti šių partijų buvimo valdžioje atvejus; nustatyti ir įvardinti veiksnius, kurie lemia radikalios dešinės politinių partijų rinkiminę sėkmę; remiantis Lietuvos politikos ekspertų interviu tyrimu išanalizuoti radikalios dešinės situaciją Lietuvoje, įvertinti jos perspektyvas; remiantis Lietuvos politinių partijų, ekspertų nurodytų kaip turinčių radikalios dešinės bruožų, rinkiminių programų analize, nustatyti, kiek šios partijos savo programose naudoja radikalios dešinės ideologines ir programines nuostatas. Magistro baigiamajame darbe bus tikrinamas hipotetinis teiginys, kad Lietuvoje yra partijų ir politikų, kurie gali būti priskirti radikaliai dešinei.

Darbas susideda iš dviejų dalių, pirmoje dalyje yra konstatuojama radikalios dešinės sąvokos problematika bei pasiūlomas apibrėžimas, pagal kurį radikali dešinė suprantama kaip politinių partijų šeima, kuriai būdinga ideologija, paremta nacionalizmu, išskyrimo kriterijų taikymu bei stiprios valstybės idėja, ir radikalus, nepripažįstantis kompromisų, veikimo būdas. Toliau darbe analizuojamos radikalios dešinės ideologijos sudedamosios dalys: nacionalizmas, stiprios valstybės idėja bei išskyrimo kriterijų taikymas, aptariamas radikalizacijos procesas, pristatomos Europos radikalios dešinės partijos, jų politinės programos, specifika bei patirtis valdant valstybes. Pirmos dalies pabaigoje yra nagrinėjami radikalios dešinės partijų rinkiminės sėkmės veiksniai, juos skirstant į paklausos pusės, pasiūlos pusės bei politinės aplinkos veiksnius.

Antroje darbo dalyje remiantis ekspertų interviu tyrimu duomenimis ir Lietuvos politinių partijų rinkiminių programų analize, aiškinamasi, kas sudaro radikalią dešinę mūsų šalyje, tiriama, kokia yra Lietuvos radikalios dešinės politinių jėgų situacija bei jų įtaka, ir vertinama, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos.

SUMMARY

This Master‘s thesis analyzes the situation and the prospects of the radical right in Lithuania. The object of the thesis is Lithuanian radical right political parties and politicians. The goal of this thesis - to investigate the situation and the prospects of the radical right political forces in Lithuania. The objectives of this thesis are: to present the definition of the radical right and to describe the main ideological provisions of the radical right, to determine which factors are most important in the people's radicalization process, to assess the European radical right parties, their political programs, and analyze the specifics of them; detect and identify the factors that determine the success of radical right political parties in the government; to analyze the radical right situation in Lithuania according to the interview study of experts of Lithuanian politics, to analyze electoral programs of the parties which in the interview study were described as having radical right features to find out how much ideology and program provisions of radical right do they use in their electoral programs. The hypothesis of Master‘s thesis is that that Lithuanian political parties and politicians can be attributed to the radical right.

The thesis consists of two parts, in the first part the definition of radical right is provided stating that radical right should be understood as party family which uses ideology which consists of nationalism, strong state idea and usage of exclusion criterias and use the radical, uncompromising way of action. Later parts of the thesis analyzes nationalism, strong state idea and usage of exclusion criterias, study the process of radicalization, shows the situation of the European radical right parties, specifics of their political programs specifics and experience in the government. At the end of the first part the factors of electoral success of the radical right parties are analyzed. These factors are divided into demand side, supply side and political environment factors.

The second part of the thesis consists of the research about what constitutes the radical right in Lithuania, how influential Lithuanian radical right is and what are the perspectives of radical right in Lithuania. This analysis is based on the data from expert interviews and the analysis of electoral programs of Lithuanian political parties which were described as having radical right features.

Zaremba A. Radikali dešinė ir jos apraiškos Lietuvoje / Viešosios politikos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. Dr. Diana Janušauskienė – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2012. – 124 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuojama radikalios dešinės politinių jėgų ideologija, visuomenės radikalizacijos procesas, radikalios dešinės politinės partijos bei jų rinkiminės sėkmės veiksniai. Remiantis ekspertų interviu tyrimu, analizuojama radikalios dešinės situacija ir perspektyvos Lietuvoje, taip pat yra tiriamos Lietuvos politinių partijų rinkiminės programos, siekiant nustatyti jose esančias radikalios dešinės ideologines ir programines nuostatas.

Raktiniai žodžiai: radikali dešinė, ideologija, nacionalizmas, išskyrimo kriterijų taikymas, stiprios valstybės idėja, rinkimės sėkmės veiksniai, politinės partijos, politikai.

Zaremba A. Radical right and it‘s manifestations in Lithuania / Master‘s thesis in Public Policy. Advisor doc. Dr. Diana Janušauskienė – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 124 p.

ANNOTATION

Master's thesis analyzes the ideology of radical right, public radicalization process, radical right political parties and factors of their electoral success. Based on expert‘s interviews study the situation and perspectives of radical right in Lithuania are analyzed, Lithuanian political parties electoral programs are studied in order to determine the presence of radical right ideological and programmatic provisions.

Key words: radical right, ideology, nationalism, usage of exclusion criterias, strong state idea, electoral success factors, political parties, politicians.

PRIEDAI

1 priedas

Ekspertų interviu klausimynas

1. Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?
2. Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei?
3. Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikaliai dešinei?
4. Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius?
5. Kuriuos Lietuvos politikus (nepriklausomai nuo partijos) priskirtumėte radikaliai dešinei?
6. Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalios dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis vieningai ir aktyviai veiklai?
7. Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir imigraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliausiomis nuostatomis tautinių mažumų, imigracijos klausimais?
8. Kaip vertinate radikalios dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek įtakingi radikalios dešinės atstovai yra Jūsų manymu?
9. Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei?
10. Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalios dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?
11. Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalios dešinės politinių jėgų rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui mūsų šalyje?
12. Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje?
13. Kaip manote, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?

2 priedas

Ekspertų interviu

Interviu su ekspertu A1, interviu atlikas 2012.08.31

1. *Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?*

Radikalumas reiškia leidimą sau nesiskaityti su nusistovėjusiomis politinio elgesio normomis, tiesa, dažniausiai tik retorikos lygmenyje. Tai yra tabu laužymas ir politinio korektiškumo nesilaikymas.

2. *Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei?*

Tradicinis gyvenimo būdas, tam tikros pažiūros, nukreiptos prieš seksualines mažumas, tačiau nėra neapykantos užsieniečiams.

3. *Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Iš parlamentinių partijų nei vienos negalėčiau priskirti radikaliai dešinei.

4. *Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius?*

Tvarkos ir teisingumo partija ypač savo egzistavimo pradžioje, apie 2004 metus jų retorika, rinkiminės technologijos pasižymėjo radikaliai dešinei būdingais bruožais. Ryškus buvo šios partijos antielitizmas. Vis dėlto prie radikalios dešinės juos reikėtų smarkiai pritraukti. Apskritai visos naujosios partijos Lietuvoje pasižymi antipartiškumu, todėl tai tampa tam tikra norma ir nebeatrodo radikalu. Tai, kas vakaruose būtų laikoma radikalumu, mūsų šalyej laikoma normaliu dalyku.

Iš kitos pusės, 2004 metais sudarius Rolando Pakso koaliciją, kurioje susirinko radikalai: Petras Gražulis, Julius Veselka, Egidijus Klumbys, joje radikalumo bruožų tikrai buvo. Klausimas, tik ar tą radikalumą galima priskirti dešinei.

Nesant imigracijos problemos, radikalių dešiniųjų žvilgsnis kaip ir turėtų kryptį į tautines mažumas, tačiau to tikrai nebuvo. Galbūt tai įvyko ir iš grynai pragmatiškų išskaičiavimų. Net ir šiuo metu Lietuvos lenkų rinkimų akcijos atstovai yra Tvarkos ir teisingumo partijos frakcijoje Seime, tai iš tiesų atrodo juokingai. Kita vertus, Tvarkos ir teisingumo partijos politinėje

programoje itin akcentuojamas patriotiškumas ir tautiškumas, tradicinės dešiniosios vertybės, moralinės tvarkos svarba.

Tautininkų sąjungą taip pat sunku būtų vienareikšmiškai priskirti radikaliai dešinei. Čia minėtinos ir „Jaunosios Lietuvos“ bei Lietuvos centro partijos, pasižyminčios euroskepticizmu ir tautiškumu. Galėtume kalbėti ir apie „Drąsos kelio“ partiją.

5. *Kuriuos Lietuvos politikus (nepriklausomai nuo partijos) priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Petras Gražulis, Julius Veselka, Gintaras Songaila, tačiau ir jie radikaliais dešiniaisiais vadintini tik su išlygomis.

6. *Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalios dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis vieningai ir aktyviai veiklai?*

Tokio lyderio nėra, nei Gintaras Songaila, nei Rolandas Paksas nėra tais charizmatiniais lyderiais, charizmatinio lyderio bruožų turi Mindaugas Murza, tačiau jam taip ir nepavyko ko nors rimtesnio nuveikti ir dabar sunkiai tikėtina, kad jam tai pavyks ateityje.

7. *Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir imigraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliausiomis nuostatomis tautinių mažumų, imigracijos klausimais?*

Imigracijos problemos Lietuvoje kol kas nėra, tad nėra aiškios ir partijų bei politikų pozicijos jos atžvilgiu. Kalbant apie tautines mažumas, Lietuvos partijos gana vieningai pasisakė prieš gatvių pavadinimų rašymą lenkų kalba, galbūt tik Liberalų sąjūdis išsiskyrė kiek kitokiu požiūriu. Taigi dešinumo šiuo klausimu turi beveik visos partijos. Dažnai ir moraliniais klausimais partijos prisitaiko prie daugumos gyventojų nuostatų. Tėvynas sąjunga yra vieningai konservatyvi ir išpažįsta tautiškumo idėjas, tačiau niekur nėra pasisakoma prieš tautines mažumas.

8. *Kaip vertinate radikalios dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek įtakingi radikalios dešinės atstovai yra Jūsų manymu?*

Radikali dešinė nėra įtakinga ir pastebima Lietuvoje.

9. *Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei?*

Labai svarbus yra imigrantų ir apskritai kitataučių skaičius visuomenėje.

10. *Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalios dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?*

Šioms idėjoms labiausiai imlus turėtų būti socialinis sluoksnis žmonių, kuriems nenaudingos buvo nepriklausomoje Lietuvoje vykdytos reformos, tai nelabai aukšto išsilavinimo žmonės, darbininkai, tam tikra prasme – modernizacijos pralaimėtojai. Visgi tokie žmonės Lietuvoje labiausiai pasižymi prosovietinėmis nuotaikomis, kas nesiderina su radikalia dešine.

11. *Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalios dešinės politinių jėgų rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui mūsų šalyje?*

Radikaliai dešinei būtų palanku, jei visuomenė savo nepasitenkinimą esama padėtimi ir pykti nukreiptų nuo politinės valdžios į tam tikras socialines ar etnines grupes. Svarbu, kad politinėje arenoje atsirastų kas nors, kas sugebėtų pakurstyti tautinę nesantaiką, tada atsirastų ir didesnės veikimo galimybės tokioms politinėms jėgoms.

12. *Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje?*

Rimtų prielaidų radikalios dešinės politinių jėgų įtakos augimui nematau, todėl yra sunku kalbėti apie ją riboti galinčias priemones.

13. *Kaip manote, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?*

Didelių perspektyvų nematau, nebent būtų plačiau eskaluojamas lietuvių-lenkų konfliktas ir atsirastų lenkų interesams aiškiai oponuojanti politinė jėga.

Interviu su ekspertu A2, interviu atlikas 2012.10.25

1. *Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?*

Radikalumas – tai staigių, kraštutinių permainų siekimas, radikalumą vadinčiau kraštutinumo sinonimu. Tai tam tikrų pokyčių politinėje sistemoje ir jos sudedamosiose dalyse siekimas.

2. *Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei?*

Vertybes skirstyčiau pagal socioekonominę kairės-dešinės dimensiją.

3. *Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Lietuvoje neturime tokių partijų. Mūsų partinėje sistemoje yra labai maža poliarizacija, partijos koncentruojasi politinio spektro centre.

4. *Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius?*

Tai pasakytina apie naująsias partijas, susikūrusias nuo 2000 metų, radikalios dešinės simbolius naudoja ir daugiau partijų, tačiau naudoti šiuo atveju nereiškia įgyvendinti.

5. *Kuriuos Lietuvos politikus (nepriklausomai nuo partijos) priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Kai kurių partijų lyderiai, nepriklausomai nuo politinių partijų, savo retorikoje panaudoja ir radikalios dešinės simbolius, ir ideologines nuostatas, tačiau kažką išskirti yra sunku.

6. *Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalios dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis vieningai ir aktyviai veiklai?*

Konkrečiai tokios asmenybės nematau, tai yra gera niša tokiem charizmatiniams lyderiam iškilti.

7. *Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir imigraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliausiomis nuostatomis tautinių mažumų, imigracijos klausimais?*

Kalbant apie tautines mažumas, savaime suprantama, išsiskiria Lietuvos lenkų rinkimų akcija ir Leituvos rusų sąjunga. Lenkų klausimas labiau būdingas Vilniaus kraštui ir nėra labai aktualus kitose Lietuvos dalyse, tad ši problema palaikoma kiek dirbtinai.

8. *Kaip vertinate radikalios dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek įtakingi radikalios dešinės atstovai yra Jūsų manymu*?

   Įtaka nėra juntama.

9. *Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei?*

   Socialiniai ir ekonominiai veiksniai, kultūrinė dimensija yra labiau pagalbinė.

10. *Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalios dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?*

Tai žmonės iš mažesnių miestų, mažesnėmis pajamomis, su vidutiniu išsilavinimu. Tai nėra didžiųjų miestų gyventojai. Prie tokių asmenų reikėtų priskirti ir spontanišką jaunimą, kuris gali persimesti tiek į vieną, tiek į kitą pusę.

11. *Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalios dešinės politinių jėgų rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui mūsų šalyje?*

   Dar didesnis nedarbo lygis, žmonių neužimtumas, ekonominės situacijos prastėjimas.

12. *Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje?*

Lietuva ir jos rinkėjai yra socialiai orientuoti. Jei ši socialinė orientacija būtų iš esmės realizuota politiniame procese, tai užkirstų kelią radikalios dešinės įtakos augimui. Kairės ir dešinės politinių jėgų pusiausvyra.

13. *Kaip manote, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?*

Tiek radikalios dešinės, tiek kairės perspektyvas vertinčiau tolygiai, kol kas šios nišos nėra užimtos. Taigi perspektyvų yra.

Interviu su ekspertu A3, interviu atlikas 2012.08.21

1. *Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?*

Politinį radikalumą ar ekstremizmą apibrėžti galima įvairiai, tai priklauso tiek nuo valstybės, tiek nuo tam tikros organizacijos. Dešinysis radikalumas susijęs su tautine, socialine, rasine neapykanta, antisemitizmu, siekimu nuversti konstituciškai įtvirtintas valdžios institucijas. Paprastai tai suvokiama kaip veikimas prieš valstybę, demokratiją.

Radikalios dešinės grupės Lietuvoje yra marginalizuotos, atsiradusios sovietmečio pabaigoje, reiškiasi daugiausiai įvairiais pasisakymais, lozungais nukreiptais prieš rusus, lenkus, tačiau masinio dešiniųjų radikalų pasireiškimo Lietuvoje nėra buvę. Tiesa, situacija pastaraisiais metais šiek tiek pasikeitė.

2. *Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei?*

Dešinieji radikalai akcentuoja tautines vertybes, vadovaujasi šūkiu „Lietuva lietuviams“. Lietuvoje praktiškai nėra imigrantų, todėl radikalai negai eskaluoti imigracijos problemų.

Keliamas tautinės kultūros, o dar tiksliau uždaros, saviizoliacijos idealas. Reiškiama kritika Europos Sąjungos, vakarietiškos kultūros atžvilgiu. Dešinieji radikalai linkę save laikyti dorovės saugotojais, be to jiems itin būdinga homofobija.

Kritiškai vertinant radikalios dešinės idėjas, joms priskirtinas tradicinis fašizmas, vieno vado kultas, modernus antisemitizmas, susijęs su socialiniais, ekonominiais dalykais, rasizmas, dažnai pasireiškiantis per sporto varžybas.

3. *Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Lietuvoje tarsi ir nėra aiškiai radikalių dešiniųjų partijų. Apskritai Lietuvos partijoms būdingas atskirų radikalios dešinės idėjų propogavimas.

4. *Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius?*

Tautininkų sąjunga, partija Tvarka ir teisingumas balansuoja ant radikalių idėjų ir jų įgyvendinimo priemonių ribos.

5. *Kuriuos Lietuvos politikus (nepriklausomai nuo partijos) priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Petras Gražulis, Kazimieras Uoka, Mindaugas Murza, jei jį galima vadinti politiku, Visvaldas Mažonas.

6. *Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalios dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis vieningai ir aktyviai veiklai?*

Kol kas ne. Ir tai pasakytina ne tik apie radikalią dešinę, tačiau ir apie kitas politines jėgas.

7. *Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir imigraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliausiomis nuostatomis tautinių mažumų, imigracijos klausimais?*

Radikaliausiai atrodo Tvarka ir teisingumas, Tautininkų sąjunga, kai kurių Tėvynės sąjungos narių pozicijos.

8. *Kaip vertinate radikalios dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek įtakingi radikalios dešinės atstovai yra Jūsų manymu?*

Jie yra pakankamai neskaitlingi ir neįtakingi. Tačiau kartais ir tradicinės partijos pasitelkia įvairias radikalias grupes, kai mato tame galimybę gauti naudos.

9. *Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei?*

Kadangi mūsų visuomenė yra pakankamai archaiška ir patriarchalinė, kai kurie žmonės tikisi, kad ateis kažkas, kas išspręs jų problemas, tokia padėtis suteikia galimybę populistams išnaudoti tokią situaciją, čia atsiveria galimybės vieno vado partijoms.

Dar prie veiksnių būtų galima priskirti skurdą, prastą švietimą, socialinę atskirtį ir socialinį nepasitenkinimą. Šie veiksniai iššaukia protesto balsavimą.

10. *Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalios dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?*

Pačios skurdžiausios visuomenės grupės, pensininkai, radikalizavęsis jaunimas, kuris jaučiasi nuskriaustas, nepatenkintas.

11. Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalios dešinės politinių jėgų rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui mūsų šalyje?

Dar viena ekonominė krizė, tačiau reikia sulaukti ir tikros radikalios dešinės politinės jėgos, nes šiuo metu tokios nėra.

12. Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje?

Socialinės atskirties mažinimas, verslo socialinės atsakomybės ugdymas, sąžiningai tvarkoma mokesčių sistema, kuri turi užtikrinti socialiai pažeidžiamiausių visuomenės grupių garantijas. Neturi likti prarajos tarp valstybės ir jos piliečių. Jei žmonės jaus, jog vakstybė yra jų ir jais rūpinasi, tuomet, manau, viskas keisis į gera.

13. Kaip manote, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?

Manau, kol kas perspektyva yra vegetuoti, o ateityje, jei situacija blogės, o ji tikrai blogės, nes Lietuva žengia skurdžios, marginalizuotos visuomenės link, didėja socialinė atskirtis, tokiu atveju žmonės gali išeiti į gatves.

Interviu su ekspertu A4, interviu atlikas 2012.10.12

1. *Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?*

Politinis radikalumas man asocijuojasi su tuo, kas prieštarauja nustatytai tvarkai. Manau, kad Lietuvoje politinis radikalumas pasireiškia labai ribotai.

2. *Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei?*

Ksenofobija, radikalus antieuropietiškumas, atsisakymas pripažinti europinę tapatybę. Nebėra ryškiai išreikštų rasistinių argumentų, tačiau paminėtinas tautinio išskirtinumo propogavimas, demokratijos kritika. Radikaliai dešinei glai būti būdingos ir katalikiškos vertybės, kova prieš sistemines partijas.

3. *Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Drąsiai radikalios dešinės politine partija gali būti pavadinta Tautininkų sąjunga, daugiau nemanau, kad Lietuvoje yra aiškiai išreikštų radikalios dešinės politinių partijų.

4. *Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius?*

Tvarkos ir teisingumo partijos simbolika, o dažnai ir retorika, sietina su radikalia dešine, tačiau ši partija nėra ideologiškai vieninga, tad ją sunku būtų vienareikšmiškai priskirti radikaliai dešinei, nors jai ir būdingas polinkis į ją.

Lietuvos lenkų rinkimų akcija taip pat gali būti siejama su radikalia dešine. Kita vertus tai yra tautinių mažumų partija, kelianti socialines problemas, todėl jai būdingos ir kairiųjų ideologija.

„Drąsos kelio“ kova prieš sistemines partijas taip pat turi radikalios dešinės ideologijos bruožų, tačiau pati partija yra labai nevienalytė, sudaryta iš labai skirtingų asmenybių, todėl sudėtinga ją būtų priskirti vienai ar kitai kategorijai. Radikalios dešinės ideologijos elementais galėtų pasižymėti Algirdas Patackas ir, manau, jis toks ne vienintelis šioje partijoje.

5. *Kuriuos Lietuvos politikus (nepriklausomai nuo partijos) priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Ričardas Čekutis, Tomas Baranauskas, Stanislovas Buškevičius, Vilija Aleknaitė-Abramikienė, Aurelija Stancikienė, Paulius Saudargas, Gintaras Songaila, Julius Panka, Julius Veselka, Petras Gražulis, tačiau ryškių radikalios dešinės asmenybių Lietuvoje trūksta.

6. *Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalios dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis vieningai ir aktyviai veiklai?*

   Nemanau, kad tokių yra.

7. *Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir imigraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliausiomis nuostatomis tautinių mažumų, imigracijos klausimais?*

Tautinių mažumų klausimas nebuvo keliamas per visus nepriklausomybės metus, tai rodo, kad Lietuvos politinės partijos, tiek kairiosios, tiek dešiniosios, nėra linkę apie tai kalbėti. Tautinių mažumų klausimas nebuvo keliamas per visus nepriklausomybės metus, tai rodo, kad Lietuvos politinės partijos, tiek kairiosios, tiek dešiniosios, nėra linkę apie tai kalbėti. Todėl nuoseklių nuostatų tradicinė partijos, neturi ir tuo yra panašios

8. *Kaip vertinate radikalios dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek įtakingi radikalios dešinės atstovai yra Jūsų manymu?*

Jei šis klausimas būtų užduotas prieš kokius du metus, kai tautininkai sudarė Tėvynės sąjungos frakciją, jis būtų buvęs labiau tikslingas. Natūralu, kad tuo metu tautininkai turėjo poveikį, bent tiek, kad buvo nepriimtas pavardžių rašymo originalo kalba įstatymas. Tačiau šiuo metu radikalios dešinės įtaka yra minimali, tiesa, viešojoje erdvėje jie kartais sugeba pradėti diskusijas įvairiais kontraversiškais klausimais, tačiau tuo labiau veikia visuomenės aistras, nei realų politinį procesą.

9. *Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei?*

Nedarbo augimas, nepasitenkinimas tradicinėmis partijomis, imigracijos didėjimas, kultūrinė įtampa.

10. *Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalios dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?*

Nepatenkinta, nusivylusi demokratija gyventojų dalis, bedarbiai. Visgi manau, kad Lietuvoje radikali dešinė neturi pastovaus elektorato, o didžiausio palaikymo jie susilaukia per asmeninius kontaktus ir neformalius ryšius.

11. *Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalios dešinės politinių jėgų rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui mūsų šalyje?*

Radikaliai dešinei, visų pirma, yra būtinas stiprus ir charizmatinis lyderis. Be kita ko, radikaliai dešinei naudinga būtų, jei tradicinės partijos ir toliau prarastų autoritetą, susidurtų su įvairiomis problemomis, priimtų klaidingus sprendimus. Be abejo radikaliai dešinei būtų būtinas ir finansinis pagrindas.

12. *Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje?*

Pilietinės visuomenės kūrimas ir stiprėjimas, ekonominis ir socialinis tradicinių partijų sąžiningumas, socialinių ir ekonominių problemų sprendimas, žmonės turi jausti, kad jais yra rūpinamasi, galima kalbėti ir apie netolerancijos netoleranciją, tačiau neperlenkiant lazdos. Būtina sveika diskusija ir nepatogiais klausimas viešojoje erdvėje. Svarbi ir žiniasklaidos pozicija nušviečiant įvairias tautinių mažumų problemas. Nemanau, kad tam tikri draudimai būtų efektyvi priemonė.

13. *Kaip manote, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?*

Artimiausiems rinkimams perspektyvos yra nekokios. Nematyti, kad kažkas iš esmės keistųsi, ir kad radikalios dešinės partijos sugebėtų pritraukti didesnį palaikymą.

Interviu su ekspertu A5, interviu atlikas 2012.06.11

1. *Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?*

Politinį radikalumą apibrėžčiau pagal politinės partijos santykį su politine sistema ir konstitucija, kuri įtvirtina bendrąsias nuostatas dėl to, kaip turi būti tvarkoma valstybė. Tas santykis iš tikrųjų yra kritinis, nepalankus, siekiantis kažką pakeisti. Jei kalbėti apie politinį radikalumą iš dešiniosios pusės, tai būtų būtent tokia partija ar politinė jėga, kuri pasisako kritiškai apie žmogaus teises, kvestionuotų jų buvimą ar jų svarbą, neigiamai kalba apie Lietuvos buvimą Europos Sąjungoje, jos konstituciją, apie tai, kaip ši sistema yra suprojektuota, pabrėžtų išstojimą iš Europos Sąjungos. Apskritai kalbant Lietuvos ekonominė politika paremta prielaida, kad yra liberalizuota prekyba su kitomis šalimis ir panašiai, radikali laikysena pabrėžtų, kad šalis gali pasirūpinti savarankiškai, reikėtų atsiriboti nuo tarptautinių jėgų ir panašiai. Radikali jėga būtų tokia, kuri iš principo kvestionuotų Lietuvos pasirinktą politinį kelią ir bandytų pasiūlyti kardinaliai radikalius kitus būdus, šia prasme radikali jėga nėra visiškai neigiamas dalykas, tai yra kritinis santykis su esama sistema, siūlantis kitokius būdus, kaip tautai keliauti į priekį.

2. *Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei?*

Tai būtų etninės tautos akcentavimas, patriotizmas, lietuvių tautos istorijos idealizavimas, idėja, jog Lietuva ir jos žemės yra skirta lietuvių tautai. Radikali dešinė pabrėžia žmonių pareigas, o ne teises. Netoleruojamas homoseksualumas. Labai svarbūus imigracijos klausimai, siekiai ją suvaržyti ar net visiškai sustabdyti. Ekonomikoje radikalūs dešinieji pabrėžia valstybės vaidmenį, akcentuojama stiprios valstybės idėja. Skatina priešintis globalioms ekonominėms jėgoms. Taip pat būdingas neigiamas požiūris į Europos Sąjungą, jos lyginimas net su Tarybų Sąjunga. Svarbiausias – etninės tautos suvereniteto akcentavimas.

3. *Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Aiškiai išreikštų radikalios dešinės politinių partijų Lietuvoje nėra.

4. *Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius?*

Arčiausiai šių pozicijų yra „Jaunoji Lietuva“ ir Tautininkų sąjunga, Tvarka ir teisingumas su savo simbolika, tam tikrais pareiškimais viešojoje erdvėje.

5. *Kuriuos Lietuvos politikus (nepriklausomai nuo partijos) priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Mindaugas Murza, Marius Kundrotas, Julius Panka, Gintaras Songaila, Petras Gražulis, Stanislovas Buškevičius.

6. *Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalios dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis vieningai ir aktyviai veiklai?*

Charizmatinis lyderis yra labai svarbus veiksnys radikalios dešinės politinių partijų veikloje, tačiau Lietuvoje tokių lyderių kol kas nėra. Vis dėlto Artūras Zuokas galėtų būti tokiu lyderiu, jei jo pozicijos labiau suradikalėtų. Daugiau yra sunku paminėti politikų, kurie galėtų įkvėpti visuomenę radikaliomis idėjomis.

7. *Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir imigraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliausiomis nuostatomis tautinių mažumų, imigracijos klausimais?*

Skiriasi ir tarp skirtingų politinių partijų, tiek pačių partijų viduje. Vis dėlto bendros pagrindinių, tradicinių partijų nuostatos sutampa, nėra pasisakoma prieš imigraciją.

8. *Kaip vertinate radikalios dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek įtakingi radikalios dešinės atstovai yra Jūsų manymu?*

Įtaka buvo jaučiama, kai tautininkai buvo įsilieję į Tėvynės sąjungą, tuo metu jie galėto daryti įtaką tam tikriems sprendimams, juos inicijuoti. Visgi radikalios dešinės politinių jėgų įtaka mūsų šalyje buvo ir yra labai ribota. Yra keletas susiskaldžiusių populistinių politinių jėgų, tačiau jos nesugeba aiškiai deklaruoti savo nuostatų ir idėjų, trūksta pasiryžimo šias idėjas įgyvendinti.

Neatmesčiau galimybės, kad Tvarkos ir teisingumo partijos pozicijos gali tapti labiau radikalios, šiai partijai sėkmingai pasirodžius rinkimuose, galima tikėtis ir radikalios dešinės politinių idėjų didesnio propogavimo.

9. *Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei?*

Ekonominė krizė yra palanki radikalios dešinės veiklai. Bendras nepasitenkinimas padėtimi valstybėmi, neteisingumo pajauta, politinis susvetimėjimas, tvarkos poreikis, nuvilti žmonių lūkesčiai. Tokie įvykiai, kaip Garliavos pedofilijos byla taip pat sudaro galimybę pasireikšti radikalios dešinės jėgoms.

10. *Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalios dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?*

Atsakant į šį klausimą reiktų remtis sociologinių apklausų duomenimis, todėl atsakyti negalėčiau.

11. *Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalios dešinės politinių jėgų rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui mūsų šalyje?*

Charizmatinio lyderio atsiradimas, dar viena ekonominė krizė, kuri labiau paveiktų kasdienį visuomenės gyvenimą, dar labiau pakirstas pasitikėjimas teisėsauga.

12. *Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje?*

Nulinė tolerancija tam tikriems radikalių dešiniųjų veiksmams: kovo 11 d. eitynėms, įvairiems per rinkimus naudojamiems, tautinę neapykantą kurstantiems, pasisakymams ar lozungams. Nekreipiant dėmesio į tokią retoriką, sudaromas įspūdis, kad tai yra leidžiama ir toleruojama.

Teisiniai apribojimai registruoti nacionalistines, itin radikalias organizacijas ar partijas, kad nebūtų prasilenkiama su esminiais, Konstitucijoje įtvirtintais principais.

13. *Kaip manote, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?*

Viskas priklauso nuo pačios valstybės tolimesnės raidos. Blogėjant ekonominei situacijai, esant pasitikėjimo krizei ir atsiradus charizmatiniam lyderiui susidarytų palankios sąlygos radikaliai dešinei. Būtent tokių veiksnių kombinacija radikalios dešinės iškilimą padarytų visai realų. Bet kokiu atveju radikali dešinė Lietuvoje turi perspektyvų, tačiau visa tai priklausys nuo bendros valstybės būklės.

Interviu su ekspertu A6, interviu atlikas 2012.07.27

1. *Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?*

Radikali politika sutampa su kraštutiniu ideologiniu spektru, ar tai būtų politinė kairė, ar dešinė, tačiau radikalumas gali pasireikšti bet kurioje politinėje ideologijoje ar partijoje, kai yra priimami tam tikri politiniai sprendimai. Radikalai siūlo spręsti problemas būtent taip, o ne kitaip, neieško kompromiso ar susitarimo, tai tam tikras politikos stilius.

Lietuvoje politinis radikalumas pasireiškia retorikoje, atskirų politikų pareiškimuose. Galima rasti pareiškimų, kad Lietuvai nereikia tam tikros socialinės grupės, pavyzdžiui seksualinių mažumų atstovų, kurie neva kelia grėsmę.

2. *Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei?*

Radikali dešinė – terminas, apimantis pakankamai daug tarpusavyje besiskiriančių partijų ir politinių judėjimų. Yra gana sunku surasti jas vienijantį bendrą vardiklį. Vis dėlto priešiškumas imigracijai ir imigrantams, traktuojant juos kaip grėsmę visuomenės kultūrai ar šalies valstybingumui, gali būti laikomas radikalią dešinę vienijančiu dėmeniu Vakarų Europoje.

Vidurio ir Rytų Europoje nesant didelės imigracijos, radikalios dešinės specifiškumas labiau pasireiškia per nacionalizmą ir priešiškumą ne imigrantam, bet tam tikrom etninėm ar socialinėm mažumom, kurios tam tikroje šalyje jau gyveną ilgą laiką. Lenkijoje radikalios dešinės „Šeimų lyga“ priešiškumas nukreiptas į seksualines mažumas, į žmones, kurie neatitinka tam tikro gero piliečio, tautos atstovo, katalikiško, konservatyvaus paveikslo.

Lietuvoje imigracijos problema nėra dažnai eskaluojama dėl paprastos priežasties – mūsų šalyje kol kas nėra didelės imigracijos, tik retkarčiais nuskamba nuomonės, kad pagerėjus ekonominei situacijai į Lietuvą gali pradėti imigruoti išeiviai iš Rytų šalių. Visgi imigracija nėra ta problema, kuri būtų plačiai diskutuojama ir kuria naudojantis galima būtų tikėtis sėkmės rinkimuose.

Dėl didėjančios perplėšas tarp lenkų tautinės mažumos interesų ir Lietuvos valstybės interesų Lietuvoje vis labiau juntamas, ypač paskutiniaisiais metais, nacionalistinis elementas, kurį išnaudoti gali radikalios dešinės politinės jėgos.

Pamatinė vertybė – tam tikras tautinis vienetas, tauta. Idėja, jog Lietuva turėtų priklausyti tautinei grupei – lietvių tautai, automatiškai išfiltruojant tam tikras seksualines mažumas. Tai būtų galima vadinti radikalios dešinės idėjomis Lietuvoje. Tačiau šios idėjos radikaliai dešinei yra sunkiai apginamos.

3. *Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikaliai dešinei?*

„Jaunoji Lietuva“, ypatingai prisimenant jų kampaniją savivaldybių rinkimų metu – „Be žydrų, juodų, raudonų ir be taboro čigonų“). Iš dalies – Lietuvos laisvės sąjungą savo laiku, Romualdo Ozolo Lietuvos centro partija, turinti nacionalistinį elementą.

4. *Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simboliu?*.

Tikrai yra partijų, kurios savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas ar retoriką. Didelė tautos dalis yra nusiteikusi aršiai nacionalistiškai, trūksta tolerancijos kitokiems. Todėl radikalios dešinės retoriką, nors ir švelnesnę perima ir kitos partijos. Ypatingai tai buvo matoma 2008-2012 metų kadencijos Seimo Tėvynės sąjungos Tautininkų frakcijoje, labiausiai tai sietina su jos nariais Gintautu Songaila ir Kazimieru Uoka, kurie galiausiai atsiskyrė nuo partijos. Tai taip pat pasakytina ir apie Tvarkos ir teisingumo partiją, kurios tam tikrų narių, ypač Juliaus Veselkos, Petro Gražulio pareiškimai yra ryškiai radikalios dešinės pakraipos. Jų retorika labai artima radikaliai dešinei, aršus ir agresyvus kalbėjimo tonas, neėjimas į kompromisus, nesirėmimas argumentais.

5. *Kuriuos Lietuvos politikus (nepriklausomai nuo partijos) priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Išeities tašku laikant netoleranciją „kitokiems“ – Marius Kundrotas, Petras Gražulis, Julius Veselka, Gintautas Songaila, Kazimieras Uoka, anksčiau – Stanislovas Buškevičius.

6. *Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalios dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis vieningai ir aktyviai veiklai?*

Ne, nėra, galbūt tai ir yra raktas bandant suvokti, kodėl Lietuvoje radikali dešinė neužimą bent kiek pastebimesnių pozicijų. Kiek matome sėkmingų radikalios dešinės partijų Europoje, visos jos sugeba surasti tokį charizmatiška, populiarų, visuomenei patinkantį lyderį (Jorg Haider, Jean-Marie Le Pen), Lietuvoje tokių žmonių paprasčiausiai nėra. Nei Ričardas Čekutis, nei Marius Kundrotas nėra tie žmonės, kurie galėtų paskui save patraukti visuomenę.

7. *Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir imigraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliausiomis nuostatomis tautinių mažumų, imigracijos klausimais?*

Visų pirmą, Lietuvos politinės partijos aiškiai išreikštų nuostatų imigracijos atžvilgiu neturi, nes šiuo metu tokios problemos mūsų šalyje nėra. Partijų pozicijos išryškėtų tik atsiradus probleminiams klausimams. Kalbant aie tautines mažumas didelių skirtumų partijų pozicijose nelabai yra.

8. *Kaip vertinate radikalios dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek įtakingi radikalios dešinės atstovai yra Jūsų manymu?*

2003 metais Mindaugo Murzos vadovaujami nacionaldemokratai įėjo į Šiaulių miesto savivaldybės valdančiosios daugumos sudėtį, tačiau būdami ten nesugebėjo atsisakyti savo radikaliai dešiniųjų idėjų, pasireiškė gana skandalingais veiksmais, kaip žydų menoros nuvertimu, po ko nuo jų atsiribojo koalicijos partneriai. Konstruktyvių pasiūlymų jie neturėjo, į kompromisus nesileido. Savivaldoje tam tikrą įtaką turi „Jaunoji Lietuva“ Kaune, į Seimą buvo išrinkti Kazimieras Uoka ir Gintaras Songaila, tačiau pateko jie ne patys, o su juos priėmusia Tėvynės sąjunga, savarankiški Tautininkų sąjungos dalyvavimai rinkimuose baigdavosi visiška nesėkme.

9. *Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei?*

Vakarų Europos tipo partijoms svarbus yra imigracijos lygis, imigrantų procentas šalies visuomenėje, jei to nėra – santykinai didelė tautinė mažuma. Lietuvos atveju prie tokių veiksnių priskirčiau lenkų tautinės mažumos klausimo eskalavimą, kuris gali sudaryti sąlygas radikalios dešinės populiarumo augimui.

Radikaliai dešinei svarbus protesto balsavimas, sukeltas nepasitikėjimo valdžia ar partine sistema. Tam palankias sąlygas sudaro įvairios ekonominės krizės, nedarbas.

Politiniai veiksniai – esant ideologinių pažiūrų supanašėjimui per centrą, atsiranda erdvė radikaliems elementams tiek dešinėje, tiek kairėje. Kita vertus Lietuvoje tas centras yra pasislinkęs į konservatyvumą, todėl radikaliai dešinei yra sunkiau surasti savo vietą.

10. *Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalios dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?*

Bendrai paėmus parama radikaliai dešinei mažėja didėjant pajamoms bei gerėjant išsilavinimui, tačiau yra ir išmičių, pavyzdžiui Italijoje būtent labiau išsilavinę žmonės yra linkę balsuoti už radikalios dešinės Lega Nord.

Lietuvoje sunku apibūdinta tam tikrą visuomenės grupę. Galbūt vienijančiu veiksniu galima laikyti nepasitikėjimą politinėmis partijomis, tačiau jis būdingas nemažai visuomenės daliai, nebūtinai balsuojančiai už radikalią dešinę. Paramą radikaliai dešinei turėtų remti lietuvių tautybės asmenys, žmonės, turintys radikalias pažiūras komunistinio režimo atžvilgiu. Kita vertus ir tokius asmenis nėra lengva patraukti nacionalizmu.

11. Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalios dešinės politinių jėgų rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui mūsų šalyje?

Spartaus ekonominio augimo sąlygota imigracija iš Rytų šalių, tolesnė lietuvių-lenkų santykių eskalacija.

12. Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje?

Radikaios dešinės partijos dažnai būna marginalinės, todėl Lietuvos rinkiminė sistema (daugiamandatėje apygardoje – 5% slenkstis, vienmandatėse apygardose reikia surinkti balsų daugumą) yra gana gera kliūtis radikalios dešinės politinėms partijoms. Didesnių apribojimų teisinėje valstybėse kaip ir negalėtų būti.

13. Kaip manote, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?

Perspektyvas vertinti labai sunku, tačiau šiuo metu didelių perspektyvų nematau: nėra lyderių, nėra imigracijos, nėra radikalios dešinės jėgų vieningumo.

Interviu su ekspertu A7, interviu atlikas 2012.06.21

1. *Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?*

Lietuvos dešiniųjų radikalėjimą reiktų matyti santykyje su kairės radikalumu, šiandienos liberalai dažnai yra ultra liberalai arba radikalūs liberalai, nebegerbiantys lietuviškos savasties. Paminėtinas Tomo Venclovos atvejis, kuomet jis teigia, jog kiekvienas lietuvis yra tikras lenkas, kyla klausimas, ar galėtume pasakyti atvirkščiai – kad kiekvienas lenkas yra tikras lietuvis. Taip pat atkreiptinas dėmesys į Nidos Vasiliauskaitės, teigusios, jog Sąjūdis buvo isterikų minia, ir kad tai buvo ne vienintelis kelias devyniasdešimtųjų pradžioje, rėmimą. Tokiu atveju dešinė radikalėja, norėdama apginti savo savastį. Tada prasideda ir radikalios dešinės kritiką, jai prikišant jos radikalumą, lietuviškumo akcentavimą, primetami tam tikri stereotipai, prikišama neapykanta kitų tautybių gyventojams. Tada atsiranda tarsi „užburtas ratas“, nes kritikuojama radikali dešinė tik dar labiau radikalėja.

2. *Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikaliai dešinei?*

Tautiškumo idėja ir jo akcentavimas bei kosmopolitiškumo nuvertinamas.

3. *Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Seime esančių politinių partijų nepriskirčiau radikaliai dešinei, nors laikas nuo laiko galima išgirsti ir radikalių pareiškimų. Iš partijų, nesančių valdžioje, paminėčiau Mindaugo Murzos vadovaujamą politinę partiją.

4. *Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešiniosiomis, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius?*

Tėvynės sąjunga, kuri akcentuoja gatvių užrašų lenkų kalba problemą.

5. *Kuriuos Lietuvos politikus (nepriklausomai nuo partijos) priskirtumėte radikaliai dešinei?*

Romualdas Ozolas, Petras Gražulis, Kazimieras Uoka.

6. *Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalios dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis vieningai ir aktyviai veiklai?*

Tokio nėra, kita vertus nelabai yra ką mobilizuoti. Lietuvos visuomenė ir intelektualai yra susiskaldę, todėl nelabai įmanoma būtų juos visus suvienyti. Be to šiandieninėmis Lietuvos sąlygomis radikalios dešinės idėjas būtų labai sunku įgyvendinti, net ir turint charizmatinį lyderį.

7. *Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir imigraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliausiomis nuostatomis tautinių mažumų, imigracijos klausimais?*

   Negalėčiau vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą.

8. *Kaip vertinate radikalios dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek įtakingi radikalios dešinės atstovai yra Jūsų manymu?*

   Negalėčiau atsakyti į šį klausimą.

9. *Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalios dešinės politinių partijų rinkiminei sėkmei?*

   Negalėčiau atsakyti į šį klausimą.

10. *Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalios dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?*

Vyresnio amžiaus žmonės, nusivylę tautos „išskydimu“, korupcijos skandalais. Garliavos įvykiai atvėrė daug visuomenės žaizdų, parodė, kokie nevaldomi ir dviprasmiai yra teisiniai procesai, kiek juose yra užkulisinių žaidimų. Tokie įvykiai gali didinti radikalumo poreikį. Taip pat paminėtinas tvarkos poreikis, nusivylus netvarka Lietuvoje.

11. *Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalios dešinės politinių jėgų rinkiminei sėkmei ir įtakos augimui mūsų šalyje?*

Jeigu Europoje pradėtų dominuoti radikalios dešinės politinės jėgos, nacionalistinės partijos, tai stipriai paveiktų ir Lietuvą. Europoje ir šiuo metu jaučiamas poreikis pabrėžti savo savastį, savo tautiškumą, paminėtini Vengrijos ir Lenkijos pavyzdžiai.

Rusijos Kaliningrado srities militarizavimas, įtampa santykiuose su Lenkija taip pat sudaro palankias sąlygas nacionalizmo idėjų plėtrai, tokias idėjas išsakančių politinių jėgų populiarumo augimui.

12. Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalios dešinės įtakos augimą mūsų šalyje?

Pirmiausia reiktų žiūrėti, kas provokuoja radikalios dešinės retoriką, bet kokie veiksmai, taikytini radikaliai dešinei, turi būti taikytini ir radikaliai kairei. Taikant šiuos veiksmus skirtingai, šių problemų neišspręsime. Turi būti pusiausvyra, sąveika tarp skirtingų idėjų ir iniciatyvų. Vien draudimais tiesiog nustumtume tokias jėgas į šešėlį, tačiau tai neišspręstų šių problemų.

Kita vertus radikalios dešinės jėgos Lietuvoje lyginant su užsienio šalimis yra labai santūri. Nors viešojoje erdvėje kartais ir yra reiškiama neapykanta kitataučiams, kurių skaičiaus auga, tačiau smurtinių veiksmų praktiškai nepasitaiko. Net ir nacionalistų eitynės vyksta itin taikiai, išvengiant bet kokių smurto proveržių. Lietuvos dešiniųjų radikalumas yra labiau retorinio lygio, nėra fizinių veiksmų ir smurto.

13. Kaip manote, kokios yra radikalios dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?

Perspektyvų yra. Esant pagarbos tautiškumui stokai, propoguojant aršų liberalumą, neigiantį lietuviškumą, nesant dialogo, atsiranda radikalios dešinės idėjų poreikis. Be to yra labai svarbus ir platesnis kontekstas, tai, kas dedasi aplink mus, padėtis Rusijoje, Lenkijoje.